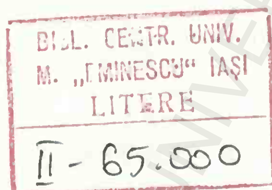
„Capcanele" limbii române

Acad. Alexandru Graur

„Capcanele" limbii române

ALEXANDRU GRAUR (1900–1988) a fost unul dintre marii învăţaţi ai ştiinţei limbii din secolul al XX-lea, figură de prestigiu a lingvisticii româneşti. Studiile liceale la Gimnaziul „Alexandru cel Bun" din Iaşi şi Liceul „Matei Basarab" din Bucureşti. În clasa a IV-a, se retrage din şcoală, pregătind, din 1915, restul studiilor în particular (perioadă în care îşi câştigă existenţa prin lecţii date elevilor mai mici şi prin alte ocupaţii temporare). După absolvirea liceului, în 1919, se înscrie la Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti, urmând cursurile Secţiei de filologie clasică şi de limba română. În 1922, devine licenţiat în filologie clasică. În anul şcolar 1923/1924, e profesor suplinitor de istorie la Liceul „Spiru Haret" din Bucureşti. Examenul de capacitate l-a susţinut în 1924, clasându-se primul pe ţară atât la latină, cât şi la istorie. E numit profesor titular la Liceul „Unirea" din Focşani. Între 1924 şi 1929, cu o bursă a Ministerului Instrucţiunii Publice, îşi perfecţionează studiile în Franţa. În 1928, obţine diploma la École Pratique des Hautes Études, precum şi doctoratul la Sorbona, cu cea mai înaltă menţiune (*Très honorable*). Revenit la Bucureşti în 1929, este numit profesor titular de limba latină la Liceul „Gh. Şincai", iar din 1932 la Liceul „Gh. Lazăr". În 1940, a fost înlăturat din învăţământul de stat pe baza legilor rasiale. A înfiinţat, împreună cu alţi colegi aflaţi în aceeaşi situaţie, Liceul Teoretic Evreiesc, al cărui director a fost între anii 1941 şi 1944. În septembrie 1944, a fost reintegrat la Liceul „Gh. Lazăr", unde a lucrat până în decembrie 1945. În acelaşi timp, a lucrat la Radiodifuziunea Română. A devenit profesor la Catedra de filologie clasică a Facultăţii de Filosofie şi Litere, pe care a condus-o până în 1964, când a fost numit şeful nou-înfiinţatei Catedre de lingvistică generală, unde a lucrat până la pensionare (1970). În anul 1948, a fost ales membru corespondent al Academiei Române, iar în 1955 devine membru titular. Printre funcţiile de conducere, îndeplinite cu înaltă competenţă şi răspundere, menţionăm: decan al Facultăţii de Filologie (1954–1956), director al Editurii Academiei (1955–1974), membru fondator şi preşedinte al Societăţii de Studii Clasice (1958–1988), preşedinte al Secţiei de Ştiinţe Filologice, Literatură şi Arte a Academiei (1974–1988). A fost redactor responsabil la o serie de publicaţii de specialitate: *Studii clasice* (1959–1988), *Limbă şi literatură* (1965–1970), *Limba română* (1982–1988).

Din OPERA ştiinţifică – zeci de volume şi sute de articole şi studii, cronici şi recenzii, referitoare la limbile clasice, indoeuropenistică, lingvistică generală şi limba română –, amintim: *Esquisse d'une phonologie du roumain* (în colaborare cu Al. Rosetti) (1938), *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române* (1954), *Studii de lingvistică generală* (1955 şi 1960), *Fondul principal al limbii române* (1957), *Scurtă istorie a lingvisticii* (în colaborare cu Lucia Wald) (1959, 1965, 1977), *Etimologii româneşti* (1963), *Evoluţia limbii române. Privire sintetică* (1963), *Nume de persoană* (1965), *Istoria limbii române* (coord. vol. I, *Limba latină*) (1965), *Tendinţe actuale ale limbii române* (1968), *Lingvistica pe înţelesul tuturor* (1972), *Nume de locuri* (1972), *Alte etimologii româneşti* (1975), *„Capcanele" limbii române* (1976), *Dicţionar de cuvinte călătoare* (1978), *Cuvinte înrudite* (1980), *Dicţionar al greşelilor de limbă* (1982).

Acad. **Alexandru Graur**

„Capcanele" limbii române

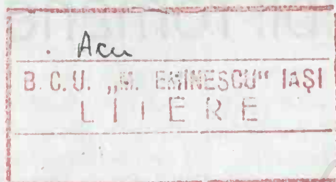
Ediție îngrijită de
conf. univ. dr. LIVIU GROZA

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Volum editat grație sprijinului domnului Dumitru Graur

Redactor: S. Alexandru
Coperta: Andrei Gamarț
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Emilia Ionașcu, Carmen Petrescu

Tipărit la „Accent Print" – Suceava

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
GRAUR, ALEXANDRU
„Capcanele" limbii române / acad. Alexandru Graur;
îngrijitor de ed.: Liviu Groza – București: Humanitas, 2009
ISBN 978-973-50-2566-3
I. Groza, Liviu (ed.)
811.135.1

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. – C.P. 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.libhumanitas.ro

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Această ediţie reproduce integral textul lucrării *„Capcanele" limbii române*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976. Ortografia a fost modificată în conformitate cu prevederile lucrărilor normative în vigoare. Deoarece numeroase recomandări făcute de autor nu mai sunt actuale sau chiar nu au fost vreodată acceptate ca normă generală, am considerat necesar să reproducem într-un chenar, ori de câte ori a fost nevoie, formele şi precizările referitoare la scriere, pronunţare şi flexiune din *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Editura „Univers enciclopedic", Bucureşti, 2005. Pentru sensurile unor cuvinte, explicate în acelaşi fel, am folosit *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Editura „Univers enciclopedic", Bucureşti, 1996.

LIVIU GROZA

Notă

Îi mulţumim, pe această cale, doamnei Claudia Lungu de la Biblioteca Naţională a României pentru amabilitatea de a ne fi ajutat la stabilirea unor repere bibliografice.

EDITURA

SIGLE ŞI ABREVIERI

Sigle

DEX_2	*Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Editura „Univers enciclopedic", Bucureşti, 1998 (Academia Română, Institutul de Lingvistică din Bucureşti „Iorgu Iordan")
DLR	*Dicţionarul limbii române*, Serie nouă, M –, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1965 şi urm. (Academia R.S.R.)
$DOOM_1$	*Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1982.
$DOOM_2$	*Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, ediţia a II-a revizuită şi adăugită, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2005.
MDN	Marele dicţionar de neologisme, Editura „Saeculum I.O.", Bucureşti, 2000 (Florin Marcu)

Abrevieri

adj.	adjectiv; adjectival
adj. pr.	adjectiv pronominal
adv.	adverb; adverbial
conj.	conjunctiv
conjcţ.	conjuncţie
engl.	engleză
f.	feminin
fr.	franţuzism; franceză
g.-d.	genitiv-dativ
germ.	germanism; germană
hot.	hotărât
imperf.	imperfect

ind.	indicativ
it.	italienism; italiană
înv.	învechit; ieşit din uz
lat.	latinism; latină
p. ext.	prin extensiune
pl.	plural
pop.	popular
pr.	pronume; pronominal
pref.	prefix
prez.	prezent
pron.	pronunţat
reg.	regional
rus.	rusism; rusă
s.	substantiv; substantival
sg.	singular
slav.	slavonism
suf.	sufix
vb.	verb; verbal

Semne şi convenţii grafice folosite în DOOM$_2$

~ tildă la nivelul rândului înlocuieşte un element anterior
ex.: **abandona (a ~)**

/ bară oblică înseamnă „sau“ (separă variantele)
ex.: **facsimil/facsimil**

| bară verticală (când folosirea cratimei ar putea duce la confuzii); limita dintre silabe sau despărţirea la capăt de rând
ex.: *para|aldehidă*

* steluţă înaintea unui element; cuvinte-titlu şi alte elemente nou-introduse în DOOM$_2$
ex.: ***accesa (a ~)**

! semnul exclamării înaintea unui cuvânt-titlu sau a unei reguli; modificare de normă faţă de DOOM$_1$
ex.: !*nicium*

Accentul este marcat în DOOM$_2$ prin sublinierea vocalei:
ex.: **dactilografie**; a accent secundar; i accent principal

Accentul este marcat în DEX$_2$ prin semnul [´] pus deasupra vocalei:
ex.: **CABINÉT**

I. INTRODUCERE

1. Desigur, titlul cărţii cere explicaţii: de ce capcane poate fi vorba şi cui îi sunt întinse? S-a răspândit în timpul din urmă termenul „capcane" pentru a denumi păcălelile suferite de cei care cred că cunosc bine o limbă străină, dar în realitate o stăpânesc superficial. Astfel, un român, un francez, citind un text englezesc, pot socoti că au înţeles cuvântul *eventually*, a cărui paralelă o au în limba lor proprie: rom. *eventual*, fr. *éventuel;* numai că în englezeşte *eventually* nu înseamnă „eventual", adică „posibil", ci „în cele din urmă". Să mai adaug cazul lui *actual*, care în englezeşte nu are valoarea lui *actual* al nostru, a lui *actuel* al francezilor, ci înseamnă „de fapt" (vezi exemple franceze la Victor Vascenco, *Dificultăţi ale lexicului rus, elemente de semantică contrastivă*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1975, p. 67).

2. Am citit în tinereţe un articol în care era lăudat, pentru bravura lui, un general român, caracterizat ca un *miles gloriosus*; autorul articolului, care se vede că avea unele cunoştinţe de latină, credea că expresia citată înseamnă „soldat glorios", în realitate traducerea exactă este „Soldatul fanfaron" (titlul unei comedii a lui Plaut). Despre un politician de prin anii '30 se spunea că ar fi zis „să cânte muzica *a giorno*". Mai grav este că se lasă păcăliţi oameni care publică traduceri literare (vezi Dumitru Copceag, *Limba română*, XVI, 3, 1968, pp. 189–199, cu exemple din versiuni româneşti ale unor cărţi spaniole).

3. În diferite țări, s-au publicat în ultimii ani numeroase lucrări menite să păzească pe traducători și pe vorbitori de păcălelile la care se expun când redau în limba lor expresii de felul celor citate, sau când conversează într-o limbă străină. Termenul folosit pentru a le denumi este „prieteni falși": cuvintele ni se prezintă ca și cum le-am cunoaște bine, deci ne-ar fi prietene, dar în fapt ele ne înșală. Adevărul e că nu e vina cuvintelor, ci a vorbitorilor, care nu sunt bine informați.

4. Un articol al cunoscutului specialist sovietic R. A. Budagov (*O novâh izdaniĭah tipa „Lojnâĭe druziĭa" perevodcika*, în *Izvestiia Akademii Nauk SSSR*, XXIX, 1970, 1, pp. 65–68) ne aduce o serie de informații în materie: prima lucrare de felul discutat a apărut în Franța, în 1928; există lucrări care feresc pe cititorul francez de înțelegerea greșită a textelor italiene, spaniole; pe cel rus și pe cel englez îi apără un dicționar anglo–rus și ruso–englez apărut la Moscova sub conducerea lui V. V. Akulenko. După R. A. Budagov, problema s-ar pune în special pentru limba scrisă, unde greșelile sunt și mai dese și mai periculoase. Judecând după ce se petrece la noi, limba vorbită nu e nici pe departe mai ferită decât cea scrisă și cred că adesea greșelile din vorbire se transpun cu timpul în scris. Foarte adesea avem de-a face cu cuvinte care, în două limbi, au aceeași origine, dar au căpătat alte nuanțe în fiecare dintre cele două limbi.

5. Și la noi au apărut în ultimii ani mai multe lucrări menite să păzească de greșeli pe vorbitori, și au fost intitulate uneori, *capcane* (vezi de exemplu Andrei Bantaș și Mihai Rădulescu, *Capcanele vocabularului englez*, Editura Științifică, București, 1967). Alte lucrări similare, dar cu titlu diferit, sunt: Silvia Pandelescu, *Dificultăți ale vocabularului francez*, Editura Științifică, București, 1969; Doina Condrea-Derer, *Dificultăți ale limbii italiene*, Editura Științifică,

Bucureşti, 1973 (vezi şi cartea lui Victor Vascenco, amintită mai sus).

6. Se înţelege că lucrările de tipul celor citate sunt foarte binevenite. Trebuie însă observat că greşelile de felul arătat pândesc şi pe cel care se mulţumeşte cu folosirea limbii materne: să ţinem seamă că aceasta se colorează tot timpul cu expresii împrumutate din limbi străine sau cu arhaisme şi regionalisme proprii ei. Pe acestea vorbitorul adesea nu le cunoaşte bine şi le poate folosi greşit, fie în ce priveşte înţelesul, fie pronunţarea sunetelor. Aceste două tipuri de greşeli mi se par mai grave, deoarece nimeni nu este obligat să cunoască bine toate limbile străine, dar oricine trebuie să o ştie bine pe a sa.

II. GREŞEALĂ ŞI CORECTITUDINE

7. Înainte de a face alte precizări, socotesc important să stabilim ce înseamnă greşeală, cum putem să o identificăm. Un punct de vedere mecanic, întâlnit adesea la persoanele mai în vârstă, este următorul: e bine aşa cum s-a vorbit în trecut, tot ce s-a schimbat între timp constituie o stricare a limbii. Este o atitudine nedialectică, pentru că totul pe lume se schimbă, deci, chiar dacă nu s-ar găsi mijloace de a perfecţiona modul de vorbire în sine, oamenii sunt obligaţi să introducă necontenit modificări de limbă, măcar pentru a denumi ceea ce apare nou, iar corolarul este că, cu sau fără voie, se elimină unele elemente ale limbii din trecut, pentru că nu le mai corespunde nimic în viaţa de azi. Prin urmare nu orice inovaţie este o greşeală; aş spune chiar mai mult, marea majoritate a inovaţiilor reprezintă un progres.

8. Trebuie să ţinem seamă că nu contează aici atât de mult cel care inventează un nou fel de exprimare, cât cei care îl

ascultă: dacă inovația li se pare interesantă, ei o preiau (adesea, ce e drept, în mod inconștient), iar dacă nu, o nesocotesc și după puțină vreme ea dispare de la orizont. Prin urmare, în realitate inovațiile care se mențin, și care prin aceasta se dovedesc binevenite, aparțin marii mase a vorbitorilor. Nu vreau să zic că aceasta nu se poate înșela uneori (dacă ar fi așa, o lucrare ca cea de față n-ar avea nici un rost), dar în orice caz, suveran în limbă este uzul.

9. Pentru un lingvist, greșeală este orice abatere de la normele limbii, de la sistemul ei de funcționare. Prin urmare atunci când cineva transformă adjectivul *complet* în *complect* (luându-se după adjective neînrudite, dar în parte asemănătoare, ca *direct*, *perfect* etc.), comite o greșeală. Dar dacă pe încetul forma nouă se generalizează, dacă marea masă a vorbitorilor o adoptă, atunci devine „corectă", căci bine e așa cum vorbește lumea, iar lingvistul nu mai are altceva de făcut decât să explice pe ce cale s-a produs schimbarea.

10. Câteva exemple vor ilustra ideea. În franțuzește, verbele cu infinitivul terminat în *-ir* au diverse forme (imperfectul, persoana I și a II-a plural ale prezentului etc.) cu *-iss-*, ceea ce a permis limbii române, care le-a împrumutat, să le încadreze la conjugarea I: fr. *vernir* (prez. pl. *nous vernissons*, *vous vernissez*, imperf. *je vernissais* etc.), rom. *a vernisa*. Dar avem un sufix neologic, mult folosit, *-iza*, și unii au crezut că îl recunosc și la verbele care în franțuzește aveau infinitivul în *-ir*; astfel *saisir* a devenit în gura multora *a sesiza* (în loc de *a sezisa*, cum era corect) și forma aceasta a pătruns în dicționarele normative; fr. *régir* e reprezentat de obicei în românește prin *regiza* (în loc de *regisa*), cu derivatul *regizor* (pentru *regisor*), de asemenea cu aprobarea Academiei. Cred că astăzi nimeni nu pronunță cu *s* verbe ca *abrutiza* (fr. *abrutir*), *ateriza* (fr. *atterir*), *avertiza* (fr. *avertir*), *furniza* (fr. *fournir*), *poliza* (fr. *polir*) etc. (vezi și § 83).

11. Acum vreo 50 de ani, când am auzit prima oară pe cineva zicând *spaghete* (în loc de *spagheti*, cum era normal, originalul fiind italianul *spaghetti*), am înţeles imediat că e un om incult. Astăzi forma cu *-e* este singura admisă în dicţionare. Am impresia că am rămas singurul care mai foloseşte pronunţarea *viţiu*, *viţios*, în acord cu originalul latin: toată lumea a adoptat variantele *viciu*, *vicios*, din cauză că în franţuzeşte se scrie cu *c* (*vice*, *vicieux*; dar se citeşte cu *s*). De ce nu spunem atunci şi *armisticiu*, *solsticiu*, *spaciu* etc.?

Nu cred că i-ar trece cuiva prin gând să încerce a înlocui pe *a avea de-a face* cu *a avea afacere*, şi totuşi aşa ar fi fost corect: în franţuzeşte se zice *avoir affaire*, adică „a avea treabă", „a avea de lucru", dar cei care au introdus expresia la noi au crezut că se scrie în franţuzeşte *avoir à faire* „a avea a face" şi l-au redat aşa.

12. O greşeală grosolană care s-a generalizat şi pe care am impresia că nu a semnalat-o nimeni până acum este *repriza I* în întâlnirile sportive: este limpede pentru oricine examinează cuvântul *repriză* că sensul lui originar este „reluare", deci nu poate denumi decât părţile care urmează după prima pauză (în fapt, partea a doua ar trebui să se numească *repriza I*). Totuşi chiar şi dicţionarele franceze inserează astăzi cuvântul cu sensul de „fiecare din părţile unui meci", deşi nici un francez nu poate ignora că *reprise* înseamnă „reluare". Mai mult: se spune astăzi curent în franţuzeşte *à deux reprises* pentru „de două ori", ca şi cum şi prima dată ar fi o reluare. În aceste condiţii nu ar avea nici un rost să pledăm pentru combaterea noului înţeles, care, prin generalizare, a devenit normă.

13. Cam aceeaşi este situaţia expresiei *tren de persoane* (sau, mai obişnuit, *personal*): la început, trenurile erau diferenţiate corect, în trenuri de persoane şi trenuri de marfă; apoi, când s-au creat trenuri accelerate, rapide, exprese, s-a

ajuns ca acestea să fie diferenţiate de cele mai încete, care au rămas cu numele de *personale*, ca şi cum cele mai repezi n-ar fi tot pentru persoane. Expresia originar greşită este bine instalată în limbă, şi nu numai în româneşte (vezi de exemplu în germană *Personenzug*).

14. În felul acesta situaţia pare simplă şi s-ar putea trage concluzia că trebuie să lăsăm pe oameni să vorbească cum vor. Este însă şi aici nevoie de a vedea lucrurile dialectic: în primul rând, în momentul când se produce o abatere de la normele anterioare nu e deloc sigur că ea se va generaliza. Am avut ocazia să mă conving că multe dintre greşelile curente la un moment dat sunt până la urmă eliminate. În anul 1929 am prezentat la Societatea de Lingvistică din Paris o comunicare asupra cuvintelor recente din limba română şi am arătat că multe dintre ele erau pronunţate greşit de o mare parte a publicului. Pe baza listelor publicate atunci, am făcut în anii din urmă câteva sondaje şi am putut constata că cele mai multe dintre greşelile semnalate dispăruseră, sau cel puţin, dacă se mai făceau, nu mai erau curente. Ca un exemplu, *ştramport* în loc de *transport*: cine mai zice astăzi aşa? Iată şi un exemplu legat de un caz citat mai sus. Acum vreo 40 de ani, constatând că foarte multă lume în jurul meu zicea *complect*, mi-am spus în sinea mea că procesul s-a încheiat şi că nu va mai servi nici o intervenţie, de aceea am început să zic şi eu *complect*. Dar imediat am fost interpelat de unul şi de altul: „Cum, şi dumneata spui «complect»?" Dând mai multă atenţie, am constatat că forma greşită nu câştiga teren, iar astăzi se poate spune că a ieşit învinsă din luptă.

15. Anecdota introdusă aici poate să ne lămurească şi asupra altui aspect al problemei: atât timp cât o formă nouă, având la bază o greşeală, nu s-a generalizat, cel care o foloseşte este tot timpul expus să fie arătat cu degetul: „Uite

cum vorbeşte, deci e incult." Facem deci un serviciu celor mai puţin informaţi, atrăgându-le atenţia că folosesc un fel de a vorbi care-i poate compromite. Iată un exemplu concret. Acum 40 şi ceva de ani, într-un restaurant din Slănicul Moldovei, se găsea scris pe lista de mâncări *milfe* pentru francezul *mille-feuilles*. Se pronunţase, evident, *milfei*, apoi *-i* a fost luat drept un adaos incult (poate evreiesc), de aceea a fost suprimat în scris: chelnerul pronunţa cuvântul cu accentul pe prima silabă, socotind că este un plural, astfel că i-a fabricat şi un singular: *o milfă*. I-am atras atenţia asupra greşelii — şi el mi-a declarat că pe viitor o va evita.

16. Pot cita cel puţin două cazuri unde intervenţia mea a avut efect pe plan general. Când s-a introdus în unele magazine *autoservirea*, s-a pus pe firme *autodeservire*. Am scris atunci un articol în care am arătat că *deservire* înseamnă „servire cu zel" (vezi şi aici mai jos, § **19**) şi că nu e cazul să se marcheze că oamenii se ostenesc să fie atenţi cu ei înşişi. După puţină vreme firmele au fost înlocuite, suprimându-se prefixul *de-*.

Cam tot pe atunci au apărut firme cu *atelier lucrativ*. Am semnalat că *lucrativ* nu înseamnă „unde se lucrează", ci „care aduce mari câştiguri băneşti" (în latineşte *lucrum* avea înţelesul de „câştig" şi numai printr-o evoluţie complicată s-a ajuns în româneşte la sensul de „muncă", iar derivatul *lucrativ* nu a fost format de noi; vezi şi § **172**). Din păcate, ici şi colo mai apar şi astăzi firme cu *atelier lucrativ*. În fapt nu-mi pot explica de ce e nevoie să se marcheze că în atelier se lucrează, de vreme ce nu există ateliere destinate şederii degeaba.

17. Încă un motiv pentru care apărarea limbii împotriva unora dintre inovaţii este utilă. Chiar dacă până la urmă schimbarea se impune, e bine să nu pătrundă prea repede. Rolul limbii este să servească de mijloc de comunicare (ceea

ce presupune înțelegerea reciprocă). Dacă am lăsa-o complet în voia vorbitorilor, tinerii ar introduce atât de multe și de adânci modificări, încât bătrânii nu i-ar mai înțelege (ceea ce lasă să se presupună, de altfel, că nici tinerii nu i-ar mai înțelege pe bătrâni). În condițiile noastre, când intervine școala, presa, Academia, limba se schimbă, e drept, dar trebuie să treacă cel puțin câteva generații până când diferențele între prezent și trecut să devină adânci, ceea ce înseamnă că niciodată cei care trăiesc în același timp, oricât de mare ar fi diferența de vârstă între ei, nu sunt expuși să nu se poată înțelege.

18. Mai adaug un argument care mi se pare că, în vremea noastră, nu e lipsit de importanță. Vocabularul e pe cale de a deveni internațional, deoarece toate noțiunile noi capătă același nume în mai toate limbile (să ne gândim la termeni ca *automobil*, *antibiotic*, *impermeabil* și așa mai departe), în timp ce cuvintele vechi, care diferă de la o limbă la alta, se învechesc și se uită, deoarece noțiunile pe care le denumeau nu mai există (*teleagă*, *vraci*, *zăbun*); chiar și pentru noțiunile care se păstrează se introduc adesea nume noi, mai pe gustul vorbitorilor de azi și folosite în mai multe țări (*basma*, *cârciumă*, *han* etc. sunt înlocuite cu *fișiu*, *bodegă*, *hotel*). Nu încape nici o îndoială că fenomenul e îmbucurător, căci este preferabil să te poți înțelege în vorbă peste tot unde te duci și să nu fii paralizat din cauza necunoașterii limbii. Dar accidentele pe care le suferă cuvintele din cauză că vorbitorii le înțeleg greșit diferă de la o limbă la alta. De aceea, dacă nu ar exista norme și control și dacă toate schimbările ar fi lăsate să se introducă, s-ar ajunge repede ca și termenii internaționali, adoptați în zilele noastre, să difere mult de la o țară la alta, dacă nu chiar de la o regiune la alta a aceleiași țări, și astfel s-ar pierde avantajul obținut prin adoptarea neologismelor.

19. Prind ocazia de a atrage atenţia asupra faptului că uneori se răspândeşte în marele public propaganda contra unei formule atacate pe nedrept ca greşită. Un exemplu este cuvântul *deservire*, folosit pentru „servire cu zel". Ni se spune că de fapt *a deservi* înseamnă „a face un rău serviciu", adică „a dăuna", aşa cum *a decolora*, de exemplu, este contrariul lui *a colora*. Lucrurile nu stau aşa. În primul rând, cu ambele valori, cuvântul nu a fost format în româneşte, ci a fost împrumutat gata făcut din franţuzeşte (unde mai are şi înţelesul de „a strânge obiectele de pe masă după ce s-a terminat mâncarea"). Cu înţelesul negativ, în româneşte apare foarte rar, mai curând se zice *a face un deserviciu*. În schimb cu înţelesul pozitiv este de mult folosit, când e vorba de colectivităţi: *autobuzul deserveşte cartierul cutare*, *cooperativa deserveşte întreaga populaţie*. Dacă francezii, care folosesc curent pe *desservir* cu toate cele trei valori, pot suporta omonimia, de ce n-o putem accepta noi, care în fapt folosim de obicei numai unul din sensuri? (Mai multe informaţii asupra problemei se găsesc în *Limba română*, [VIII,] 3, 1960, pp. 29–32). Desigur, am rezerve în ce priveşte formula *autodeservire* (vezi § **16**), ca şi numele de întreprindere *Deservirea* (vezi § **203**). Dar verbul *deservi* nu are cusururi atât de mari încât să trebuiască eliminat.

III. GREŞELI PROVOCATE DE CUNOAŞTEREA SUPERFICIALĂ A UNEI LIMBI STRĂINE

20. Perfecţionarea mijloacelor de comunicare face ca din ce în ce mai mult marea masă a populaţiei, în toate ţările, să aibă cunoştinţe sumare cu privire la limbile de mare circulaţie. De aici decurg două feluri de greşeli, anume pronunţarea falsă a cuvintelor străine şi, ceea ce ne interesează pe

noi mai mult în acest capitol, pronunţarea unui cuvânt dintr-o limbă străină ca şi cum ar aparţine altei limbi.

21. În ce priveşte primul tip de greşeli, el poate fi ilustrat uşor cu exemple de nume proprii. Iată mai întâi câteva exemple din englezeşte. Şi alte populaţii decât a noastră pronunţă greşit *cicago* în loc de *şicago* (scris Chicago); se ştie că în englezeşte *ch* se citeşte *ci*, dar regula nu este absolută. Într-o piesă de teatru americană jucată la noi, toţi actorii pronunţau *blenci* în loc de *blanş* numele unui personaj feminin (scris *Blanche*). Unii îşi închipuie că pronunţă corect englezeşte *linci* numele *Lynch* (de la care a derivat verbul *a linşa*), dar englezii pronunţă *linş*.

22. O a doua serie de greşeli, mult mai numeroase, priveşte pronunţarea literei *a*. Englezii o rostesc foarte închis, aproape de *e* al nostru (dar nu chiar ca *e*), iar unii compatrioţi ai noştri, ca să arate ce bine cunosc engleza, rostesc pe *a* ca un *e* închis; aceasta nu este însă partea cea mai gravă: sunt destul de multe cuvinte în care englezii redau altfel vocala care se scrie *a*. Înainte de *l* plus consoană *a* devine ceva apropiat de *o* al nostru; totuşi, într-o operetă englezească reprezentată la Bucureşti, un personaj era numit *elbărt* în loc de *Albert*. Înainte de *r*, *a* este pronunţat în general ca un *a* lung, în nici un caz ca *e*; greşesc deci grav cei care cred că îşi demonstrează cunoştinţele de engleză spunând *merk* (de exemplu în numele lui *Mark Twain*). Şi în alte cuvinte *a* se pronunţă ca un *a* lung, de exemplu în verbul *smash*, folosit la jocul de tenis; am auzit aproape regulat în româneşte *smeci*, deci cu două greşeli, în loc de *smaş**. Forma greşită a pătruns acum în dicţionarele noastre, care o dau drept corectă. În acelaşi fel se pronunţă greşit *macferlan*** (numele unui fel de pardesiu), a cărui origine este engl. *Mac Farlane* (nume de persoană, pronunţat *măcfarlein*). În dicţionarele noastre se spune că vine din franţuzeşte, dar fran-

cezii pronunță cu *a*, nu cu *e*; în secolul trecut, mult mai mult decât în prima jumătate a secolului nostru, cuvintele englezești se luau și direct din englezește, nu numai din franțuzește.

* DOOM$_2$: **!smeș/(angl.) smash** [pron. *smeș*] s. n., art. *smeșul/smash-ul*; pl. *smeșuri/smash-uri*
** DOOM$_2$: **macferlan** (înv.) s. n., pl. *macferlane*

23. Fals engleză este uneori și accentuarea pe inițiala cuvintelor: zicem greșit *niù iorc* (scris *New York*), iar în ultimul timp se vorbește adesea de misiunea *àpolo* în loc *apòlo* (numele unei divinități elenice, *Apolo*). Ceea ce se scrie în englezește *knock out* trebuie citit *nokàut**, nu *knòkaut*, cum a devenit regula printre sportivii noștri. În general mi se pare că e mult mai puțin supărător să pronunți un nume sau chiar un cuvânt englezesc ca și cum ar fi scris pe românește, decât să-i atribui un aspect fals englezesc, care deci nu se potrivește pentru nici una din cele două țări.

* DOOM$_2$: **!knockout** (angl.) [pron. *cnocaut/nocaut*] (*kno-ckout/knock-out*) s. n., pl. *knockouturi*; abr. *k.o.*

24. Se fac greșeli și la nume franțuzești, ce e drept în cazuri ceva mai complicate. Mulți pronunță *san* în loc de *sand* numele scriitoarei George Sand (ce e drept, această greșeală o fac și unii francezi), pentru că în franțuzește, la cuvintele comune, *d* final a fost de multă vreme abandonat.

Numele scriitorului *Stendhal* care reproduce numele unei localități germane, trebuie pronunțat *stendàl*, nu *standàl* (cum se aude și din gura unor francezi).

25. Și unele nume spaniole provoacă complicații. Se aude astăzi la noi adesea *sevili-a*, în patru silabe, în loc de *sevila*

cum eram deprinşi (scris *Sevilla*): ce e drept, spaniolii pronunţă cu *l* muiat, dar în trei silabe, nu în patru. Ne luptăm să pronunţăm *barθelona*, dar ajungem la *barselona*, care nu corespunde pronunţării spaniole (scris *Barcelona*).

26. De altfel, numele geografice cunoscute de multă vreme trebuie păstrate în forma cu care suntem deprinşi (şi care adesea reproduce forma primitivă din limba locală): zicem *Florenţa*, nu *Firenze*, *Londra*, nu *London* şi aşa mai departe, după cum şi străinii pronunţă numele ca *Bucureşti* în felul cu care s-au deprins ei. Deci [pentru San Francisco] e recomandabil *san francisco*, cu *c*, nu *sen frensisco*, cum se aude astăzi. Bine ar fi dacă numele cu care facem cunoştinţă acum le-am pronunţa ca în limba de origine, dar şi pe acestea le stâlcim adesea: [pentru Soci,] zicem *sòci*, într-o silabă, în loc de *so-ci*, *pèru* pentru *perù* [Perú], *jugoslavia* în loc de *iugoslavia* [Iugoslavia] şi aşa mai departe.

27. Al doilea tip de greşeli porneşte de la faptul că se aplică unei limbi reguli de pronunţare aparţinând altei limbi. În primul rând e vorba de pronunţarea germană (sau pseudogermană) a cuvintelor din alte limbi germanice. Se pronunţă curent *ştrindberg* pentru *Strindberg* (nume suedez, cu *s*-), *ştockholm* [pentru] *Stockholm* şi multe altele la fel. E adevărat că în germană se pronunţă *şp*, *şt* ceea ce se scrie *sp*, *st*, dar nu chiar în toate cuvintele şi mai ales în toate dialectele. De exemplu se pronunţă cu *s* numele oraşului *Rostock*, apoi *Gestapo* şi altele. Dar oricum ar fi problema priveşte numai germana şi e greşit să introducem pe *ş* în cuvinte englezeşti ca *spicher*, *spray*, *sprint*, *standard*, *start* etc. Mai puţin reuşesc să-mi explic cum se va fi ajuns la *şalopetă* în loc de *salopetă* (cuvânt franţuzesc).

28. Tot nemţeşte şi tot greşit se pronunţă de mai toată lumea la noi *nòbăl* în loc de *nobèl* nume[le] suedez [Nobel], cu *e* accentuat, şi cuvântul comun *apartheid*, care e de ori-

gine olandeză și nu are de ce să capete finalul *-haid* (olandezii pronunță cu *e*). Greșit nemțește sunt pronunțate unele nume franceze (chiar dacă în franțuzește ele provin din germană): *dràifus* în loc de *drefüs* (scris *Dreyfus*) și *àifăl* pentru *efèl* (scris *Eiffel*).

29. Alții exagerează pronunțarea franceză, pe care o aplică la cuvintele și numele englezești, astfel că englezul *reporter*, devine *reporteur* (deși francezii zic *reporter*); am auzit de curând femininul *performeură* (pentru englezul *performer*) și, ce e drept mai demult, *șàrli șaplèn* pentru *ceàrli ceàplin* (scris *Charlie Chaplin*). În schimb uneori se pronunță *cearls bòiăr* numele actorului francez *Charles Boyer* (deci *șarl boaiè*), care, ce e drept, a lucrat și în SUA. Apare și *rio de haneiro* ([pentru] *Rio de Janeiro*), pentru că în spaniolă *j* se citește *h*, dar e vorba aici de un oraș din Brazilia, unde se vorbește portugheza, nu spaniola, iar *j* se citește ca în românește.

30. Li se mai întâmplă unora să creadă că o expresie străină este românească și astfel să o pronunțe și să o interpreteze într-un chip neașteptat. Am auzit pe cineva, căruia i se aducea o scuză banalizată, răspunzând *le-it motivul*, ceea ce el înțelegea ca „motivul care se aduce de obicei (și care nu mai prinde)“, deci ar fi fost cuvântul românesc *leit* „exact“, când de fapt era vorba de o expresie germană, pronunțată *laitmotiv* cu înțelesul de „formulă melodică repetată adesea în cursul unei compoziții muzicale“ (germanul *leiten*, pronunțat *laităn*, înseamnă „a conduce“).

31. Desigur, nimeni nu poate ști toate limbile, dar când e vorba de nume sau cuvinte mult folosite, ne putem informa de la cei care le cunosc, ca să nu riscăm să provocăm râsul ascultătorilor. Greșeli se fac, de altfel, nu numai în ce privește pronunțarea, ci și înțelesul și gramatica. Iată două exemple. Despre un om politic de la sfârșitul secolului trecut se

povestea că ar fi spus „eu mănânc cu *tout à l'égout*", ceea ce, după cât se pare, pentru el însemna „cu totul după gustul meu", deci nu-i fixa altcineva meniul. Se știe însă că expresia franceză înseamnă, cuvânt cu cuvânt, „tot la canal".

În franțuzește *coup de foudre* înseamnă propriu-zis „lovitură de trăsnet", iar figurat „impresia puternică pe care ți-o face o persoană prima dată când o întâlnești". În *Sportul* din 1 februarie 1970, p. 1, col. 2, găsesc formula „o adevărată *coup de foudre*": autorul s-a luat probabil după genul cuvântului *foudre* „trăsnet", feminin, dar în cazul acesta genul îl dictează *coup* „lovitură", care e masculin; de fapt în românește ar fi trebuit folosit neutrul.

IV. GREȘELI FĂCUTE DE OAMENI CULȚI

32. Am vorbit de oamenii cu mai puțină cultură. Din păcate, și cei culți fac astăzi greșeli și poate că în vremea din urmă din ce în ce mai multe. În primul rând este de vină o situație specială. Se înmulțesc vertiginos termenii tehnici, adică privitori la o specialitate, care devin repede de uz general; aproape fără excepție ei sunt de origine latină (cei luați din greaca veche sunt de obicei trecuți prin latină, sau, dacă Antichitatea romană nu i-a folosit, sunt aranjați așa cum ar fi fost dacă i-ar fi preluat romanii). Dar în cea mai mare parte a lumii se învață din ce în ce mai puțin latina (ca să nu mai vorbim de greaca veche), ceea ce are drept urmare că unii dintre termenii făuriți acum din elemente greco-latine comportă greșeli, fie de înțeles, fie de structură fonetică. Mulți dintre ei se generalizează sub forma greșită și defectele lor nu vor mai fi simțite decât de cei care cunosc istoria limbii. Exemple urmează ceva mai departe. Deocamdată iată unele formule așa-zis latinești care circulă acum la noi.

33. În tinereţea mea am citit un trist reportaj privitor la sinuciderea unui elev; acesta a lăsat o scrisoare explicativă, care se termina cu „*mortua est* Ionescu Carol". Este limpede că citise poezia lui Eminescu intitulată *Mortua est*, dar acolo e vorba de o fată, deci formula e la feminin, iar pentru un băiat, ar fi trebuit scris, la masculin, *mortuus est*. Dar ce să spunem despre faptul că se încetăţeneşte adjectivul latin *rediuiuus* „înviat", sub forma aceasta masculină, alături de substantive feminine? Mai demult am văzut scris undeva *Polonia rediuiuus* (în loc de *rediuiua*) şi mi s-a părut uimitor, dar într-o revistă de anul trecut a apărut titlul *Tropaeum Traiani rediuiuus* (masculin, în locul neutrului *rediuiuum*) şi nu am avut impresia că s-ar fi produs mirare.

V. GREŞELI ÎMPRUMUTATE

34. Dar nu toate greşelile care circulă la noi ne sunt datorate. Într-adevăr, în ţările apusene se fac greşeli tot atât de adânci ca cele pe care le întâlnim la noi. Multe dintre ele apar la termenii folosiţi în meseriile legate direct de marele public care furnizează clientela şi care e amator de cuvinte bombastice. Iată două exemple întâlnite pe firme în Statele Unite ale Americii. Sufixul latinesc *-ianus*, adăugat la teme terminate în *-ica*, este corect folosit în derivate de tipul *cosmetician*, *fizician*, *optician*, *tehnician* (de la *cosmetică*, *fizică*, *optică*, *tehnică*), denumind pe cel care practică meseria. În S.U.A. a ajuns să fie numit *mortician* cel care pregăteşte cadavrele pentru înmormântare, deşi nu există nici un fel de bază *mortică*.

35. În germană, cu sufixul *-er*, se formează adjective şi substantive derivate de la nume de localităţi (cum ar fi în româneşte *bucureştean* de la *Bucureşti*) şi multe din aceste

derivate au devenit nume de alimente, de exemplu *Liptauer*, un fel de brânză, de la *Liptau*, dar în special nume de mezeluri, cunoscute în general şi la noi: *Debrecziner*, *Frankfurter*, *Krakauer* (vezi § 186), *Pariser*. Tot aşa de la numele oraşului *Hamburg* s-a format numele unui fel de chiftele, *Hamburger*, răspândit şi în S.U.A. Deoarece însă în englezeşte *ham* înseamnă „şuncă", s-a înţeles greşit că *hamburger* e „sandviş cu şuncă", deci *burger* ar urma să fie „sandviş"; de aici urmează crearea de compuse ca *beefburger* (*beef* fiind „carne de vacă") şi chiar *cheeseburger* (*cheese* e „brânză"), ba se vede adesea pe firme numai *burger* singur, desigur pentru că se servesc sandvişuri de mai multe feluri.

36. Aceste două formaţii nu au ajuns să fie folosite la noi, dar de multe ori împrumutăm din alte limbi expresiile gata greşite. De unele care ne vin din franţuzeşte s-a ocupat H. Jacquier în *Cercetări de lingvistică*, IV/1959, pp. 75 şi urm. Aleg dintre exemplele discutate de el unul (p. 78) a cărui circulaţie e tot mai mare. În latineşte, de la adverbul *post* „după", s-a format derivatul *postumus* „născut după moartea tatălui"; sufixul este acelaşi ca în *ultimus*. Cineva în Franţa a crezut că partea a doua a derivatului este substantivul latinesc *humus* „pământ", cu sensul figurat de înmormântare (de aceea s-a introdus şi scrierea *posthume*), şi s-a fabricat un cuvânt contrar, *anthume*, pornindu-se de la adverbul latin *ante* „înainte". Aşa am ajuns să citim şi în româneşte *opere antume** (vezi de exemplu *Studii şi cercetări lingvistice*, 6, 1971, p. 601, n. 26). Este limpede că un roman n-ar fi înţeles nimic din acest cuvânt latinesc.

* DEX_2: **ANTÚM, -Ă**, *antumi*, *-e*, adj. (Despre lucrări scrise) Publicat în timpul vieţii autorului. – Cf. lat. a n t e.

37. În greaca veche exista substantivul *autarkeia*, care însemna „mulţumirea cu ce ai", fiind compus din *autos* „însuşi", şi *arkeo* „a fi de ajuns". În franţuzeşte a luat forma *autarcie*, dar unii au confundat finala cu cea din *monarchie* „stăpânirea de unul singur" (format în greceşte din *monos* „singur" şi *arkho* „a conduce"), de aceea a apărut în franţuzeşte varianta *autarchie*. În franţuzeşte lucrurile s-au refăcut (vezi H. Jacquier, *art. cit.*, p. 79), dar la noi în dicţionare nu găsim decât forma greşită *autarhie**. Spun că e greşită, pentru că ar însemna „conducere de sine însuşi", ceea ce e cu totul altceva decât „limitarea la ceea ce poţi produce singur".

* DOOM$_2$: **!autarhie** (*a-u-tar-/-ut-ar-*) s. f., art. *autarhia*, g.-d. art. *autarhiei*; (state) pl. *autarhii*, art. *autarhiile*
DEX$_2$: **AUTARHÍE, (2)** *autarhii*, s. f. **1.** Politică prin care se tinde spre crearea unei economii naţionale închise, izolate de economia altor ţări. **2.** (Rar) Stat care practică autarhia (**1**); stare de autoizolare economică a unui stat. [Pr.: *a-u-*] – Din fr. **autarchie**.

38. *Autobuz*, *troleibuz* sunt cuvinte cunoscute în toată lumea (ce e drept, la noi circulă şi o formă incorectă *trolebuz*) dar puţini oameni ştiu că ele sunt formate greşit. La începutul secolului trecut, s-a răspândit în Europa cuvântul *omnibus*, denumind o trăsură în care se puteau urca toţi cei care plăteau o taxă. Este latinescul *omnibus*, dativul plural al lui *omnis* „tot", deci sensul este „pentru toţi". În opoziţie cu vehiculele care aparţin unei anumite persoane. S-a ştiut chiar de către necunoscătorii limbii latine, că *omni-* înseamnă „toţi", dar ce e *-bus* nu s-a ştiut, s-a presupus însă că este un al doilea termen de compunere care ar însemna

„vehicul", de vreme ce omnibusul este un vehicul pentru toţi. În felul acesta, desinenţa latină de dativ plural a câştigat o oarecare independenţă şi, atunci când omnibuzele au devenit automobile sau cu *troleu*, s-a adăugat *-bus* la *auto-* (adică automobil) şi la *troleu*. E foarte răspândit *microbuz* pentru „autobuz mic". (În treacăt fie zis, corect ar fi *trolei*, nu *troleu*, şi de asemenea *autobus*, *troleibus*, nu *autobuz*, *troleibuz*.) Nu ştiu dacă există *aerobuz*, dar nu m-aş mira prea tare dacă l-aş găsi undeva. În orice caz, în *Micul dicţionar enciclopedic* şi în *Dicţionarul explicativ* a pătruns *hidrobuz* „navă pentru transport de pasageri" şi, lucru şi mai curios, *bibliobuz* „automobil amenajat cu o bibliotecă ambulantă...", deci în mintea celor care l-au acceptat, „cărţi pentru toţi". E foarte adevărat că încă acum vreo 40 de ani am văzut la Paris firma *Vinobus* la un magazin unde se vindeau vinuri. Primul troleibus din ţara noastră, la Timişoara, a fost numit *firobus*.

39. Alt tip de greşeli priveşte cuvintele realmente compuse, la care însă cel de-al doilea termen a fost decupat greşit. Acum câţiva ani erau la modă firmele formate cu al doilea termen *-rama*. S-a pornit de la *panorama*, formaţie grecească din *pan-* „tot" şi *horama* „vedere", deci la un loc „privelişte generală". A fost înţeles greşit ca având primul termen *pano-*, de vreme ce foarte mulţi termeni compuşi au în mijlocul lor o vocală de legătură *o* (*magnet-o-fon*, *necr-o-log* şi aşa mai departe), şi aşa s-a născut *cinerama* „cinematograf cu ecran lat", după care au apărut *cityrama* „turul oraşului în autocar" (engl. *city* „oraş"), *aquarama* „acvariu", *flanorama skirts* „cămăşi de flanelă", *launderama* „spălătorie" (engl. *launder* „a spăla şi călca"), ba chiar un proprietar de cabaret din Londra, pe nume Pepe, şi-a pus pe firmă *Peperama*. La televiziunea noastră se foloseşte termenul *telerama*. S-ar părea că la noi *horama* se mai scurtează încă cu o literă, de vreme ce în revista *Rebus* nr. 345

(15 din 1975), la p. 9 citim *humorama*, adică *humor* + *ama*. Este foarte probabil ca unele dintre formaţiile greşite de care am vorbit în ultimele paragrafe să fi fost formate în glumă, dar, răspândindu-se în mase, au pierdut acest caracter.

40. În fine, se mai pot prezenta cazuri unde cele două părţi ale compusului au fost decupate corect, numai că înţelesul unuia dintre ele (ba uneori chiar al ambelor) este denaturat. În greaca veche din *auto-* „prin sine însuşi" şi *mat-* „învăţat" s-a format compusul pe care îl avem sub forma *automat*, adică „ceea ce faci din propriul imbold, fără să te îndemne cineva". De aici s-a ajuns la ideea că *-mat* singur înseamnă „fără intervenţia omului", în timp ce *auto-* ar fi „maşină", şi aşa s-a născut, pe la începutul secolului nostru, fr. *photomaton* „aparat de fotografiat automatic", apoi *tonomat* „aparat de muzică automat", care există şi la noi, *Elektromat*, firmă pe care am văzut-o la Berlin, iar în Anglia s-a format *laundromat* „spălătorie automată", de la *laundry* „spălătorie".

41. O formaţie curioasă pe care am întâlnit-o recent la noi, dar nu ştiu dacă e creaţia noastră sau a fost adusă din altă parte, este *acvanaut*. În latină şi în greacă *naut-* înseamnă „navigator". Când s-au inventat maşinile de zburat, s-a creat şi termenul *aeronaut*, propriu-zis „navigator prin aer", apoi şi *astronaut*, care pot fi acceptate, termenul al doilea al compusului fiind folosit cu valoare figurată. Dar *acvanaut** ar însemna „navigator prin apă" (lat. *aqua* „apă") şi nu se vede de ce ar fi nevoie de a se preciza că mediul în care evoluează marinarii este apa. Adevărul este că aşa-numiţii acvanauţi nici nu navighează, căci sunt scafandri. Undeva (*Magazinul* din 12 iulie 1969, p. 3) am citit şi termenul *lunauţi*: aceştia nu *navighează*, ci *umblă* pe Lună; în plus, nu se ştie dacă din *naut* a rămas numai *aut* sau *ut*, ori cumva *Luna* s-a redus la *lu*.

* DEX$_2$: **ACVANAÚT, -Ă**, *acvanauți*, *-te*, s. m. și f. Specialist în scufundări făcute cu scopul de a cerceta mediul marin. [Pr.: *-na-ut*] – Din fr. **aquanaute**.

42. În grecește *dromos* înseamnă „cursă", apoi a ajuns la înțelesul de „drum", cu care l-am preluat și noi (desigur prin intermediul bulgărescului *drum*). Sub forma veche, cuvântul a intrat în compuse ca *hipodrom* (gr. *hippos* „cal"), *palindrom* (gr. *palin* „înapoi"), *velodrom* (fr. *vélo* pentru *vélocipède* „bicicletă", vezi § **200**), apoi *autodrom*, *aerodrom*. Până aici toate bune, în toate aceste cuvinte e vorba de „loc de alergare" pentru biciclete, automobile, avioane. A apărut apoi *rachetodrom*, unde partea a doua n-ar mai putea fi decât „punct de plecare pentru rachete". În fine, în *cosmodrom* e clar că nu mai poate fi vorba de „drum pe care merge cosmosul".

43. Există apoi derivate la care și rădăcina și sufixul se prezintă sub forma corectă, numai că nu trebuie puse împreună, din motive morfologice. În latinește, cu sufixul *-ant* se formează participii prezente (folosite apoi ca adjective și chiar ca substantive) de la verbe de conjugarea I (căci *-a-* este semnul acestei conjugări). Drept exemplu pot servi cuvinte împrumutate în românește, ca *aspirant* de la *aspira*, *militant* de la *milita* și așa mai departe. Alte derivate, care nu existau în latinește, au fost formate în limbile romanice de la verbe de conjugarea I, de exemplu *practicant* de la *practica*, sau chiar de la verbe de altă conjugare, de exemplu *combatant* de la fr. *combattre*, dar oricum de la verbe. În germană și în rusă apar numeroase derivate în *-ant* care nu mai pornesc de la verbe, de exemplu germ. și rus. *diversant* „care face o diversiune, sabotor", rus. *kursant* „care urmează un curs", *diplomant* „care își pregătește lucrarea pentru

diplomă", cuvinte pe care astăzi îl putem întâlni și la noi. Adevărul este că astfel de formații eronate s-au făcut și de către italieni, care sunt mai puțin scuzabili: *mercatante* „negustor", *commediante* „comediant", *musicante* „muzicant", *pedante* „pedant" (după cum se vede, cele două din urmă au pătruns și la noi), fără să existe verbe ca *mercatare, commediare, musicare, pedare. Pedant* a însemnat la început „profesor" și e derivat de la un cuvânt grecesc care însemna „copil".

44. Deși formate (în germană) de la verbe, *adresant* și *premiant* nu sunt corecte, căci ar trebui să însemne „care adresează", „care premiază", de vreme ce cu *-ant* se formează participiul activ. Primul a cam fost înlocuit cu *destinatar*, dar cel de-al doilea s-a încetățenit la noi. Și aici vom găsi într-o limbă romanică model pentru greșeli: *serată dansantă, ceai dansant* sunt din franțuzește (*soirée dansante, thé dansant*). E limpede că nici serata, nici ceaiul nu dansează.

45. *Aspirant* este format corect, de vreme ce se cunoaște verbul *a aspira*; se poate admite și derivatul *aspirantură*, format de la *aspirant*; dar alături de *aspirant* există în rusește și *doktorant* (fără verb paralel), iar la noi, unde acest din urmă cuvânt nu a fost introdus, s-a creat totuși *doctorantură** paralel cu *aspirantură*, după cât se vede înțeles ca format cu un sufix, inexistent, *-antură*. În mediile noastre universitare *doctorantură* e pe cale de a se generaliza, luând locul mai vechiului *doctorat*, care între altele avea avantajul că era mai scurt. În aceleași medii se răspândește *stagiatură*, fără să existe o bază *a stagia* sau *stagiat*: în loc să se pornească de la *stagiar* și să se formeze *stagiarat*, s-a luat ca punct de plecare *stagiu* și i s-a adăugat sufixul bombastic *-atură*.

> * DOOM$_2$: **doctorantură** (rar) s. f., g.-d. art. *doctoranturii*
> DEX$_2$: **DOCTORANTÚRĂ** s. f. (Rar) Perioada cât o persoană este doctorand; *p. ext.* doctorat. – Din **doctorand**.

46. Germanii, în unele cazuri, au evitat sufixul *-ant* și i l-au preferat pe *-and*, tot de origine latină: forma participiul viitor pasiv de la verbele de conjugarea I, de exemplu alături cu *memoro* „a ține minte" avea pe *memorandum* „care să fie ținut minte". Dar nici germanii n-au nimerit-o cum trebuie când au format termeni ca *Diplomand* „care își pregătește lucrarea de diplomă", sau *Doktorand* „candidat la doctorat" (acesta din urmă s-a generalizat și la noi): ca să putem aproba astfel de formații ar trebui să existe verbele *a diploma*, *a doctora*.

47. Printr-o aventură similară a trecut sufixul care în românește apare sub formele *-ație*, *-ațiune* și formează derivate de la verbe latinești de conjugarea I: *administrație* (față de *administra*), *considerație* (față de *considera*) etc. În englezește cunosc cel puțin un exemplu recent care nu are la bază un verb: *automation* „automatizare"; V. V. Akulenko, în *Voprosî internalizații slovarnogo sostava iazâka*, Harkov, 1972, p. 103, citează și un francez *automation*; în orice caz cuvântul apare acum pe firme la Berlin și la Viena. Mâine, poimâine, vom întâlni și la noi, poate, pe *automație*. Nici în cazul acesta însă, nu vom putea da toată vina pe populațiile neromanice, de vreme ce cunoaștem exemple ca *ideație* „formare a ideilor", care n-are la bază un verb *a idea* (a fost format în franțuzește: *idéation*, direct de la substantivul *idée*).

48. Pe aceeași linie voi aminti sufixul *-at-*, care formează în latinește participii perfecte de la verbele de conjugarea I,

şi la fel în româneşte: *preparat* de la *prepara*, *dirijat* de la *dirija* etc. În ruseşte s-au format cu acest sufix derivate de la verbe care în latineşte nu erau de conjugarea I, de exemplu de la *expono* „a expune“ (participiul era *expositus*) s-a format în ruseşte *exponat* „obiect prezentat într-o expoziţie“, care a pătruns şi în limba noastră.

49. Din germană am preluat cuvântul, greşit format, *unicat*. A avut ca model pe *duplicat*, *triplicat*, dar acestea nu sunt formate nici de la *duplic*, *triplic*, care nu există nicăieri, nici de la *dupl*, *tripl*, care sunt de-a dreptul imposibile. La bază stau formele latine *duplex*, *triplex* (cu genitivele *duplic-is*, *triplic-is*). (Se înţelege că un *unex* nu există şi nu poate exista nicăieri.) De la acestea s-au format verbele *duplico*, *triplico*, de la ale căror participii pasive vin *duplicat* şi *triplicat*. Dar un verb *unico* nu există şi nu are pentru ce să existe, deci nici un participiu *unicat* nu e corect format.

50. În primii ani după eliberare au apărut la noi termenii *legitate*, *planitate*, care nu corespund structurii limbii române. Cu sufixul *-itate* formăm derivate numai de la adjective: *conformitate*, *obiectivitate*, *realitate* de la *conform*, *obiectiv*, *real* etc., pe când *legitate* şi *planitate* provin de la substantivele *lege* şi *plan*. De la aceleaşi substantive s-au format şi două adjective, *legic** şi *planic***, deşi în general noi nu folosim pentru derivare sufixul *-ic*. Adevărul este că nici unul dintre exemplele citate aici n-a prins.

* DEX$_2$: **LÉGIC**, **-Ă**, *legici*, *-ce*, adj. Care are caracter de lege obiectivă. – **Lege** + suf. *-ic* (după rus. *zakonomernâi*).
** DEX$_2$: **PLÁNIC**, **-Ă**, *planici*, *-ce*, adj. Conform unui plan dinainte stabilit; privitor la un plan. – **Plan** + suf. *-ic* (după rus. *planomernâi*).

51. Am întâlnit la circuri termenul *terrarium* „colecție de animale de uscat", considerat, evident, ca un cuvânt latinesc. Dar *terrarium* există în latinește și înseamnă „dig de pământ". Se zicea în latinește *uiuarium* „grădină zoologică", derivat de la adjectivul *uiuus* „viu". După acest model s-a format *aquarium* „bazin pentru animale acvatice" (în latinește *aquarium* era „adăpătoare", deci loc unde se găsește apă). Format după aceste modele, *terrarium* n-ar putea însemna decât „loc unde se ține pământ", sens evident străin de interesele circului.

52. Sufixul latinesc *-tor* formează nume de agent, adică substantive (devenite adesea adjective) denumind pe cel care face acțiunea unui verb; la conjugarea I, se mai pune înaintea lui *-tor* și *-a-*, vocala caracteristică a conjugării: de la *încasa*, *încasator*. Alături de aceste substantive găsim adesea altele formate cu sufixul *-mentum*, de exemplu de la *a testa*, *testator* și *testament*. Deoarece e cunoscut *document* (de la un verb latinesc *docere*, care, după cum se vede, nu e de conjugarea I), în rusește s-a creat în paralelă *dokumator*; ce e drept, noi nu l-am preluat, și nici în dicționarele rusești nu-l găsesc inserat. Dar am luat altul care e format corect în ce privește forma și e greșit din punctul de vedere al înțelesului: *mecanizator*. După cele arătate mai sus, acesta, ca și modelul său rusesc *mehanizator*, ar trebui să însemne „cel care mecanizează" nu „mecanic". Dacă în cazurile precedente am putut găsi modele pentru greșeli în limbile romanice, aici însăși latina poate fi pusă în cauză: *senator* nu are la bază nici un verb (nici măcar de altă conjugare decât I-a), ci e format pornindu-se de la adjectivul (sau substantivul) *sen-ex* „bătrân". Existența derivatului *senatus* „senat" nu poate constitui o scuză.

53. Am pomenit mai sus de sufixul *-ație*, pentru verbele de conjugarea I. Se formează derivate și de la verbe de

conjugarea a IV-a şi, având în vedere că vocala caracteristică a acesteia din urmă este *-i*, sufixul capătă forma *-iţie*: de la *investi*, *investiţie*. Ţinând seamă de faptul că *-aţie*, *-iţie* nu s-au păstrat în latina veche[1], ci ne-au venit târziu prin împrumut şi pe mai multe căi (din limbile slave, din limbile romanice şi direct din texte latine), ele apar sub două forme: *-aţie*, *-iţie* pe de o parte, mai familiare, şi *-aţiune*, *-iţiune* pe de altă parte, mai pretenţioase. Dar avem cazuri unde finala *-iţie* reprezintă altceva, şi anume sufixul *-ie* adăugat la o temă terminată în *-t*: *miliţie* (lat. *militia* derivat de la *miles*, *militis* „soldat"), *poliţie* (în greaca veche *politeia*). Vrând să se arate culte, personajele lui Caragiale schimbă pe *poliţie* în *poliţiune*, după modele ca *investiţie/investiţiune*. Pe de altă parte în germană de la *Miliz* „miliţie" s-a format derivatul *Milizionär* „miliţian", ca şi când baza ar fi *Milizion*, adică *miliţiune*, avându-se în vedere că există grupuri de felul lui *comisie*, *comisiune*, *comision*, *comisionar* sau *naţie*, *naţiune*, *naţional*.

54. Iată şi un exemplu unde nu vom avea de discutat sufixul. *A escalada* înseamnă „a sări peste un obstacol", de exemplu peste un gard. Punctul de plecare îl formează lat. *scala* „scară": *escalada* a fost la început un asalt cu ajutorul scărilor. Mai pe urmă s-a pus accentul pe urcare, astfel că s-a dat numele de *escalator* scărilor rulante (probabil că mai vechiul *elevator* s-a amestecat cu *a escalada*). Cuvântul circulă în Anglia şi, în oarecare măsură, în Franţa. Până aici lucrurile nu sunt prea grave. Dar de la înţelesul de „a urca", dat verbului *a escalada*, s-a trecut la acela de „a duce la o treaptă mai înaltă, a intensifica", şi astfel ani de zile s-a

[1] În cuvintele moştenite din latineşte, *-atione* a devenit *-ăciune*, cu care s-au format derivate şi în româneşte, de exemplu *amărăciune*, *stricăciune*.

vorbit în presa noastră de *escaladarea* războiului din Vietnam, ceea ce, în mod corect, ar fi trebuit să însemne că cineva a sărit dincolo de război: „escaladarea intervenției" (*Scânteia*, 24 aprilie 1967, p. 4, titlu). Iată și un exemplu mai nou: „escaladarea violenței în Irlanda de Nord (*Scânteia*, 15 august 1975, p. 4, titlu). Am citit undeva și despre *escaladarea prețurilor*. Și de data aceasta greșeala n-a fost făcută de noi, ci ne-a venit din străinătate. Iată două exemple din germană: *Eskalade*, cu sensul de „intensificarea războiului", în *Neues Deutschland* din 25 iunie 1970, p. 6, col. 1; *Eskalation*, cu aceeași valoare, în același ziar, [din] 1 iulie 1970, p. 7, col. 1–2.

În sfârșit, un exemplu legat de o formație cu prefix. În franțuzește, *tour*, împrumutat în românește sub forma *tur*, înseamnă „învârtire, întoarcere", apoi „plimbare" și altele; *retour* este numai „întoarcere". Deoarece se știe că *re-* are, între altele, înțelesul de „înapoi", germanii au creat formula, presupusă franceză, *Tour und Retour* pentru „dus și întors", deși *tour* nu înseamnă în franțuzește „dus". S-a mers apoi mai departe și s-a zis *tour* pentru prima serie de meciuri într-un campionat, prin *retour* fiind desemnate meciurile jucate pe terenurile celorlalți competitori decât cele dintâi. Formula a pătruns și în dicționarele noastre: se zice *meciul de tur* pentru primul dintre cele două meciuri jucate de fiecare echipă cu celelalte.

VI. GREȘELI FĂCUTE DE SPECIALIȘTI

55. Am văzut până aici exemple de greșeli comise sau, în orice caz, răspândite de oameni care nu pot avea pretenția de a fi considerați savanți. Pun aici și pe reprezentanții presei, deoarece, oricât ar fi de cultivați, nu li se poate cere să cunoască terminologia tuturor profesiunilor cu care vin

în contact. Fiecare dintre noi este în situaţia aceasta, căci este adesea obligat să folosească termeni tehnici din diferite profesiuni. Dar există multe formaţii greşite care circulă în primul rând printre oamenii de ştiinţă, şi anume printre cei a căror specialitate îi obligă să cunoască noţiunile în cauză. Iată câteva exemple de acest fel.

56. Grecescul *elektron*, care înseamnă „chihlimbar", e format din rădăcina *elektr-* şi desinenţa de nominativ singular neutru *-on*. Deoarece *electr-* este cunoscut astăzi din derivatul *electric*, cineva a înţeles că *electron* e compus, şi a fabricat formaţii paralele, ca *pozitron* de la *pozitiv*; numai că aici *r* nu mai face parte din rădăcină, deci se înţelege că al doilea element al compusului este *-ron*. S-a mers apoi mai departe şi s-a format *ciclotron*, unde termenul întâi e clar *ciclo-*, cel de-al doilea urmând să fie *-tron*, cuvânt format, practic, din nimic. La fel există acum *betatron*, *criotron* şi multe altele (în dicţionarele noastre recente exemplele abundă). Mai curios este că procedeul de formare este acum adoptat de îndeletniciri fără legătură directă cu fizica. În englezeşte se zice *ticketron* unui emiţător automat de bilete pentru spectacole. În S.U.A., o întreprindere care asigură camere la hoteluri s-a botezat *Reservatron*: după cât se pare *-tron* a ajuns aici să însemne „întreprindere".

57. *Gineceu* este un cuvânt corect format în greaca veche, de la tema *gynaik-* care înseamnă „femeie", cu sufixul *-eios*, devenit la noi normal *-eu*. Botaniştii au format în paralel pe *androceu*, de la grecescul *andro-* „bărbat", dar din lipsă de pricepere lingvistică, au ataşat şi pe *-c-* de la *gineceu*, ca şi când ar fi aparţinut sufixului.

Din *coca*, numele unui arbust din Perù, s-a format corect derivatul *cocaină*, cu sufixul *-ină*. Apoi au apărut *novocaină* şi *procaină*, care au folosit acelaşi sufix *-ină*, dar i-au alipit şi pe *c* preluat de la *coca* (vezi Marcel Cohen, *Une fois*

de plus des regards sur la langue française, Paris, 1972, pp. 289–290).

58. Apare la noi o revistă intitulată *Tehnium*. Mi-am dat multă osteneală ca să ghicesc ce va fi vrând să spună acest cuvânt, dar mărturisesc că nu am reuşit. Este clar că e vorba de grecescul *tekhne* „artă, meşteşug", pe care îl avem în derivate ca *tehnică*. Dar ce e *-ium*? Există în latineşte un sufix cu forma aceasta, dar nu se vede de ce ar fi fost alipit la o temă grecească şi, mai ales, înţelesul lui nu ne-ar ajuta cu nimic. Există şi în greceşte un sufix *-ion*, care, să zicem, ar fi putut fi latinizat în forma *-ium*, dar acesta nu dă decât diminutive: să fie vorba de o desconsiderare a tehnicii? Mai curând cred că cel care a creat titlul a procedat la întâmplare, crezând că cunoaşte o limbă cu care nu avusese nimic de-a face.

59. Să nu se creadă cumva că am ceva împotriva specialiştilor în ştiinţele tehnice: şi în lucrările unor lingvişti am găsit termeni greşiţi, datoraţi în general necunoaşterii limbii latine sau a limbii greceşti. Există în diversele limbi substantive care nu au decât singular şi altele care nu sunt folosite decât la plural. Sunt numite, cu termeni latineşti, *singularia tantum*, respectiv *pluralia tantum*. Citim însă uneori în lucrările care apar la noi că un substantiv e un *singularia tantum* sau un *pluralia tantum*. Autorii n-au băgat de seamă că *singularia* şi *pluralia* sunt forme de plural: când e vorba de un singur cuvânt trebuie spus *singulare*, respectiv *plurale tantum*.

60. Altă greşeală cam de acelaşi fel: cuvintele care, în materialele de care dispunem, sunt atestate o singură dată (e vorba, se înţelege, de limbi moarte, asupra cărora nu se mai pot face anchete pe teren) se numesc, cu un termen grecesc, *hapax legomena* (*hapax* înseamnă „o singură dată",

iar *legomena* „spuse"). Întâlnim acum în unele lucrări formulări ca „acest cuvânt este *un hapax legomena*"; participiul e la plural, forma lui de singular în greceşte este *legomenon*.

61. Alte două tipuri de greşeli sunt făcute mai demult de specialiştii în alte ramuri ale ştiinţei, dar încep acum să se răspândească şi în publicaţiile de lingvistică. De multă vreme este obiceiul ca o informaţie pentru care vrem să trimitem la autorul care ne-a furnizat-o să fie introdusă prin cuvântul latinesc *apud* „la", mai cu seamă când e vorba de un citat pe care-l reproducem nu direct, ci de la un al treilea autor. Dacă, de exemplu, folosesc un citat din Marx, dar nu l-am luat direct din opera lui, ci l-am găsit reprodus într-o carte a lui Lenin, voi scrie: „cum zice Marx (*apud* Lenin, p. ...)". Dar acum întâlnim formula *apud* şi când nu urmează un nume de autor, ci un titlu de carte, de exemplu „Cantemir, *apud* Dicţionarul Academiei". În acest caz nu se poate folosi în latineşte *apud*, după cum nici în româneşte n-am spune *la*), ci trebuie *in* (mai simplu mi se pare că ar fi să scriem pe româneşte, adică *în*).

62. „Acelaşi" se zice în latineşte *idem* (în citate îl găsim adesea prescurtat *id.*). Dar unii nu bagă de seamă că *idem* e masculin şi deci nu poate fi folosit când e vorba de o autoare (ar trebui, pe latineşte, *eadem*); şi aici mi se pare că ar fi mai simplu să scriem pe româneşte, *acelaşi* sau *aceeaşi*. Mai adaug că, dacă e corect spus *apud* Lenin, numele neavând declinare latinească, este o gravă greşeală de latină să scrii *apud idem*, deoarece prepoziţia *apud* în latineşte cere acuzativul, astfel că ar trebui *apud eundem*.

Un ultim exemplu de declinare latinească: se obişnuieşte ca trimiterile la alţi autori să fie introduse prin prescurtarea *cf.*, în locul latinului *confer*, imperativ cu sensul de „pune alături", deci „compară", sau „vezi". Nici în cazul acesta nu mai merge *idem*, ci ar trebui pus pronumele la acuzativ.

Dar mai grav e altceva. Oamenii puţin în curent cu stilul ştiinţific îşi închipuie că *cf.* înseamnă „conform", de aceea au început să pună substantivul următor în cazul dativ, de exemplu *cf. lui Lenin*. În ultimul timp greşeala apare şi la unii lingvişti.

63. Pentru „împărţirea în două" s-a răspândit termenul *dihotomie*, luat din franţuzeşte, unde e de origine greacă: *dikha* „în două părţi" şi *tome* „tăiere". Francezii, conform obişnuinţei lor, pronunţă *diko-* şi unii români, imitându-i, au început să şi scrie pe româneşte *dicotomie*. Dar *dico-* nu înseamnă nimic, pe când *diho-*, ca prim element de compunere, este cunoscut la noi, din *dihonie* (partea a doua a acestui compus este cuvântul vechi grecesc *nous* „minte"; sub forma greacă modernă îl avem ca termen de compunere în *pro-nie*, *măta-nie*). Este deci normal să scriem şi să pronunţăm *dihotomie*. (În general, *kh* grecesc e reprezentat la noi prin *h*, vezi *distih*, *dolihocefal* şi atâtea altele, unde francezii pronunţă cu *k*.) Grav este însă altceva: după modelul lui *dicotomie*, unii lingvişti români au creat pe *tricotomie* „tăiere în trei", care nu există în franţuzeşte şi n-ar putea exista nici în greceşte, deoarece „în trei" se pune în greceşte *tri-*, nu *triha*. Pe de altă parte, cei care ştiu că trebuie pronunţat *diho-*, cu *h*, au ajuns la forma *trihotomie**, iar aceasta înseamnă ceva în greceşte: „tăierea părului" (*thrix*, cu genitivul *trikhos*, înseamnă „păr", vezi de exemplu compusul *trihofiţie*). Din păcate, formele greşite au pătruns şi în dicţionare, de unde le poate învăţa oricine.

> * DOOM$_2$: **!tricotomie/trihotomie** s. f., art. *tricotomia/trihotomia*, g.-d. art. *tricotomiei/trihotomiei*; pl. *tricotomii/trihotomii*, art. *tricotomiile/trihotomiile*

64. Unui grup francez *on* îi corespunde adesea în româneşte *un*, fie pentru că *o* latin a devenit în româneşte *u* înaintea unui *n* (*frunte*, faţă de lat. *fronte-*, fr. *front*), fie pentru că *u* scurt a devenit în franţuzeşte *o* (fr. *onde*, faţă de lat. *unda*, rom. *undă*). Când împrumutăm din franţuzeşte cuvinte de origine latină, le aranjăm după modelul latinesc, sau românesc, deci *abonder*, *inonder* devin la noi *abunda*, *inunda*, iar *confronter* e redat prin *confrunta*. În secolul trecut, numai oamenii neinstruiţi foloseau forme mai asemănătoare cu cele franţuzeşti: *foncţie* pentru *funcţie*. Totuşi unii lingvişti au încercat să redea termenul, relativ nou, fr. *redondance* prin *redondanţă* (deşi e din aceeaşi rădăcină cu *abundenţă*, *inundaţie*, deci trebuie zis *redundanţă*); de asemenea unii spun gramatica *confrontativă* în loc de *confruntativă*.

65. De multă vreme apare, când şi când, în publicaţii lingvistice, *proton* în loc de *protonic*, fiind numite aşa vocalele care precedă accentul. Bănuiesc că se iau ca model cuvinte ca *aton* „fără accent", *monoton* „lipsit de variaţie" (de fapt „cu un singur ton"). Dar aceste din urmă cuvinte sunt formate corect (încă din greaca veche), fiind compuse, pe când *protonic* e derivat, cu prefix şi cu sufix. Dacă zicem *proton*, trebuie să înţelegem „cu tonul înainte", deci exact invers decât se intenţionează să se spună.

66. Am arătat că până şi lingviştii fac greşeli de limbă, nu pentru a linişti pe cei din alte profesii. De fapt, lingviştii sunt şi ei oameni, supuşi greşelii, şi nici unul din ei nu poate şti tot ce e pe lume. Concluzia pe care aş trage-o este că trebuie dată mai mare atenţie felului cum vorbim, că e nevoie să se publice lucrări în care să se discute erorile şi că acestea pot fi corectate dacă nu le trecem cu vederea. În cele ce urmează, greşelile vor fi clasate nu după originea lor, ci pe diversele compartimente ale limbii.

VII. GREŞELI DE ACCENTUARE

67. Va fi vorba aici de pronunţarea unor cuvinte cu alt accent decât cel originar, fără ca aceasta să modifice în vreun fel înţelesul. Adesea ne creează dificultăţi cuvintele terminate în *-ie*. E vorba de un sufix din greaca veche, *-ia*, cu *i* accentuat, trecut în latină cu *i* neaccentuat, deci încă de la început s-au creat două posibilităţi, fără să mai vorbim de faptul că latina avea şi ea un sufix *-ia*, cam cu aceeaşi valoare ca în greacă, dar cu accentul pe rădăcina cuvintelor. Mai târziu şi în latineşte au apărut cuvinte cu *i* accentuat, iar noi, în secolele trecute am mai introdus unele din greaca modernă, tot accentuate pe *i*. Avem deci, pe de o parte, cuvinte împrumutate din latină cu *i* neaccentuat *famìlie*, *pàtrie*, *mizèrie*, neanalizabile în româneşte; pe de altă parte s-au luat din greaca veche, prin diferiţi intermediari, cuvinte cu accentul pe *i*, ca *antinomìe*, *armonìe*, *oligarhìe*. Unele au pătruns pe mai multe căi având deci două posibilităţi de accentuare: *comedìe* şi *comèdie*, *istòrie* şi *istorìe*. S-au creat în româneşte diferite derivate cu *i* accentuat: *beţìe*, *călătorìe*, *cumetrìe* etc. Au venit apoi din ruseşte cuvinte de origine romanică şi cu accentul schimbat: în franţuzeşte se zice *cavallerie*, în italiană *cavallerìa* (deci se pronunţă greşit titlul operei *Cavallèria rusticana*, accentul trebuie pus pe *i*), pe când forma rusă, introdusă şi la noi, e *kavalèria*.

68. *Dicţionarul limbii române* (publicat de Academia Republicii Socialiste România) a trecut ca formă corectă *obârşie*, deşi toate citatele în versuri prezintă accentuarea *obârşìa*. În aceste condiţii nu ne vom mira când vom constata că vorbitorii nu ştiu să se descurce şi pun accentul greşit: auzim tot mai des, cu accentul pe *a*, *avàrie**, *hàrpie*** pentru *avarìe*, *harpìe*; în schimb alte cuvinte care ar trebui să fie pronunţate cu accentul pe radical îl mută pe *i*:

*baterìe****, *butelìe*, *suburbìe*, în loc de *batèrie*, *butèlie*, *subùrbie*****.

Un caz aparte îl prezintă *pledoarìe*, pe care unii îl transformă în *pledoàrie*, din cauză că nu suntem deprinşi cu diftongul *oa* decât când e accentuat (vezi § 86). În acest punct, tiparul nu ne poate ajuta; în schimb un rol important revine emisiunilor de radio şi televiziune care pot populariza pronunţarea corectă.

> * DOOM$_2$: **!avarie** s. f., art. *avaria*, g.-d. art. *avariei*; pl. *avarii*, art. *avariile* (*-ri-i-*)
> ** DOOM$_2$: **!harpie** (monstru, femeie rea, pasăre) (*-pi-e*) s. f., art. *harpia* (*-pi-a*), g.-d. art. *harpiei*; pl. *harpii*, art. *harpiile* (*-pi-i-*)
> *** DGL: **baterie** (din fr. batterie), nu batérie.
> **** DOOM$_2$: **suburbie/suburbie** (*su-bur-bi-/sub-ur-*) s. f., art. *suburbia/suburbia* (*-bi-a*), g.-d. art. *suburbiei/suburbiei*; pl. *suburbii/suburbii*, art. *suburbiile/suburbiile* (*-bi-i-*)

69. Alt sufix latinesc cu care avem dificultăţi când e vorba de accentuare este latinescul *-tor*, cu varianta *-sor*. La nominativ accentul era pe silaba dinainte, iar la cazurile oblice trecea pe *o*. Limbile romanice au păstrat accentul pe sufix, de exemplu se zice *actòr*, *polizòr*. Germanii, în cuvintele pe care le-au împrumutat, au adoptat adesea varianta cealaltă, de exemplu zic *Dòktor*, *Inspèktor* etc. Astfel apar la noi două tipuri, unele luate direct din latineşte sau dintr-o limbă romanică, altele din germană: pe de o parte *amatòr*, *agresòr* etc., pe de altă parte *càntor*, *dòctor*, *lèctor*, *inspèctor*, *pictor*. Am auzit uneori şi *senàtor*. Zicem cu toţii *profesòr*, dar alături de numele propriu sau de *tovarăş* apare adesea *profèsor*. În tinereţea mea, la şcoli, se spunea adesea

directòrul, pe când astăzi pronunțarea *dirèctor* s-a generalizat (dar adjectivul *directòr* rămâne cu accentul pe *o*). Norma ar fi să pronunțăm în fiecare caz așa cum s-a creat deprinderea, dar apar mereu abateri, cu care nu mă pot împăca, de exemplu se zice tot mai mult *regìzor* în loc de *regisòr* (vezi § **10**) și întâlnim acum pronunțări ca *edìtor* și *sèctor*, care nu au model german.

70. Să mai pomenim de sufixul *-ic*, neaccentuat în cuvinte de origine greacă, iar în cele formate în românește atestat și cu accent și fără (de fapt în latinește sunt două sufixe). Avem astfel cuvinte ca *ciclic*, *fizic* din grecește, iar din latinește pe de o parte *mèdic*, *pùblic*, pe de altă parte *amìc*. Dar francezii, în neologisme, au mutat peste tot accentul spre sfârșitul cuvântului (pe ultima silabă), astfel că și în cuvintele grecești și în cele latinești *-ic* apare peste tot cu accent. De aceea unii au mutat și în românește accentul și pronunță *unìc* în loc de *ùnic*, iar alții, știind că nu trebuie să ne luăm după accentul franțuzesc, îl schimbă și acolo unde era corect și zic *àntic* în loc de *antìc** (aici de fapt finala latină e *-iquus*) și *lèctică* în loc de *lectìcă***. În unele cuvinte greșeala s-a generalizat, de exemplu în *pùdic*, în loc de *pudìc*, cum ar fi trebuit dacă ne luăm după latină (*pudìcus*). Să mai adaug și cazul lui *cicàtrice* în loc de *cicatrice*, al lui *mòtrice**** în loc de *motrice*, formate cu sufixul latinesc *-ix*, genitiv *-icis*; nemulțumiți cu atâta, unii îl socotesc pe *motrice* plural și îi refac un singular *mòtrică* (*forță motrică*). Apoi cred că merită atenție pronunțarea cu accentul pe silaba inițială în *sèver*, în loc de *sevèr*, *sìncer* pentru *sincèr* (la acest ultim exemplu greșeala s-a generalizat) și de asemenea, cu accentul pe finală în loc de inițială, *mascùl* (corect e *màscul*****, vezi dubletul, moștenit din latinește, *màscur*).

* DOOM$_2$: **!antic/antic** adj. m., pl. *antici/antici*; f. *antică/antică*, pl. *antice/antice*
** DOOM$_2$: **!lectică/lectică** s. f., g.-d. art. *lecticii/lecticii*; pl. *lectici/lectici*
*** DOOM$_2$: **!motrice** (*mo-tri-*) adj. f. sg. şi pl.
**** DOOM$_2$: **mascul** adj. m., s. m., pl. *masculi*; adj. f. *masculă*, pl. *mascule*

71. Iată şi un cuvânt unde *-ic*, pe cât se pare, nu este sufix şi totuşi îşi pierde accentul: *trafic*. *Îndreptarul ortografic* nu-l inserează, pentru că probabil autorii lui nici nu şi-au pus problema: auziseră totdeauna pronunţarea cu accentul pe *i*, cum e în franceză, de unde am preluat cuvântul. În ultimul timp însă, se răspândeşte pronunţarea *tràfic** şi nu cred că e vorba de o influenţă italiană (deşi în italiană se zice *tràffico*), ci pur şi simplu vorbitorii au crezut că e vorba de un derivat cu sufixul *-ic*, de felul lui *grafic* etc.

* DOOM$_2$: **!trafic/trafic** s. n., pl. *traficuri/traficuri*

72. Verbul latinesc *facio*, folosit ca al doilea termen de compunere, s-a transformat în *-ficare* şi noi am împrumutat numeroase formaţii unde, în cele din urmă, am privit pe *-fic-* ca un sufix, astfel că formăm derivate de felul lui *fructifica*, *intensifica*, *specifica*, *verifica* şi aşa mai departe. De cele mai multe ori, pornim de la franceză, unde însă sufixul este *-fier*, iar noi, cunoscând modelul latin, adăugăm un *c* (de exemplu fr. *unifier*, rom. *unifica*), iar accentul îl păstrăm după modelul latin pe primul *i*. Oamenii cu mai puţină cultură îl mută pe al doilea şi zic, de exemplu *specifică*, *verifică*.

73. Iată și o situație unde deplasarea accentului este legată de o modificare în îmbinarea sunetelor. În latinește, grupurile vocalice *au*, *eu* formau de obicei diftong, iar dacă primeau accentul, acesta cădea obligator pe prima din cele două vocale. Se zicea deci *Clàu-di-us*, *Èu-rus* (numele vântului de răsărit). În limbajul popular, pronunțarea aceasta producea desigur greutăți, astfel că diftongul neaccentuat, dacă era urmat de un *u* accentuat, se reducea la *a*; așa s-a ajuns la pronunțarea noastră din trecut *agùst* (numele lunii), în loc de *august* (astăzi cuvântul apare în două feluri, ca nume de lună *àu-gust*, sub influență slavă sau germană, și ca adjectiv, *au-gùst*, sub influența franceză). Diftongii s-au păstrat totuși, în primul rând în finala cuvintelor: *erau*, *sau*, *leu*, *meu*; în alte situații s-au disociat, căci zicem *cà-u-tă*, *là-u-dă* etc. Totuși regula aceasta nu e generală: numele latinesc al vântului de sud, *Àu-ster*, a devenit în românește *àu-stru*, chiar dacă unii îl pronunță greșit *a-ù-stru**, crezând poate că are ceva de-a face cu *Austria*. De asemenea în cuvinte împrumutate mai demult întâlnim pronunțări ca *boj-dèu-că* (vezi § 77), *lèu-că*, *trèucă* (vezi și *àugust*). Deci se pot pronunța diftongii și mai ales nu e nevoie să deplasăm accentul pe partea a doua a lor. Atunci de ce auzim tot mai des *Cla-ù-di-u* în loc de *Clàu-diu* (chiar numele italienești se rostesc așa, greșit, de exemplu *Claù-dia Cardinale*), *ne-ù-tru***, *pse-ù-do****, *aerona-ùt***** și, foarte des, *a-ù-to******? Ce e drept, n-am întâlnit încă pronunțarea *a-ùtomobil* (accentul principal e pe *i* din silaba finală, dar un accent secundar este pe *a*). Cred că ar mai fi timp pentru eliminarea modificărilor, care diferențiază nejustificat limba noastră de celelalte.

* DOOM$_2$: !a**u**stru s. n., art. *austrul*
** DOOM$_2$: ***neutru**^{2} s. n., art. *neutrul*

*** DOOM$_2$: **pseudoartist** (*pse-u-do-ar-*) s. m., pl. *pseudoartişti*
**** DOOM$_2$: **aeronaut** s. m., pl. *aeronauţi*
***** DOOM$_2$: **automobil**[2] (*a-u-*) s. n., pl. *automobile*

74. Iată acum modificări de accent la cuvinte care nu sunt grupate cu acelaşi sufix. Se spune corect *vìctimă*, cu accentul ca în latineşte, dar unii se iau după franceză şi zic *victìmă*. Cuvintele luate de romani din greceşte au adesea aceeaşi situaţie ca cele latineşti cu sufixul *-tor*: s-a adoptat forma cu accentul pe finală la *caracter*, *crater*, dar germanii zic *Charàkter*, *Kràter*, neglijând originalul grecesc, dar menţinând forma de nominativ latinesc. De aceea şi la noi s-a folosit forma *caràcter*, astăzi din ce în ce mai rară, în timp ce accentuarea *cràter*, fără să-mi pot explica de ce, câştigă mereu adepţi. Dar unii se păcălesc crezând că folosesc accentuarea germană: termenul sportiv *haltère* ne vine cu această accentuare din franţuzeşte, unde e luat din greceşte, tot aşa accentuat; în germană *Hàlter* înseamnă „care ţine", de aceea se aude astăzi la noi *hàltere**, deşi instrumentul de gimnastică se numeşte şi pe nemţeşte *Haltère*.

* DOOM$_2$: **!halteră[1]/halteră[1]** (aparat) s. f., g-d. art. *halterei/halterei*; pl. *haltere/haltere*

75. Alte cazuri sunt ceva mai greu de explicat. În loc de *simbòl* se aude acum, adesea *sìmbol*, deşi nici franceza, de unde ne vine cuvântul, nici germana nu justifică schimbarea. Ce e drept în limba mai veche ar fi putut fi luat din greaca modernă, cu accentul pe prima silabă, dar nu-l avem atestat în textele din trecut. Prin germană s-ar explica eventual

pronunţarea *pìton* în loc de *pitòn*, auzită la televiziune; dar *bitum** (în loc de *bitùm*), foarte răspândit în timpul din urmă, nu are model german. Ca o compensare poate, am auzit la televizor *fata din dafin* deşi toată lumea zice *dàfin*.

* DOOM$_2$: **!bitum** s. n., pl. *bitumuri*

76. Se fac numeroase greşeli de accentuare la numele ruseşti şi bulgăreşti. Se pronunţă, de exemplu, *Bàku*, *Lènin-grad*, în loc de *Bakù*, *Leningràd* şi de asemenea *Ìlici*, *Hrùşciov*, *Tòlstoi* în loc de *Ilìci*, *Hruşciòv*, *Tolstòi*. Numele de familie terminate în *-ov* sau *-ev* capătă fără diferenţiere accentul pe finală, deşi în rusă şi în bulgară situaţia nu este aceasta. Auzim deci *Pavlòv*, *Botèv*, *Todoròv* în loc de *Pàvlov*, *Bòtev*, *Tòdorov*. Mai curios este că se schimbă accentul numelui turcesc *Envèr* şi se zice *Ènver*, deşi nu e un secret pentru nimeni că turcii au de cele mai multe ori accentul pe finală.

77. Pentru consolarea celor care greşesc cuvintele străine, notez că există o sursă serioasă de greşeli la cuvinte indigene (înţelegând prin acest termen nu numai cuvintele moştenite din latineşte, ci şi pe cele împrumutate de mai multă vreme). Anume este acum un obicei de a scrie şi, în consecinţă, a vorbi „distins", folosind cuvinte rare, printre care unele româneşti, regionale sau arhaice, extrase din cărţi mai vechi. Necunoscând suficient aceste cuvinte, vorbitorii actuali le accentuează greşit. Auzim astfel *aidòma* pentru *àidoma*, *bojdeùcă* (vezi § 68), *molcòm* pentru *mòlcom*, *ocnìţă* în loc de *òcniţă*; am auzit şi de *stìhie* pentru *stihìe*, *troìţă* pentru *tròiţă*. Cred că ar fi uşor de scăpat de greşelile de acest fel dacă ne-am hotărî să folosim numai cuvintele pe care le cunoaştem. Dar la o reclamă de circ, citită de multe ori, s-a zis invariabil *drèsuri de animale* în loc de *dresùri*, fără ca

anunţătoarea să bage de seamă că nu avea de-a face cu pluralul de la *dres*, ci de la *dresură*.

Uneori vina greşelii o mai poartă şi ortografia noastră: dacă ne-am hotărî să diferenţiem în scris pe *i* silabic de cel care nu formează silabă (acesta ar trebui notat cu *i* scurt), copiii n-ar mai pronunţa pe *deşi* „cu toate că" într-o singură silabă în loc de două, confundându-l astfel cu pluralul de la *des*, iar vorbitorii pretenţioşi n-ar zice *îmblăci*, în două silabe, în loc de *îmblăciu*, în trei.

VIII. SCHIMBĂRI DE SUNETE

78. Voi discuta aici acele transformări ale pronunţării care nu modifică în nici un fel înţelesul cuvintelor şi nici nu sunt cauzate de neînţelegerea lor. Va fi deci vorba numai de încercări de a uşura pronunţarea, pe când schimbările legate în vreun fel de înţeles vor fi tratate mai departe, în capitolul destinat vocabularului sau în cel consacrat formării cuvintelor. De asemenea vom întâlni cazuri de alterare a sunetelor şi la morfologie.

79. O categorie de greşeli care s-ar părea că a fost învinsă (nu în sensul că nu s-ar mai produce, ci ţinând seamă de faptul că rămân tot mai rari cei care le comit şi sunt tot mai mult marcaţi ca inculţi) este repetarea unei consoane nazale (*n*). Mai clar, se introduce un *n* suplimentar într-o silabă, din cauză că urmează un *n* în altă silabă: organele vocale, fiind pregătite să emită aerul pe nas pentru rostirea nazalei, anticipează mişcarea şi produc o nazală în plus. Astfel se aude *indentic*, *indentitate* în loc de *identic*, *identitate* (aici s-ar putea găsi şi altă explicaţie: vorbitorii cred că recunosc prezenţa prefixului *in-*, deci exemplul ar putea fi discutat şi la formarea cuvintelor), la fel *intinerar* pentru *itinerar*,

apoi *bulentin* în loc de *buletin*, iar pe la țară se aude (sau cel puțin se auzea mai demult) *angronom* pentru *agronom*.

80. Sunt și cazuri, mai rare, când nazala adăugată urmează celei justificate de istoria cuvântului. În loc de *minut*, la țară, cel puțin în Moldova, se mai pronunță uneori *minunt* (în copilăria mea această rostire era foarte curentă). Fenomenul s-a petrecut și în faze mult mai vechi ale limbii noastre, ceea ce a dus la pronunțări, devenite astăzi literare, de felul lui *cărunt*, *mărunt*, din lat. *canutus*, *minutus*: s-a rostit întâi *cănunt*, *mănunt*, apoi, prin alt proces fonetic, cele două consoane similare s-au diferențiat, prima devenind *r*. Totuși, în derivatul *amănunt*, primul *n* s-a păstrat, oarecum pentru a servi de justificare lui *minunt*, care n-a putut apărea înainte de secolul trecut.

81. Am văzut în paragraful precedent că repetarea unui sunet în același cuvânt poate jena pe vorbitori, ceea ce a dus la înlocuirea lui *n* cu *r*. Se găsesc și alte leacuri, mai simple. Uneori consoana care trebuie repetată e pronunțată o singură dată, de exemplu mulți spun *propiu* în loc de *propriu* și *oprobiu* pentru *oprobriu*. În special repetările sunt greu suportabile când se îngrămădesc consoanele, ceea ce explică forma greșită *frusta* în loc de *frustra*. Tot prin încercarea de a evita aglomerarea consoanelor se explică forma greșită *eschibiție* pentru *exhibiție*: în loc de *k-s-h* se pronunță *s-k*.

82. Alteori, leacul găsit este introducerea în mijlocul grupului a unei vocale suplimentare: în felul acesta *perspectivă* devine *perespectivă*. O singură vocală între două consoane identice poate părea insuficientă, de aceea vocala se dublează: slavul *proroku* a devenit astfel în românește *prooroc*, și chiar în vremea noastră întâlnim forma, neadmisă de dicționare, *preerie* în loc de *prerie* (din francezul *prairie*).

83. Mai complicată este scrierea și pronunțarea sunetelor *s* și *z*. În mai multe limbi occidentale (printre care franceza) *s* între două vocale a ajuns să fie pronunțat *z*, dar s-a continuat să se scrie *s*. În secolul trecut, cei care au încercat să impună la noi scrierea etimologică au notat pe *z* intervocalic cu *s*, ceea ce a făcut să se pronunțe cu *z* și acolo unde limbile apusene au un *s* (îl scriu de obicei dublu, *ss*). Așa s-a ajuns la noi la pronunțarea (apoi și la scrierea) *bazin*, *a furniza*, *premiză*, *regizor*, *viteză* (exemplele sunt foarte numeroase), în loc de *basin*, *a furnisa*, *premisă*, *regisor*, *vitesă*, cum ar fi corect (ținând seamă de faptul că francezii scriu cu *ss* și pronunță cu *s*). Dar procesul continuă: *chermesă*, cuvânt împrumutat de francezi din olandeză, e pe cale să devină *chermeză**. Mulți zic *süzetă*** în loc de *süsetă* (în franțuzește se scrie cu *c*: *sucette*). Apare și procesul invers: știindu-se că trebuie pronunțat cu *s*, nu cu *z*, în cuvinte de felul celor pe care le-am arătat, unii au început să scrie *bisar* pentru *bizar* (care și în franțuzește e scris cu *z*). Bine ar fi dacă am pune de acord scrierea cu pronunțarea și am citi fiecare literă așa cum e scrisă (dar pentru aceasta ar trebui să o și scriem așa cum se cuvine).

* DOOM$_2$: **!chermeză** s. f., g.-d. art. *chermezei*; pl. *chermeze*
** DOOM$_2$: **!suzetă** s. f., g.-d. art. *suzetei*; pl. *suzete*

84. Cred că merită o discuție aparte cuvântul *filozof*. Din greaca modernă ne-a parvenit, acum câteva sute de ani, cuvântul în forma lui originară, *filosof*. Odată cu influența apuseană, s-a răspândit pronunțarea cu *z*, ca în franceză sau germană, care s-a generalizat, ceea ce a dus și la scrierea cu *z*, impusă de normele actuale. În ultima vreme, filozofii noștri au început să scrie cu *s*, justificând abaterea de la

norme prin faptul că *filosof* e format în grecește din *philos* „iubitor“ și *sophia* „înțelepciune“, iar dacă scriem *filozof**, partea a doua este grecescul *zophos* „întuneric“. La aceasta răspund întâi că, dacă am lua în serios argumentarea, ar trebui să modificăm pronunțarea, nu scrierea, în al doilea rând că cei care cunosc cuvântul grecesc *zophos* se numără pe degete, al treilea că posibilitatea de înțelegere greșită nu i-a deranjat pe francezi și pe germani și nu văd de ce ne-ar deranja pe noi.

> * DOOM$_2$: **!filosofie/filozofie** s. f., art. *filosofia/filozofia*, g.-d. art. *filosofiei/filozofiei*; pl. *filosofii/filozofii*, art. *filosofiile/filozofiile*

85. Consoana *h*, pe care romanii au eliminat-o de timpuriu din limba lor și deci nu li s-a transmis limbilor romanice, a reintrat în românește prin împrumuturi, dar, după cât se pare, nu a reușit să se impună definitiv, deoarece dispare nu numai în pronunțări regionale ca *oț*, *Zaaria* pentru *hoț*, *Zaharia*, ci și în neologisme: tot mai des se aude *tenic*, *tenologie*, pentru *tehnic*, *tehnologie*. N-ar fi exclus ca suprimarea lui *h* să se generalizeze.

86. Trecând la vocale, vom avea să ne ocupăm mai mult de diftongi. În limba noastră mai veche *oa* nu apărea decât în silabă accentuată nefinală, și cu condiția ca în silaba imediat următoare să fie un *ă* sau un *e*. Când au venit din franțuzește cuvinte cu *oa* în altă poziție, limba literară a disociat în general diftongul (uneori se scrie *u-a*), pe când în limbajul popular au apărut variante cu *oa* transformat în *o* sau în *a*: pe de o parte *lavor* pentru *lavoar*, *șampon* pentru *șampoan* din fr. *shampooing* (forma cu *o* a pătruns în dicționare), *trocar* pentru *troacar* (fr. *trois-quarts*), pe de altă parte *bonsar* pentru fr. *bonsoir*, *trotal* pentru *trotuar*. La

pledoarìe, unii schimbă accentul și zic *pledoàrie* (vezi § **68**), deși nici așa cuvântul nu intră în regula veche, deoarece *e* nu urmează imediat după *r*.

87. Mai curioasă mi se pare pronunțarea *maieu** (admisă de *Dicționarul explicativ*), *rișeu*, pentru *maiou*, *reșou*, când avem în atâtea cuvinte pe *ou* final (*cadou*, *ecou*, *erou* și așa mai departe). O alterare a lui *ou* final găsim și în *tomberon*** (acceptat de *Dicționarul explicativ*) în loc de *tomberou* (din fr. *tombereau*), cuvânt care, evident, a fost răspândit de gunoieri, necunoscători ai originalului francez.

* DOOM$_2$: **mai<u>o</u>u** (*ma-iou*) s. n., art. *mai<u>o</u>ul*; pl. *mai<u>o</u>uri*
** DOOM$_2$: **tomber<u>o</u>n** s. n., pl. *tomber<u>oa</u>ne*

88. Am văzut în § **81** cazuri de dublare a vocalei. Alteori întâlnim reducerea unui grup de două vocale identice, de exemplu se pronunță curent *alcol* în loc de *alcool* sau *coperativă* pentru *cooperativă* (format din prefixul *co-* și verbul *a opera*, adică „a lucra"). Ceva mai complex este procesul la *agrozootehnic* (compus, după cum se vede, din trei elemente), pe care l-am auzit pronunțat *agròzotehnic*: vorbitorul își închipuie că avem un compus de tipul lui *electrotehnic*, unde *o* nu este decât vocală de legătură. În realitate *zoon* este „animal" în grecește.

89. Iată și pronunțări greșite datorate defectelor ortografiei noastre. Francezul *maquillage*, pronunțat cu doi *i*, a ajuns în gura multor români *macheaj*, în două silabe, și la fel operatorul, care ar trebui numit *machiior*, a devenit *machior*, putând fi pus alături de *chior*, pentru că cei care au reglementat ortografia noastră s-au sfiit să scrie doi *i* alăturea, pretextând că cel de-al doilea *i* se pronunță și fără

să fie scris, ca în *vier*, *miar* (rostite de fapt *vi-ier*, *mi-iar*). Dar ce facem cu contopirea lui *i* într-o singură silabă cu vocala care-i urmează în scris? Din cauză că în scris nu se face diferență între *i* vocalic și consonantic (acesta din urmă nu formează silabă), mulți ajung să pronunțe ca diftong grupul format din *i* vocală și altă vocală, de exemplu zic *Lu-cean* în loc de *Lu-cian*, *Mar-țean* pentru *Mar-ți-an* etc. În scris nu se cunoaște dacă grupul *ea* trebuie citit într-o singură silabă sau în două: ca urmare se răspândesc pronunțări de tipul *ce-rea-le* în loc de *ce-re-a-le*; ba unii zic chiar *crea-ză* pentru *cre-ea-ză*, unde scrisul ar trebui totuși să prevină greșeala.

IX. NEOLOGISME STÂLCITE

90. Am discutat mai sus, în general, despre faptul că necunoașterea și mai ales cunoașterea insuficientă a unor limbi străine provoacă adesea greșeli de pronunțare. Voi mai da aici câteva exemple. Întâi din englezește. S-a generalizat și a fost admisă de dicționare pronunțarea *cnoc* în expresiile *cnocaut**, *cnocdaun***, de origine englezească. Dar în englezește consoana inițială nu se pronunță (se scrie *knock out*, *knock down*, dar se pronunță *noc aut*, *noc daun*, vezi și § 23).

Un fruct introdus la noi în ultimele decenii se numește în englezește *grape-fruit*, pronunțat *greip-frut*; mare parte a compatrioților noștri pronunță *gref*, ce e drept mai simplu și mai scurt. Bănuiesc că sfârșitul a fost luat drept desinență de plural și de aceea suprimat.

Un cuvânt de argou, răspândit de curând, este *bișnițar* „afacerist", admis de *Dicționarul explicativ*, care îl explică, prin derivare de la *bișniță* „afacere necinstită", din engl. *business* „afacere" (pronunțat *bisnes*).

* DOOM$_2$: **!kn<u>o</u>ckout** (angl.) [pron. *cn<u>o</u>caut/n<u>o</u>caut*] (*kno-ckout/knock-out*) s. n., pl. *kn<u>o</u>ckouturi*; abr. *k.o.*
** DOOM$_2$: **!kn<u>o</u>ckdown** (angl.) [pron. *cn<u>o</u>cdaun/n<u>o</u>cdaun*] (*-down*) s. n., pl. *kn<u>o</u>ckdownuri*; abr. *k.-d.*

91. Iată și două cuvinte de origine franceză: *tirbușon*, din fr. *tire-bouchon* (propriu-zis „trage-dop"), pe care unii, din ce în ce mai puțini, îl pronunță *tirbișon* (desigur vocala a doua este asimilată de prima) și *transperant*, care se pare că s-a generalizat și a fost adoptat de dicționare, deși originalul admis este francezul *transparent*, deci ar fi vorba de un dublet al adjectivului nostru *transparent*, care, introdus de cărturari, a fost adaptat conform normelor limbii noastre, pe când substantivul, adus de negustori și de gospodine, a fost aranjat greșit.

X. ETIMOLOGII POPULARE

92. Foarte multe schimbări de sunete se explică prin dorința vorbitorilor de a trata la fel cuvintele din aceeași familie, în ciuda faptului că diferențele de amănunte originare între ele au făcut să fie tratate fiecare altfel. De exemplu în românește, într-o perioadă mai veche, orice *a* neaccentuat și neinițial era schimbat în *ă* (vezi § 96), deci se zice *casă*, dar *căsuță*. În același fel de la *patru* s-a format derivatul *pătrat*. Astăzi tot mai mulți zic *patrat*, ca să se vadă că la bază e numeralul *patru* și, în ciuda indicațiilor normative, se pare că inovația, care e de fapt o revenire la trecut, se va impune*.

* DOOM$_2$: **pătr<u>a</u>t**[2] (*pă-trat*) s. n., pl. *pătr<u>a</u>te*

93. Mai curios este că uneori se modifică forma cuvintelor împrumutate, pentru a le pune în legătură cu altele tot împrumutate sau chiar cu unele moştenite cu care la origine au format o singură familie. În mediile sportive franceze este foarte răspândită expresia *mener le train*, la ciclism sau la alte feluri de curse: *mener* înseamnă „a conduce“, iar *train* (de la verbul *traîner* „a târî) e „convoi“ (de aici vine şi *tren* al nostru). În presa noastră sportivă dintre cele două războaie mondiale se folosea frecvent expresia *a duce trena**, pentru că, evident, redactorii au evitat pe *tren*, care are alt sens, dar au simţit legătura etimologică cu *trenă*; numai că aceasta înseamnă „coada unei rochii“, deci cel care duce trena trebuie să fie la urmă, nu în frunte.

> * DEX$_2$: **TRÉNĂ**, *trene*. **1.** [...] ◊ Expr. *a duce trena* = a urmări (pe cineva) pretutindeni, a se ţine scai de cineva [...].

94. Latinescul *frictio*, prin intermediul francezului *friction*, a devenit în româneşte corect *fricţiune*. Vorbitorii şi-au dat seama însă că rădăcina este aceeaşi cu a verbului nostru *a freca*, şi au transformat substantivul în *frecţie**, inserat ca variantă în *Dicţionarul explicativ*. Cusurul este că, de la *freca*, s-ar fi putut forma în cel mai bun caz *frecaţie*, în nici un caz *frecţie*.

> * DOOM$_2$: ***frecţie** (masaj) (*-ţi-e*) s. f., art. *frecţia* (*-ţi-a*), g.-d. art. *frecţiei*; pl. *frecţii*, art. *frecţiile* (*-ţi-i-*)
> DOOM$_2$: **fricţiune** (frecare, conflict) (*-ţi-u-*) s. f., g.-d. art. *fricţiunii*; pl. *fricţiuni*

95. Mai adesea însă vorbitorii modifică forma cuvintelor pentru că le inserează în familii cu care ele nu au avut nimic de-a face la origine. Este ceea ce se numește o *etimologie populară*: nu, cum se crede uneori, o etimologie descoperită de popor, ci modificarea formei unui cuvânt ca să semene cu o rădăcină cunoscută din alte cuvinte. Iată mai multe exemple, în ordine alfabetică. Se aude uneori *brusculadă* în loc de *busculadă*, pentru că vorbitorul își închipuie că are de-a face cu un derivat de la *brusc*; în fapt, cele două cuvinte n-au nici o legătură între ele. Acum câțiva ani au apărut la noi cutii de conserve cu inscripția *prune depilate*. *A depila* înseamnă „a curăța de păr", și, după cum e ușor de constatat, prunele nu au păr. Producătorii au vrut să spună „curățate de coajă", ceea ce pe franțuzește se spune *pelé*; acest cuvânt nu a fost niciodată folosit la noi, pe când *a depila* se folosește în cosmetică, de aceea s-a putut crede că se aplică și la prune.

96. De la *cardaș* „tovarăș" (de origine turcească) s-a format (cu schimbarea obișnuită a lui *a* neaccentuat în *ă*) derivatul *cărdășie*, pe care vorbitorii l-au transformat în *cârdășie*, pentru că au crezut că vine de la *cârd*, și forma coruptă este astăzi recomandată de *Îndreptarul ortografic*. *Filigran* devine în gura unora *filigram*, deși e sigur că nu are nimic de-a face cu *gram*. Tot așa *funicular*, derivat din latinescul *funis*, care a dat în românește *funie*, devine în gura unora *furnicular*, deși nu e prea ușor de stabilit legătura de înțeles cu *furnică*. *Intrepid* este „cel care nu trepidează", adică „nu tremură", deci curajos. Mulți zic *întreprid*, și am auzit chiar și *întreprind*, pentru că s-a putut crede că are legătură etimologică cu *a întreprinde*.

97. O armă de foc folosită în Evul Mediu se numește *muschetă* (fr. *mousquet*), de unde numele celui care o folosea *muschetar* (fr. *mousquetaire*). Numele armei, fiind cunoscut

numai de intelectuali, a rămas neschimbat, pe când numele purtătorului ei, fără îndoială popularizat de romanele lui Alexandre Dumas, a devenit *muşchetar** (înţeles ca „muşchi tari"?) şi forma aceasta a fost preferată de *Dicţionarul explicativ*, împotriva prescripţiei *Îndreptarului*.

Nupţial, care înseamnă „privitor la nuntă", e format în latineşte de la *nuptiae* „nuntă" (cuvântul românesc a căpătat un *n* în plus cam în acelaşi fel cu exemplele citate la § 79–80). Am auzit pe cineva pronunţând *nopţial*, iar la observaţia pe care i-am făcut-o, mi-a răspuns că se porneşte de la *noaptea* nunţii.

Din *placardă* şi *pancardă* s-a creat forma hibridă *plancardă*, mult folosită acum câţiva ani (poate se va fi amestecat cumva şi *brancardă*).

* DOOM$_2$: **!muschetar/muşchetar** s. m., pl. *muschetari/muşchetari*

98. Un neologism destul de pretenţios este *profuziune*, care la origine, în latineşte, însemna „revărsare", fiind din aceeaşi rădăcină cu *difuziune*, *infuziune* şi cu *confuzie* (care, la început, însemna „turnare la un loc"). Vorbitorii l-au pus în legătură cu *profund*, care le era mai cunoscut, dar e de altă origine, şi astfel a apărut forma greşită, dar foarte răspândită, *profunziune*.

Promotor (al culturii), cuvânt din aceeaşi familie cu *motor* (la început însemna „care pune în mişcare"), a primit în gura unora un *n* suplimentar, care îl pune alături de *promontoriu* („limbă de pământ stâncoasă care înaintează în mare"), format din familia lui *munte*.

99. E bine cunoscut, de la Caragiale, *renumeraţie* în loc de *remuneraţie*: oamenii inculţi au crezut că e legat de ideea

de „a număra“, când de fapt la bază este latinescul *munero* „a dărui“.

În loc de *repercusiune* se spune adesea *repercursiune*. La bază este cuvântul latinesc *percussio* „izbitură“ (căruia îi putem identifica o formă înrudită în neologismele *a persecuta*, *a discuta*, oarecum „a dezbate“, și în verbele moștenite *a scoate*, *a scutura*), dar vorbitorii au crezut greșit că se pornește de la *cursă* și i-au adăugat un *r* necorect.

100. Cuvântul noastru *scenetă* „piesă scurtă“ nu are nimic comun, ca origine, cu *scenă*: s-a pornit de la francezul *saynète*, de origine spaniolă, însemnând la început un fel de sandviș, deoarece se insera între două piese mai lungi (H. Jacquier, *art. cit.*, p. 84). Dacă în franțuzește ar fi fost scris *scénète*, s-ar fi citit la fel, iar compatrioții noștri au confundat cele două rădăcini.

A strangula, de origine latină, a fost apropiat de *ștreang*, de origine germană, ca să fie pronunțat de unii *ștrangula*.

101. *Ventriloc* înseamnă „care vorbește din burtă“ (lat. *uenter* „burtă“ și *loquor* „a vorbi“; din aceeași familie cu al doilea element, *-loc*, avem pe *elocvent*, *locuțiune*); a fost confundat cu compusele care au în partea a doua grecescul *logos* „cuvânt“ (apoi, „discurs“, „studiu“ etc.), pe care îl avem în *dialog*, *geolog* etc. și astfel a devenit *ventrilog*, formă destul de răspândită (o găsim de exemplu la D. I. Suchianu, *Cinematograful, acest necunoscut*, Cluj, 1973, p. 91 și a pătruns în *Dicționarul explicativ**).

* DOOM$_2$: **ventriloc** s. m., pl. *ventriloci*

102. Alt tip de etimologie populară: forma rămâne cea corectă, dar înțelesul e schimbat, pentru că vorbitorii au asociat cuvântul cu o familie străină de el. Iată și aici câteva

exemple. *Adagiu* este folosit de mulți cu înțelesul lui *adaos*, pentru că cred că punctul de plecare este *a adăuga*; în realitate acesta nu are comun cu *adagiu* decât prefixul *ad-* și provine din latinul *adagium*, care înseamnă „maximă, aforism".

Emerit era declarat în latinește cineva care și-a încheiat cariera, ducându-și la capăt sarcinile, de exemplu un soldat care trecea în retragere. În Uniunea Sovietică (vezi R. A. Budagov, în *Celovek i ego iazâk*, Moscova, 1974, pp. 249–250), și după modelul de acolo și la noi, cuvântul a ajuns să însemne „cu mari merite", evident, fiind pus în legătură cu *merit**. Ce e drept, rădăcina e aceeași, dar prefixul *e-* a diferențiat radical sensurile celor două cuvinte.

Fastidios însemna în latină „care produce dezgust", iar astăzi unii îl confundă cu *fastuos* și îi dau sensul de „impozant, cu fast". După cât se pare, *fastidios* a pornit în adevăr de la *fast*, dar la acesta s-a adăugat latinescul *taedium* „dezgust", prin urmare *fastidium* a însemnat de la început „aversiune față de fast".

* DEX_2: **EMERÍT, -Ă**, *emeriți, -te*, adj. **1.** (Ieșit din uz) Calificativ cuprins în titlul de onoare acordat unui artist, unui profesor, unui medic etc. care s-a distins în mod deosebit în activitatea sa. **2.** Experimentat, versat, priceput. – Din fr. **émérite**, lat. **emeritus**.

103. *Fortuna* era la romani zeița norocului; din aceeași familie era adjectivul adoptat de noi cu forma *fortuit*, adică „întâmplător": *un caz fortuit* este „un accident". Mulți cred că e legat de *a forța*, care își are baza tot în latinește, dar în altă familie, și înțeleg pe *fortuit* ca „obligat". Am întrebat odată pe cineva dacă au să vină colegii să-l ia cu ei, și mi-a

răspuns: „Sunt fortuiţi să vină, pentru că au nevoie de aparatele care au rămas la mine."

Găselniţă, cuvânt de origine bulgărească (ce e drept, puţin modificat la noi pentru a face mai clar sufixul), înseamnă „omidă"; este rareori întrebuinţat în limba literară, totuşi nu complet necunoscut. Având să redea în româneşte franţuzescul *trouvaille* (de la *trouver* „a găsi"), unii l-au folosit cu acest sens pe *găselniţă*.

104. *A impieta* înseamnă „a te amesteca în treburile cuiva, încălcându-i drepturile", e derivat de la fr. *pied* „picior". Mulţi îl confundă cu *impietate*, care provine în ultimă instanţă de la latinescul *pius* „evlavios", şi folosesc pe *a impieta* cu înţelesul de „a comite o impietate".

Inextricabil este „ceva foarte încurcat, ceva din care nu poţi să te descurci" şi cu acest înţeles, din limba latină, a fost adoptat de limbile moderne printre care şi româna. În româneşte însă avem pe *a strica* după cât se pare moştenit din latinescul *extrico*, dar cu înţelesul schimbat: de la „a descurca" s-a trecut la „a descompune", apoi „a distruge". De aceea unii au înţeles că *inextricabil* e ceva atât de bine construit, încât nu poate fi stricat. Am citit odată un articol de critică literară în care un scriitor era lăudat pentru fraza lui *inextricabilă*.

Iată şi un nume de persoană: *Libertina*. În ultimii ani l-am întâlnit de mai multe ori. Părinţii au pornit, desigur, de la *libertate* şi, dând fetei lor numele, au vrut să salute eliberarea patriei. Dar la romani, libertinii nu erau exact acelaşi lucru cu oamenii liberi, erau sclavi liberaţi, foarte rău priviţi de societate, astfel că termenul a ajuns să însemne „destrăbălat", sens valabil şi azi.

105. În latineşte *luxus* „lux" avea şi sens pozitiv şi negativ, pe când în limbile moderne e mai mult pozitiv; în schimb *luxuria*, din aceeaşi rădăcină, era mai mult negativ.

În limbile moderne diferențierea s-a adâncit, astfel că *luxurios* este totuna cu „destrăbălat". Unii neglijează evoluția cuvântului și îl folosesc greșit cu aceeași valoare ca *luxos* (vezi H. Jacquier, *art. cit.*, p. 81).

Mutual înseamnă „reciproc" (*casa de ajutor mutual*), fiind derivat din lat. *mutuus*, cu același înțeles (din aceeași familie avem pe *împrumuta*, format cu două prefixe), dar acum este înțeles ca „pe mutește" (*o facem mutual, să nu știe nimeni*); totuși *mut*, din lat. *mutus*, aparține altei familii de cuvinte.

106. *Pacient* înseamnă în latinește (*patiens*) „cel care suferă": este un participiu activ. Deoarece îl pronunțăm cu *c* (conform cu scrierea franceză), a fost socotit de unii ca derivat de la *pace* și astfel a ajuns să însemne „judecător de pace" (vezi DLR).

Prodigiu, neologism de origine latină, rar folosit la noi, înseamnă „minune", prin urmare derivatul său, *prodigios*, este „uimitor, miraculos". Dar l-am întâlnit adesea cu o valoare mult mai slabă, până acolo încât cineva, vorbind despre sine însuși, a spus că *are o activitate prodigioasă*. Cred că s-a făcut confuzie cu *productiv*.

* DEX$_2$: **PACIÉNT, -Ă,** *pacienți, -te*, s. m. și f., adj. **1.** S. m. și f. Persoană bolnavă care se găsește în tratamentul unui medic, considerat în raport cu acesta. ♦ (Înv.) Persoană supusă unui supliciu; victimă; martir. **2.** Adj. (Livr.) Care are (sau manifestă) răbdare, calm; răbdător. [Pr.: *-ci-ent*] – Din lat. **patiens, -ntis**, fr. **patient**, germ. **Patient**, it. **paciente**.

107. *Scolastic* este un adjectiv întrebuințat pentru a denumi un sistem filozofic medieval. Astăzi mulți îl pun în legătură cu *școală* și îi dau sensul de „școlăresc", adică „elementar". Încă la Ion Ghica întâlnim acest sens: „o librărie cu tot felul de cărți scolastice și de ziare" (citat după DLR, s. v. *magazie*). Ce e drept, la baza lui *scolastic* este cuvântul grecesc *skhole*, dar derivatul a fost colorat într-un fel care nu corespunde cu sensul care începe să i se dea acum. Probabil începutul a fost făcut în italiană, unde, pe cât se pare, sensul nou este generalizat.

Simptom, cuvânt de origine greacă, însemna „ceea ce cade împreună" și denumește acum fenomenele secundare care însoțesc pe unul principal, să zicem temperatura ridicată care e caracteristică pentru o stare de boală. Am asistat cândva la o discuție privitoare la o apă de păr, care, după cât se afirma, repara chelia. Cineva din cei de față l-a întrebat pe unul care încercase produsul: „Și e vreun *simptom*?" Deoarece cel întrebat nu a înțeles întrebarea, interlocutorul a explicat-o: „Se *simte* ceva?" Atunci am înțeles eu, dacă nu și ceilalți, că *simptom* era socotit ca derivat de la *a simți*, deci ar fi însemnat „ceva care se simte".

108. *Temere* în latinește însemna „orbește", mai precis „pe întuneric", fiind înrudit cu derivatul care la noi a ajuns sub forma *tenebros*. Derivatul *temerar* înseamnă deci „care vădește un curaj orb". Dar mulți îl amestecă cu *a se teme* și îi dau sensul de „fricos". Pe când eram elev la școala de ofițeri de rezervă din Ploiești, un maior care ne făcea un fel de curs de istorie a primului război mondial ne vorbea de un comandant care „nu îndrăznea să atace cu putere, pentru că era *temerar*".

Virulent, cuvânt latinesc care însemna „otrăvitor" (derivat de la *uirus* „otravă"), capătă acum uneori înțelesul de „puternic", deoarece latina mai cunoaște un substantiv *uis*, cu pluralul *uires*, și acesta înseamnă „putere".

Viticol, format din lat. *uitis* „viță de vie", și *colo* „a cultiva", deci cu sensul corect „privitor la cultura viței-de-vie", a ajuns pentru unii să însemne „privitor la creșterea vitelor", deoarece li se pare că recunosc în primul termen pe *vită* al nostru.

XI. CUVINTE ÎNȚELESE GREȘIT DIN CONTEXT

109. Foarte adesea, când auzim un cuvânt pentru prima oară, ne dăm seama aproximativ de valoarea lui din cauză că am înțeles cuvintele înconjurătoare, contextul, cum li se spune cu un termen tehnic. Zic „aproximativ", ceea ce lasă loc la numeroase greșeli de nuanțe și chiar de fond. Iată câteva exemple. În textele vechi religioase se vorbește de *legheoanele* pădurii, cu înțelesul de „mulțimile de animale" care trăiesc în păduri. *Legio* este un cuvânt latinesc (îl avem ca neologism sub forma *legiune*), care denumea o formație militară. Trecut în limba greacă sub forma *legeon*, a păstrat valoarea de „grupare numeroasă" și a fost folosit figurat pentru fiare. Adoptat în traduceri românești și recunoscut ca privitor la animale, s-a păstrat până astăzi, sub forma *lighioană*, cu înțelesul de „animal sălbatic".

110. *Abnegație* înseamnă „devotament dus până la sacrificiu", deci punerea intereselor altora mai presus de ale tale proprii. De aici s-a putut ajunge la ideea că înseamnă „bunăvoință", „sârguință". Astfel am citit într-un ziar că „elevii muncesc cu multă *abnegație* pentru a-și însuși temeinic meseria", ca și cum prin aceasta ar aduce un serviciu altora, nu lor înșiși.

111. *Adversitate* s-a creat mai demult, cu sensul de „împrejurare potrivnică"; acum unii îl înțeleg ca „dușmănie" (pornind, desigur, de la *adversar*).

O *alternativă* este o situaţie din care există două ieşiri, deci a fi pus într-o alternativă înseamnă „a avea de ales între două soluţii". Mulţi au ajuns să creadă că fiecare dintre cele două soluţii este o alternativă, astfel că, dacă au de ales, socotesc că sunt în faţa a două alternative (vezi H. Jacquier, *art. cit.*, p. 81). Dar prin aceasta se pierde legătura cuvântului cu baza lui, *a alterna* „a trece de la o fază la alta".

112. *Ambiant* este „ceea ce înconjură", deci *ambianţă* este „mediul înconjurător". Fiind folosit adesea cu înţeles pozitiv, deoarece se referă la situaţia cu care suntem obişnuiţi, în care ne simţim bine, unii au ajuns să creadă că înseamnă „acord, înţelegere, armonie" şi zic de exemplu: „priveşte câtă ambianţă este între ei". De curând am văzut în Bucureşti firma „Restaurantul Ambianţa" (adică „atmosferă plăcută"?).

113. *Aniversar* este un adjectiv cu sensul de „care revine în fiecare an". Femininul, *aniversară* (cum spune Eminescu) a fost confundat cu un infinitiv şi transformat în *aniversare*, ceea ce a dus la crearea unui verb *a aniversa*. *Aniversare* este împlinirea unui an (sau a unui număr mai mare de ani) de la un eveniment. Deci e corect să vorbim de *aniversarea* independenţei. Dar astăzi se spune în mod curent *aniversarea a 100 de ani* şi chiar *aniversăm 100 de ani*, ca şi cum nu am sărbători independenţa, ci anii care au trecut de la câştigarea ei. De altfel cuvântul *an* e cuprins în *aniversare* şi repetarea lui constituie un pleonasm. S-a mers şi mai departe şi s-a dat lui *aniversare* înţelesul de „sărbătorire", astfel că citim în *Scânteia* (4 ianuarie 1973, p. 5, col. 1–2) „*Aniversarea* unor personalităţi ale culturii universale". Alte exemple am dat în *Presa noastră*, 5/1957.

114. *Apanaj* era în Evul Mediu terenul pe care un nobil îl acorda unui vasal ca să-şi câştige hrana pe el (la origine cuvântul e înrudit cu *pâine* al nostru). După ce s-a desfiinţat

feudalismul, cuvântul a rămas cu înțelesul de „avantaj, folos"; dar unii au înțeles că înseamnă ceva legat de o anumită situație, astfel că am auzit spunându-se că „riscul este *apanajul** cutezătorilor", prin urmare ar fi în realitate un dezavantaj.

* DEX$_2$: **APANÁJ**, *apanaje*, s. n. **1.** Parte dintr-un domeniu feudal acordată fiilor din casele domnitoare și din marile familii nobile; proprietate sau venit acordat din averea țării membrilor unei familii domnitoare. **2.** Bun material sau spiritual care se atribuie cuiva sau este acaparat în mod exclusiv de cineva; *fig.* ceea ce este propriu unei persoane sau unui lucru. – Din fr. **apanage**.

115. *A aprecia* înseamnă „a stabili valoarea" (e înrudit, la origine, cu *preț* al nostru), care poate fi mare sau mică; mai des este măgulitoare, de aceea verbul ajunge să însemne „a recunoaște meritele" (ca și *prețui* de altfel), deși poți aprecia și că cineva e incapabil. În orice caz, substantivul derivat, *apreciere*, a rămas neutru din acest punct de vedere. În mod greșit spun totuși unii „am primit o *apreciere* de la șeful meu", ceea ce ar trebui să însemne „m-a lăudat".

116. *Avatar*, termen din religia hinduistă, denumește reîncarnarea lui Vișnu, apoi și a altor ființe. Deoarece se vorbește, figurat, de *avatarurile* prin care a trecut cineva (cu înțelesul: „schimbări de situații"), s-a ajuns să se creadă greșit că e aproximativ același lucru cu *aventură*, cu care nu are nimic comun la origine (vezi H. Jacquier, *art. cit.*, p. 81). Dar cum se va fi ajuns la forma de plural masculină *avatarii*? O găsim într-un titlu, în *România literară* din 11 septembrie 1975, p. 9.

117. *A cauza* înseamnă „a fi cauza", deci „a provoca", „a da naștere". Se zice că o mâncare, sau o băutură, osteneala

etc. îmi *cauzează* neplăceri, o explozie *a cauzat* moartea unor oameni. De aici ideea că *a cauza* se folosește numai pentru lucruri rele, deci e egal cu *a dăuna* și de aceea n-ar mai fi nevoie de a se adăuga un complement care să arate ce a fost cauzat. Se zice deci curent, în anumite medii, „nu fac cutare lucru pentru că *îmi cauzează*". Este totuși clar că *a cauza* poate fi legat și de rezultate favorabile, de exemplu se poate zice *a cauza însănătoșirea*, *a cauza veselia*.

118. *A comemora* înseamnă „a readuce în memorie", „a pomeni". Îl comemorăm pe Eminescu cu ocazia împlinirii a 126 de ani de la nașterea lui; comemorăm Unirea Principatelor. Acum însă se zice aproape numai „*comemorăm* 100 de ani de la Războiul pentru independență", deși ar trebui să ne fie clar că nu comemorăm anii, ci războiul. Pe de altă parte, comemorarea ar trebui să fie legată numai de persoane pe care le stimăm, de evenimente pozitive, de aceea nu cred că e corect titlul întâlnit în *Scânteia*, 15 ianuarie 1973, p. 4, col. 3–4: „Comemorarea asasinării conducătorilor P. C. German Karl Liebknecht și Rosa Luxemburg".

119. *A comenta* înseamnă „a face observații" cu privire la un eveniment, o comunicare etc. Observațiile pot fi favorabile sau nu. În anumite cercuri cuvântul a căpătat înțeles depreciativ, e oarecum sinonim cu *a bombăni*. Acum vreo 15 ani, într-un mic grup de persoane care lucra la Biblioteca Academiei, s-a comunicat o dispoziție a conducerii bibliotecii. Cineva dintre cei prezenți a crezut potrivit să-și exprime nemulțumirea. Contabilul-șef, care adusese știrea, i-a replicat pe un ton tăios: „Vă rog, să nu *comentăm*!"

120. *Condescendență*, înrudit cu *a descinde*, înseamnă de fapt „coborâre". Se folosește când un om în vârstă se pleacă la problemele unui copil, când un superior arată interes și bunăvoință unui subaltern. Verbul *a condescinde* are totdeauna o nuanță de batjocură (mai demult se spunea

a catadicsi). În goana după cuvinte pompoase, unii au început să folosească pe *condescendență** în sens contrar celui etimologic, de exemplu am primit o scrisoare de la un om mai tânăr și mai mic în grad decât mine, care mă ruga să-i fac un serviciu și încheia cu „vă salut cu *condescendență*". Este clar că pentru el aceasta însemna „cu respect".

> * DEX$_2$: **CONDESCENDÉNȚĂ** s. f. Purtare plină de considerație și bunăvoință față de cineva; respect, amabilitate, deferență. ♦ (Peior.) Aer de superioritate, infatuare, semeție. – Din fr. **condescendance**.

121. *A se consulta* cu cineva înseamnă „a se sfătui", altfel spus „a face schimb de păreri", deci fiecare dintre participanți poate și să dea și să primească sfat. Dar la forma activă *a consulta*, conform tradiției, înseamnă numai „a cere sfat". Oamenii cu mai puțină cultură spun totuși că *medicul i-a consultat*, adică i-a examinat și le-a prescris un tratament.

122. *A decima* e derivat în latinește de la *decem* „zece" și înseamnă „a omorî din zece unul", ca o pedeapsă militară în caz de abateri grave. Apoi nu s-a mai ținut exact socoteala și s-a putut spune că „o boală, de exemplu ciuma, *a decimat* populația", ceea ce înseamnă că au murit multe persoane. De aici, unii au mers mai departe și zic greșit că „populația *a fost decimată* în întregime" sau că „rebelii *au fost decimați* până la unul", pierzându-se astfel orice legătură cu numărul zece.

123. *A degaja* înseamnă „a despresura", „a elibera"; la fotbal s-a spus în franțuzește *a degaja terenul*, înțelegându-se prin aceasta „a elibera regiunea porții de presiunea adversarului"; de aici s-a trecut la *a degaja* fără complement, cu înțelesul de „a îndepărta pericolul", „a trimite mingea departe

de poartă", și s-a ajuns la *a degaja balonul*, cu aceeași valoare (de exemplu: „preia balonul și *îl degajează* până la jumătatea terenului"), ba chiar cu sensul de „a trimite"; *Dicționarul explicativ* a inserat verbul *a degaja*, fără complement, cu definiția „a trimite mingea departe de poartă". Aceeași valoare este înregistrată și în dicționare franțuzești; nu este însă exclus ca evoluția să se fi petrecut paralel și independent în ambele limbi.

124. *Dilemă* este o „situație cu două ieșiri, ambele dezagreabile" (cel puțin așa s-a specializat înțelesul în limbile moderne). Este deci un motiv de neplăcere. De aceea, unii l-au înțeles ca egal cu *necaz*, fără nici o alternativă. Am auzit în tinerețe zicându-se *sunt într-o mare dilemă de bani*. Mai puțin greșit, dar tot neconform cu normele actuale, este să numim *dilemă* o situație din care există două ieșiri, dar numai una supărătoare, eventual chiar nici una: „ori mă fac bine, ori mor"; „nu știu dacă să mănânc baclava sau cataif".

Efemer înseamnă „de scurtă durată" (originalul vechi grecesc era mai precis: „care nu durează decât o zi"). Mi s-a spus totuși cândva despre bolta de sticlă a unei clădiri că a fost vopsită cu albastru „ca să i se dea un aer efemer". Fără îndoială, vorbitorul voia să spună „ușor", „eteric", și nu se referea la durata construcției.

125. *Element* se numește „o parte a unui întreg", apoi, întru câtva pretențios, „persoană care face parte dintr-o colectivitate". Pe când eram elev, fiind chemat în cabinetul directorului, am găsit acolo o persoană mai în vârstă, căreia directorul îi spunea: „Fiul dumitale s-a întovărășit cu niște băieți care nu-și văd de treabă, lipsesc de la școală..."; părintele elevului, ca să arate că a înțeles despre ce e vorba, a întrerupt cu exclamația: „Ei..., elemente!" Se citea în vremea aceea în ziare despre „*elemente* certate cu morala",

„*elemente* descompuse“ etc., de unde omul înţelegea că *element* înseamnă „om incorect, netrebnic“.

A extermina însemna în latineşte „a goni peste graniţă“ (*terminus* era „frontieră“), apoi, într-o perioadă mai nouă, a ajuns sinonim cu „a stârpi“, iar de aici s-a putut ajunge la „a omorî în masă“. În orice caz, e vorba de mulţimi, de grupuri. Unii au început să-l folosească şi pentru persoane izolate, astfel că am putut citi că „unui om i s-a dat cu ceva în cap, şi aşa a fost *exterminat*“.

126. *A evolua** înseamnă propriu-zis „a se roti“; a putut fi folosit pentru a caracteriza activitatea dansatorilor pe o scenă, apoi a trecut şi la descrierea mişcărilor pe care le face pe teren o echipă sportivă. Până aici, toate bune. Dar unii şi-au închipuit că verbul înseamnă „a se prezenta în public“ şi au început să-l întrebuinţeze şi pentru cântăreţi, ba chiar pentru pianişti, care, bineînţeles, stau pe loc în timpul programului lor.

* DEX_2: **EVOLUÁ**, *evoluez*, vb. I. Intranz. [...] ♦ (Sport) A susţine un meci; a juca. **2.** A se deplasa cu mişcări largi (circulare). [Pr.: *-lu-a*] – Din fr. **évoluer**.

127. *A friza*, cu alt sens decât „a încreţi părul“, se foloseşte în expresii împrumutate din franţuzeşte, cu înţelesul de „a fi foarte aproape de“, de exemplu *a friza codul penal*, „a fi foarte aproape de a constitui un delict“. Unii au înţeles că aici înseamnă „a încălca“, de aceea zic despre o acţiune necinstită că *frizează legile*.

Gelos, poate fi cineva numai când i se pare că soţia (sau soţul) îl înşală. Foarte adesea însă, în mediul mai puţin cult, e considerat ca sinonim cu *invidios*, astfel că se zice „sunt *gelos* pe colegul meu, pentru că are rezultate mai bune decât mine“.

128. *Individ* înseamnă la origine „nedespărțit", fiind derivat din aceeași rădăcină cu *indivizibil*. În raport cu o comunitate (sau o colectivitate), un *individ* este o persoană luată aparte (cu un termen mai vechi, *ins*). Deoarece însă cuvântul nu este aplicat celor pe care îi respectăm în mod deosebit, au ajuns unii să creadă că e un cuvânt de ocară, deci îl folosesc ca sinonim al lui *păcătos*, *om necinstit* etc. Cu acest nou sens, cuvântul a pătruns în *Dicționarul explicativ*.

129. *Ironie* înseamnă la origine, în grecește, „întrebare"; s-a folosit ca nume al unei figuri de stil, care consta din a întreba în loc de a afirma, de exemplu *ești convins?* pentru „nu crezi nici tu asta". Deoarece de cele mai multe ori răspunsul așteptat era negativ, *ironia* a fost înțeleasă ca afirmare în loc de negare, sau negare în loc de afirmare; de asemenea, în ironie, se spune despre un om mititel că e un lungan, sau despre unul foarte înalt că e un pitic. Aceasta este întrebuințarea corectă a cuvântului. Deoarece însă figura de stil e întrebuințată de obicei în glumă, sau chiar în batjocură, mulți (și nu numai compatrioți ai noștri) au ajuns să creadă că *ironia* este în general sinonim cu *batjocură*. Am auzit într-un magazin o conversație între două vânzătoare; prima i-a spus celeilalte: „Așa ești tu, proastă", la care cealaltă a răspuns: „Te poftesc să nu fii *ironică* cu mine."

130. *Laborios*, cuvânt latinesc, înseamnă „care cere multă muncă"; se folosește adesea pentru operele științifice, ca un merit, considerându-se că autorul și-a dat multă silință pentru a obține rezultate apreciabile. Dar unii numesc *laborioasă* o operă literară socotind că aduc un compliment celui care a scris-o; în realitate, aici situația este contrarie: se înțelege că citirea cere sforțări mari, deci opera e fără valoare.

131. *Obol*, la grecii vechi, era numele unei monede divizionare. De aici expresia, curentă și azi, *a-și da obolul*, ceea ce înseamnă „a contribui cu o mică sumă" la o întreprindere

de caritate sau de interes public. Socotindu-se însă că *obol* înseamnă „ajutor“ se ajunge la formulări ca cea pe care am auzit-o într-un discurs: „Vom da tot *obolul* acestei inițiative.“

132. *Peripeție* înseamnă în greaca veche „eveniment neașteptat“, astfel că se putea vorbi, cum se vorbește și azi, de „o călătorie cu *peripeții*“. De aici s-a ivit ideea că e vorba de „aventuri“, astfel că se vorbește de *peripețiile* unei persoane, de exemplu „nu-l mai pasionau *peripețiile* altora: îl acaparaseră total *peripețiile* proprii“ (am dat exemple din texte în *Studii de lingvistică generală*, p. 217 și în *România literară* din 3 iulie 1969).

133. *Precis*, neologism de origine latină, înseamnă la origine „tăiat cu cuțitul“ (vezi de exemplu, din aceeași familie, pe *inciziune*), deci „fără faze de trecere“, „fără să mai rămână vreo legătură între părțile separate“. De aici se ajunge la înțelesul de „exact, categoric, net“. Mulți cred că e totuna cu *sigur* și, deoarece acesta din urmă este mai demult în limbă și deci nu mai pare „distins“, îl înlocuiesc cu *precis*. Se zice corect „la ora șapte *precis*“ deci fără posibilități de abatere, dar acum auzim și „pleci *precis*?“, ca și când s-ar putea pleca și aproximativ. Am auzit uneori chiar, când cineva face o afirmație, punându-i-se întrebarea: „Ești *precis*?“

134. Un cuvânt foarte la modă astăzi, și folosit adesea greșit, este *a preconiza*. În latinește *praeco* era crainicul care striga mărfurile la mezat. De aici s-a format mai târziu verbul discutat aici, cu înțelesul de „a trâmbița meritele unui produs, a face reclamă pentru o idee etc.“ Se zice deci corect că *medicii preconizează sulfamidele*, că *se preconizează folosirea matematicii în toate specialitățile*. Mulți cred astăzi că *a preconiza** înseamnă „a propune“; am auzit astfel zicându-se „1700 de hectare *preconizate* a fi irigate“. Alții îl confundă cu „a prevedea“, astfel că îl folosesc și pentru ceva

depășit: „Pe atunci încă nu se *preconiza* poluarea aerului." Aici am ajuns la un înțeles exact contrar celui corect.

* DEX$_2$: **PRECONIZÁ**, *preconizez*, vb. I. Tranz. A proiecta, a prevedea, a emite o idee, o ipoteză; *p. ext.* a propune, a indica, a recomanda ceva. – Din fr. **préconiser**.

135. *Prestanță* înseamnă „ținută impunătoare", pe când *prestigiu* se numește „strălucire morală, glorie". Din cauză că ambele sunt formate cu prefixul *pre-*, au ajuns să fie confundate, în sensul că *prestanță* ia locul lui *prestigiu*. Iată un citat din *Revista de filozofie* (5/1970, p. 570): „Nu credeam că prezenta lucrare ar avea *prestanța* necesară înscrierii ei la nivelul mondial." Desigur a avut un rol aici faptul că *prestanță* e ușor analizabil („faptul de a sta în frunte"), pe când originea lui *prestigiu* e mai greu de văzut: e din familia lui *a strânge*, iar înțelesul primitiv a fost „închiderea ochilor în fața unei lumini orbitoare".

136. *A se preta*, din franțuzește, înseamnă propriu-zis „a se împrumuta" și e folosit mai ales cu sensul de „a se pune la dispoziție", dar numai cu valoare negativă, deci a participa la acțiuni necorecte. Este înțeles uneori ca „a se înjosi", fără să se arate neapărat de ce activitate e vorba, și se ajunge chiar ca substantivul *pretare*, format de noi, să fie întrebuințat cu înțelesul de „jignire, insultă".

137. *Protagonist* era în teatrul grecesc actorul care juca primul rol (*protos* înseamnă „primul"), iar ceilalți erau numerotați în continuare. La noi a ajuns să fie înțeles ca „actor" pur și simplu, astfel că se vorbește de *protagoniștii* unei piese și chiar de *principalii protagoniști* (exemple am dat în *Studii de lingvistică generală*, p. 217), ca și cum ar exista și *protagoniști* secundari.

Recent, neologism de origine latină (moştenit, îl avem sub forma *rece*), însemna „proaspăt", iar abstract este folosit astăzi pentru un eveniment petrecut de curând. Fiind înţeles greşit ca „apropiat", a început să apară şi pentru viitor în expresii ca „acordul care se va semna *recent*".

138. *A reprima* e de origine latină şi înseamnă la origine „a apăsa îndărăt" (din aceeaşi familie avem pe *a comprima*, *a imprima*, *a suprima*). Cu sens figurat „a înăbuşi", se spune *a reprima* o revoltă. De aici s-a ajuns la ideea că *a reprima* înseamnă „a trata cu violenţă", poate chiar „a omorî", de vreme ce se poate citi în ziare că „poliţia *a reprimat* pe manifestanţi" sau că „o singură persoană a fost *reprimată*".

139. *Scor** este de origine englezească şi are la început sensul de „răboj"; în sport se foloseşte pentru a denumi totalul de puncte marcate de o parte şi de cealaltă, de exemplu „*scorul* este doi la doi". La noi cuvântul este în general înţeles greşit ca „raport dintre punctele înscrise de cele două echipe" şi cu acest înţeles a fost înregistrat şi în dicţionare. De aceea citim în cronicile sportive că un jucător „marchează şi astfel reduce *scorul*". În fapt, orice punct marcat nu poate decât să mărească scorul.

> * DEX$_2$: **SCOR**, *scoruri*, s. n. Raportul dintre punctele înscrise şi cele primite la o întrecere sportivă; rezultatul reflectat de acest raport. ◊ *Scor alb* = meci nul. – Din fr. **score**.

140. *A solicita** înseamnă la origine, în latineşte, „a deranja, a tulbura". De aici s-a trecut la înţelesul de „a se adresa cuiva cu o cerere", dar numai unui superior: se poate *solicita* ministrului o audienţă, *se solicită* sprijinul unei personalităţi marcante etc. Din dorinţa de a vorbi pompos, mulţi

elimină astăzi din vocabularul lor pe *a cere* și îl înlocuiesc cu *a solicita*, indiferent cui se adresează cererea. Am văzut astfel într-o adresă către un superior „vă înaintăm raportul pe care ni l-ați solicitat". Mai mult, acum câțiva ani, în magazinul bucureștean „Victoria", se putea citi pe o inscripție: „*solicitați* vânzătorului modelul dorit". În *România liberă* din 16 aprilie 1970, p. 6, col. 8 ni se spune că „Olanda și R[epublica] F[ederală] Germania *au solicitat* tuturor navelor lor... să acorde ajutor...", ca și cum guvernele s-ar ploconi în fața comandanților de vapoare. Nu sunt de acord nici cu inscripția de pe formularele CEC-ului: „semnătura solicitantului", de vreme ce omul își cere înapoi propriii săi bani. E drept însă că de la *a cere* nu avem un substantiv ca *cerător* (din aceeași familie e *cerșetor*, dar se vede ușor că acesta s-a specializat într-o accepțiune antipatică).

Din aceeași rădăcină cu *a solicita* este substantivul *solicitudine*, care se folosește corect numai cu sensul vechi al rădăcinii: „atitudine plină de grijă față de cineva". Cei care cred că *a solicita* e totuna cu *a cere* au ajuns să folosească și substantivul cu un sens apropiat, adică „cerere". Am văzut cândva un reportaj privitor la mersul treburilor într-un magazin, unde figura fraza: „Azi fiind duminică, *solicitudinea* este mai mare."

* DEX$_2$: **SOLICITÁ**, *solícit*, vb. I. **1.** A cere (cu stăruință) să i se acorde ceva, a se adresa cuiva cu o cerere. ♦ A ruga, a apela la..., a invita să... **2.** A provoca, a trezi; a atrage. **3.** A supune un corp unei acțiuni fizice (de tracțiune, torsiune, apăsare etc.) care l-ar putea distruge dacă ar depăși o anumită valoare. [Acc. și: (prez. ind.) *solicít*] – Din fr. **solliciter**, lat. **sollicitare**.

142. Latinescul *species* însemna „înfățișare", fiind din aceeași familie cu *aspect*, *spectacol* etc. De aici s-a format derivatul *special*, opus ca înțeles lui *general*. Pe de altă parte s-a creat derivatul *specios* „care ia ochii prin înfățișarea sa", deci „înșelător", „fără fond serios". În mediul presei noastre, acest din urmă cuvânt este confundat cu *special*, astfel că se zice, de exemplu: „articolul să nu fie *specios*", adică să poată fi citit și de cei care nu au cunoștințe în specialitate.

143. *Versiune*, în anumite contexte, este egal ca înțeles cu *variantă*. Din cauză că se spune „asupra acestui subiect circulă diferite *versiuni*", unii și-au închipuit că *versiune* înseamnă „minciună" și astfel se ajunge să se zică: „Nu știu, adevărat să fie, sau versiune, dar am auzit că..." Evident, când sunt versiuni contradictorii, nu pot fi toate adevărate, dar una dintre ele poate foarte bine să corespundă realității.

XII. CUVINTE CONFUNDATE CU ALTELE

144. Un tip de greșeli ușor diferit de cele prezentate în paginile precedente: două cuvinte seamănă bine între ele din punctul de vedere al formei, ceea ce duce la întrebuințarea greșită a unuia în locul celuilalt. Aceasta este situația lui *conjectură* și *conjunctură*, ambele de origine latină, dar de la rădăcini diferite. Primul e din aceeași familie cu *proiect*, iar al doilea cu *conjuncție*. Dar adesea întâlnim pe *conjectură* (care corect înseamnă „presupunere") în locul lui *conjunctură* „rețeaua de împrejurări care creează o situație".

Adesea *verbal* e înțeles ca opus lui *scris*, pentru că se crede greșit că *verbal* e înrudit cu *vorbă*. De mai multe ori am fost întrebat de ce se zice *proces-verbal* despre ceva făcut în scris. În realitate, se pornește de la latinescul *uerbum*, care înseamnă „cuvânt", atât rostit cât și scris, iar contrariul

lui *scris* este *oral*. Se merge însă și mai departe cu greșeala: de curând un tehnician care dădea răspuns la un interviu, la radio, zicea: „am luat legătura, fie telefonic, fie verbal", ca și cum la telefon nu s-ar folosi cuvintele.

145. *A releva* înseamnă „a scoate în relief" (de altfel *relief* este din aceeași familie cu *releva*, cu *relevator* etc.: la bază este latinescul *leuo* „a ridica"), iar *revela* este „a dezvălui", fiind înrudit cu *văl*, deci înțelesul lui primitiv este „a retrage vălul". Astăzi cele două verbe sunt adesea confundate între ele: mai adesea apare *a releva*, în locul lui *a revela*.

Perceptor se numea funcționarul care era însărcinat cu strângerea dărilor; *preceptor* era cel care se ocupa de educația unui copil într-o familie avută. Pentru stări din trecut, cele două cuvinte se mai folosesc și astăzi, iar unii le confundă și folosesc pe al doilea în locul celui dintâi. Este foarte adevărat că provin din aceeași rădăcină latinească, dar prefixele, deosebite, sunt suficiente ca să le diferențieze.

XIII. TERMENI PRETENȚIOȘI

146. Foarte multe dintre greșelile prezentate în paginile precedente au la bază tendința de folosire a unor termeni pretențioși din dorința vorbitorului de a arăta cât e de cult. Într-adevăr, la cuvintele tradiționale, învățate din copilărie și întâlnite la tot pasul, în lecturi și chiar în conversații, greșelile sunt relativ rare; ele pătrund mult mai ușor în expresiile străine, care epatează pe vorbitor cu atât mai ușor cu cât sunt mai rare. Pe acestea le repetă cu greșeli de formă sau de înțeles, reușind astfel să demonstreze tocmai contrariul decât intenționa, anume că e incult. Pe lângă exemplele discutate până acum, voi mai prezenta aici câteva.

147. Se vorbeşte de „*capacitatea* unui colectiv, a unei întreprinderi“, se spune corect că „a crescut *capacitatea* industriei noastre“, în sensul că se produce mai mult decât în trecut; de aici s-a ajuns la ideea că se poate spune *capacitate* în loc de „unitate producătoare“, de exemplu în loc de „fabrică“. Acum citim în ziare sau auzim la radio şi televiziune că „s-a dat în funcţiune o nouă *capacitate* în domeniul cutare“. În acelaşi fel şi *unitate** a devenit sinonim mai „distins“ al lui *magazin*: citim pe afişe că „nu răspundem pentru obiectele uitate în *unitate*“ sau că „*unitatea* este închisă pentru renovare“.

* DEX$_2$: **UNITÁTE**, unităţi, s. f. [...] 4. Cea mai mică formaţie, organizaţie economică, administrativă, militară, sanitară etc. care alcătuieşte un întreg şi acţionează după un plan general. – Din fr. **unité**, lat. **unitas, -atis**.

148. *A consuma* este „a desfiinţa prin întrebuinţare“, de exemplu „la ghiveciul pe care l-am făcut *am consumat* tot untdelemnul“. Mai adesea se foloseşte pentru mâncare şi băutură, astfel încât cei care se feresc de cuvintele uzuale au ajuns să zică *a consuma** în loc de *a bea*, chiar dacă nu e vorba de a lăsa recipientul gol. Se întâlneşte deci imperativul *consumă* în locul mai simplului *bea*, sau chiar *gustă*.

* DEX$_2$: **CONSUMÁ**[1], *consúm*, vb. I. Tranz. A întrebuinţa, a folosi ceva pentru satisfacerea unor trebuinţe proprii sau pentru a obţine alte produse. ◊ A întrebuinţa ca hrană; a mânca. – Din fr. **consommer**.

149. Până şi *a şti* le pare unora banalizat şi foarte adesea este înlocuit, ce e drept tot cu un cuvânt tradiţional, *a cunoaşte*. Se spune astfel „*cunoaştem* că în primăvara trecută

a plouat mult". De fapt *a cunoaşte* presupune o sforţare făcută în vederea aflării unui adevăr, pe când de ştiut se poate şti şi fără intenţie. Sunt mulţi care nu se mai *duc*, nu mai *vin*, ci se *deplasează**: „m-am *deplasat* la Ploieşti", deşi *a deplasa* înseamnă „a muta din loc" şi chiar „a pune într-un loc nepotrivit". În loc de *a fi*, *a se găsi* se poate folosi *a se număra*: „România *se numără* printre ţările socialiste." Unii zic astăzi *a se enumera*, de exemplu: „mă *enumăr* şi eu printre cei care au asistat la incident"; este mai pompos aşa, păcat e numai că *a se enumera* înseamnă altceva decât *a număra*, anume „a înşira unul câte unul".

* DEX_2: **DEPLASÁ**, *deplasez*, vb. I. **1.** Tranz. A lua ceva sau pe cineva dintr-un loc şi a-l pune în altul, a-i schimba locul; a muta. ♦ Refl. A se mişca din poziţia iniţială; a aluneca; a se disloca. **2.** Refl. A se duce undeva (în interes de serviciu). – Din fr. **déplacer**.

150. *A exprima* este la origine, în latineşte, „a stoarce, a scoate prin apăsare" (contrariul este *a imprima*; vezi şi § **138**), apoi ajunge la înţelesul de „a scoate cuvinte, a pronunţa", iar reflexiv, *a se exprima*, este „a da glas părerilor şi mai ales sentimentelor personale", deci „a-şi spune părerea, a formula prin cuvinte o judecată". Cei speriaţi de cuvintele savante l-au considerat ca un sinonim mai distins al lui *a spune* (vezi şi § **192**). Am auzit odată pe cineva spunând: „Atunci eu *m-am exprimat*... adică ce zic că *m-am exprimat*? chiar *i-am spus*." Am înţeles că pentru el *a se exprima* însemna „a spune pe ocolite, în orice caz mai discret, mai delicat, deci nu era chiar acelaşi lucru cu *a spune*, direct şi brutal. Odată ce ajunge sinonim cu *a spune*, i se adaugă şi o propoziţie completivă: *m-am exprimat că...*, formulă categoric incultă.

151. În mod curent se spune „*a ține* o conferință" ca „*a ține* o lecție, o prelegere, o predică etc." Din ce în ce mai mult însă, *a ține*, verb din limbajul tradițional, deci socotit pe nedrept vulgar, este înlocuit în acest context cu *a expune*, care înseamnă propriu-zis „a pune afară, la vedere", ceea ce nu se potrivește tocmai bine cu conferințele.

152. *A etala*, cuvânt francez, înseamnă „a întinde o marfă pe un spațiu mare" și este un cuvânt cu sens disprețuitor (reflexiv se poate traduce cu *a se tolăni*). Nu știu pentru care merite a fost acum luat în brațe și pus în locul altor verbe, tot de împrumut, dar mai obișnuite la noi. În *Scânteia* din 21 februarie 1974, p. 5, ni se vorbește de „o conferință care *a etalat* puternic divergențele între participanți", ca și cum scopul celor care au organizat conferința ar fi fost să sublinieze divergențele.

153. *A intra*, cuvânt tradițional, nu are nici un cusur, decât că e cunoscut de toată lumea. În reportajele privitoare la hoții, a fost înlocuit cu *a se introduce**: în loc ca hoții să intre în casă, ei, mai distins, „*se introduc* în locuință". Acum se pare că suntem pe cale de a depăși această fază și verbul nou „se introduce" și în alte contexte unde *intra* ar fi suficient.

Sunt peste 40 de ani de când regretatul Tudor Vianu, într-o conversație ocazională, mi-a atras atenția asupra formulei pretențioase *posedă* franceza, în loc de „*știe* franțuzește".

* DEX_2: **INTRODÚCE**, *introdúc*, vb. III. [...]. ♦ Refl. A intra undeva (cu forța sau pe furiș). [...] – Din lat. **introducere**. Cf. fr. i n t r o d u i r e.

154. Oamenii cu mai puțină cultură au socotit că *a prefera* este totuna cu *a dori*; de fapt *a prefera* implică o alegere: „între munte și mare, *prefer* marea". Totuși chelnerul la restaurant te întreabă: „mai *preferați* puțină pâine?", deși

nu ai avea cu ce să o înlocuiești. Ceva mai puțin supărător, totuși cred că nu recomandabil, este pasajul următor din *Scânteia* din 4 februarie 1975, p. 6, col. 5: „Se apreciază ca posibilă întoarcerea acestuia (a lui Nixon) în viața politică; el și-ar fi exprimat *preferința* de a deveni ambasador în R[epublica] P[opulară] Chineză." Desigur, cuvântul mai potrivit ar fi fost *dorința*.

155. Un cuvânt foarte la modă este astăzi *pregnant**, cu înțelesul de „clar, evident"; sensul real al cuvântului este „încărcat", dar cred că mai interesant de subliniat este că de fapt se potrivește numai la feminin, căci valoarea lui originară este „gravidă" (în latinește *prae* „înainte de" și *(g)nascor* „a (se) naște").

Este limpede că de greșeli de felul acesta ne-am putea ușor debarasa, dacă nu am ține să speriem lumea cu cultura noastră.

* DEX_2: **PREGNÁNT, -Ă**, *pregnanți, -te*, adj. Care iese în relief, care se impune prin evidență; vizibil, clar, evident; expresiv. – Din germ. **prägnant**, fr. **prégnant**. Cf. it. p r e g n a n t e.

XIV. CUVINTE COMPUSE

156. Trecem cu aceasta la probleme de formare a cuvintelor. Româna, ca și celelalte limbi romanice și ca latina, a avut până acum relativ puține cuvinte compuse, multe din cele moștenite devenind neanalizabile cu timpul. Abia acum, prin pătrunderea masivă a termenilor internaționali (dintre care mulți de origine greacă veche, chiar dacă ne-au venit

printr-un intermediar latin), se răspândește și la noi compunerea și apar din ce în ce mai multe formații românești. Nu vom avea totuși multe greșeli de relevat. Am pomenit (la § **16**) de *autodeservire*.

157. Am discutat în *Studii de lingvistică generală*, p. 89, formațiile *duopol** și *globopol*, formate după *monopol*: primul trebuia să însemne „monopol atribuit la două organizații", iar al doilea, pe cât pot vedea, „desființarea monopolului". Se nesocotea faptul că *monos* (cuvânt din greaca veche) înseamnă „singur " (iar *pol-* „a vinde"), prin urmare un *monopol* împărțit la doi constituie o absurditate, și de asemenea, prin înlocuirea lui *mono-* se atribuia în mod fals părții a doua *-pol*, sensul de „privilegiu". Cred că greșeala a fost părăsită, căci în ultima vreme n-am mai întâlnit-o nicăieri.

Mai notez că acum vreo 50 de ani, un deputat care ținea o cuvântare în parlament, fiind mereu întrerupt de un adversar, l-a interpelat pe acesta cu întrebarea: „Ce e asta, facem un *monolog* în doi?"

* MDN: **DUOPÓL** *s. n.* situație a unei piețe dominate numai de două monopoluri (< fr. *duopole*).

158. Am auzit adesea și am întâlnit și în scris forma *jurist consult* pentru *jurisconsult*. Ce e drept, forma corectă e greu de analizat pentru cine nu știe latinește. E compusă în latinește din *iuris*, genitivul de la *ius* „drept", și *consultus* „experimentat", deci la un loc, „priceput în probleme de drept". Deoarece noi nu avem un cuvânt *iuris*, dar îl avem pe *jurist*, a trecut acesta ca primă parte a compusului, deși nu se prea vede ce ar însemna aici *consult* (cel mult ar fi trebuit zis *consultat* sau *consultant*).

159. Pentru a denumi pe sportivii care practică tenisul, s-a fabricat la noi un compus englezesc (așa cum în trecut am fabricat multe derivate franțuzești): *tenisman*, din engl. *tennis* [„tenis"] și *man* „om" (englezii zic *tennis player* „jucător de tenis"). Până aici nimic grav; dar sunt și femei care joacă tenis, de aceea s-a creat derivatul feminin *tenismană**, care nu poate să nu provoace hohote de râs printre englezi, deoarece *man* înseamnă „bărbat", iar femeie se zice în englezește *woman*. Aceasta înseamnă că formația alcătuită la noi echivalează de fapt cu „bărbată de tenis".

* DOOM$_2$: ***tenism<u>e</u>nă** s. f., g.-d. art. *tenism<u>e</u>nei*; pl. *tenism<u>e</u>ne*

XV. FORMAȚII CU PREFIXE

160. Și formațiile cu prefixe au fost rare în românește, de astă dată în opoziție cu situația din limbile romanice occidentale. Ce e drept, prefixele nu ne-au lipsit niciodată cu totul, dar în ultimul timp ele se înmulțesc prin adoptarea de elemente internaționale (și aici cele mai multe sunt de origine latină, chiar dacă ne vin prin intermediul altor limbi). Nici aici nu vom găsi multe exemple de greșeli. Iată în primul rând un caz unde în mod greșit a fost văzut un prefix cunoscut.

161. *Escroc* provine din francezul *escroc* care la rândul său e din italiană. Probabil francezii au luat verbul *escroquer*, pe baza căruia au format derivatul regresiv *escroc*. Ceea ce ne interesează însă este că în italiană se zice *scroccare*, *scrocco*: francezii, care nu puteau pronunța grupul *scr* inițial, au adăugat la început un *e* (ca în atâtea alte cazuri). Mulți

dintre compatrioții noștri își închipuie că pronunțarea *escroc* prezintă o simplificare, în genul lui *eschibiție* pentru *exhibiție* (vezi § **81**), și de aceea au fabricat forma, pe care o consideră originară, *excroc*, cu prefixul *ex-*. Numai că nu se poate vedea în românește ce înseamnă partea a doua, *-croc*.

162. Ceva mai complicată este greșeala, foarte frecventă, care transformă pe *asambla* în *ansambla*. Există în franțuzește verbul *assembler* „a pune la un loc", care e la baza cuvântului nostru; mai există însă și *ensemble*, adverb, cu sensul de „împreună", devenit substantiv și împrumutat de noi sub forma *ansamblu*. Multă lume la noi își închipuie că de aici e și verbul și pronunță *ansambla* (dar un verb *ensembler* nu există în franțuzește). Ar mai fi posibilă și altă explicație, anume anticiparea nazalizării (vezi exemplele ca *angronom*, discutate la § 79). Mai probabilă rămâne totuși prima explicație.

163. Iată acum exemple cu prefixe autentice. Prefixul *anti-*, de origine veche grecească, înseamnă „contra" (ca, de exemplu, în *antifascist*); prefixul *ante-*, de origine latină, înseamnă „înainte" (ca, de exemplu, în *anteproiect*). Ar trebui să zicem *antecameră*, întrucât numim astfel „o cameră care este înainte", dar l-am luat gata greșit (*anticameră*) din franțuzește, unde se zice *antichambre*. Adevărul este că încă din latinește se găsesc cuvinte cu *anti-* în loc de *ante-* (de exemplu *a anticipa*) și aici vinovată este deprinderea romanilor de a închide vocalele neaccentuate. Într-un caz ca acesta este inutil să mai reacționăm.

164. Mai puțin bine stăm în cazul cuvintelor formate cu prefixul (de origine latină) *co-* „împreună": se spune corect despre doi oameni care lucrează împreună că sunt *colaboratori* (*laboro* înseamnă în latinește „a lucra"); tot așa e

bine zis că sunt *coraportori* sau *coreferenți*, dacă fac împreună un raport sau un referat, două case de film sunt *coproducătoare* ale unui film etc. De aici însă s-au format derivatele inverse, sau cu schimbare de sufix, ca *coraport**, *coreferat***, *coproducție****. Dacă examinăm cum trebuie aceste derivate, sensul lor ar trebui să fie „raport, referat împreună cu altul, producție împreună cu alta", ceea ce este evident fals, deoarece de fiecare dată avem o singură lucrare. Se crede de obicei că modelul aici este rusesc, deoarece există în rusește *sodoklad*, care e format ca și *coraport*; dar în rusește cuvântul înseamnă, corect, „raport suplimentar", deci un raport care într-adevăr este împreună cu altul.

Mai curioasă e situația lui *confrate*, care, bineînțeles, nu poate fi „frate împreună cu altcineva" (de fapt, dacă eu îi sunt lui frate, e clar că și el îmi e mie frate). Formula nu e creată de noi, ea are circulație internațională, desigur pentru că, până la urmă, confrații nu sunt frați între ei, ci membri ai unei organizații.

* DEX$_2$: **CORAPÓRT**, *coraporturi*, s. n. Raport de completare care însoțește raportul principal prezentat de o altă persoană. – **Co + raport** (după rus. *sodoklad*).

DOOM$_2$: **corap<u>o</u>rt** s. n., pl. *corapo<u>a</u>rte*

** DEX$_2$: **COREFERÁT**, *coreferate*, s. n. Referat care reia și dezvoltă (critic) unele probleme dezbătute într-un referat. **Co + referat** (după rus. *sodoklad*).

*** DEX$_2$: **COPRODÚCȚIE**, *coproducții*, s. f. Producție cinematografică, film realizat prin colaborarea unor studiouri cinematografice din două sau mai multe țări. – Din fr. **coproduction**.

XVI. FORMAȚII CU SUFIXE

165. Româna a avut totdeauna sufixe mai multe decât prefixe și le-a folosit în mod intens, iar acum se înmulțesc sufixele internaționale, astfel că vom avea mai mult de discutat aici decât în celelalte compartimente ale formării cuvintelor. Vom începe cu exemplele unde, din cauza mânuirii necorecte a sufixului, se ajunge la deteriorarea cuvântului de bază, fie în ce privește forma, fie în ce privește înțelesul. Iată un exemplu de primul tip.

166. *Defecțiune* este de origine latină și înseamnă exact „părăsirea unui aliat" (e din aceeași familie cu *deficiență*, care înseamnă „lipsă"). S-a căutat un cuvânt care să însemne „stricare" și, ca să se înțeleagă că există posibilitatea de reparare, nu s-a pornit de la *a strica*, ci de la *defect*. De la acesta, sau mai bine zis de la verbul *a se defecta*, trebuia format un derivat ca *defectare* sau, eventual, *defectație*, în nici un caz însă *defecțiune**, care e format de la o temă latină și trebuia păstrat cu valoarea lui originară. Adevărul e că și adjectivul *defect* „stricat" a fost creat greșit, după modelul lui *perfect*; corect este *deficiență*, care în general este foarte puțin folosit. O confuzie de sufixe încurcă și pe *devoțiune* cu *devotament*, ambele din aceeași familie, dar primul cu înțeles religios („cucernicie") iar al doilea cu înțeles laic („atașament față de o persoană sau față de o organizație").

* DEX$_2$: **DEFECȚIÚNE**, *defecțiuni*, s. f. Deranjament, defect care împiedică buna funcționare a unei mașini, a unui aparat, a unui mecanism, desfășurarea normală a unei acțiuni etc. [Pr.: -ți-u-] – Din **defect**. Cf. fr. d é f e c t i o n, lat. d e - f e c t i o, -o n i s.

167. Ceva mai complicată este istoria lui *pronunție*, pe care îl folosesc și unii lingviști în loc de *pronunțare*. De la *a pronunța*, trebuia să se formeze *pronunțație*, sau pornindu-se de la latinescul *pronuntio*, ajungem la *pronunțiație*. Într-adevăr, în latinește există *pronuntiatio*, care a dat în franțuzește *prononciation*, în italienește *pronunziazione*. Există însă în italienește și o formă mai scurtă, *pronunzia*, care se zice că ar sta la baza cuvântului nostru. Îmi vine greu să o cred, pentru că de obicei nu din italienește luăm cuvinte de acest tip. Cred mai curând că atât în italiană cât și în română a părut greu de pronunțat *-țiație* și mai ales *-țație*, din cauza repetării lui *ț*, și de aceea s-a recurs la o formă mai scurtă, pentru care puteau servi de model *convenție*, *intenție* etc.

168. Mai gravă este confuzia produsă în cazul exemplului care urmează. Deoarece avem pe *citronadă*, *limonadă*, *oranjadă*, s-a putut înțelege că sufixul cu care se formează numele de băuturi este *-adă*; de aceea, când s-a creat un produs românesc din fructe, i s-a zis *frucadă*, format greșit, deoarece baza nu era *fruc*, ci *fruct*, deci ar fi trebuit să se zică *fructadă*. Probabil că cineva a atras atenția asupra greșelii, căci a apărut apoi altă marcă, *fructonadă*. Aici s-a făcut altă greșeală: pornindu-se de la *limonadă*, *citronadă*, analizate greșit, s-a socotit că sufixul e *-onadă* (de fapt e *-adă*, adăugat la it. *limone*, fr. *citron* „lămâie").

169. Iată un cuvânt format cu același sufix, dar într-o formă mai apropiată de cea latină (și de fapt și de cea română): *lactat**. Îl vedem scris pe firmele magazinelor unde se vând brânzeturi: „Produse *lactate*". La bază este un cuvânt latinesc care înseamnă „alăptat", adică „tratat cu lapte". Dar brânza nu e tratată cu lapte, ci e scoasă din lapte. Pentru etimologie, se trimite la francezul *lacté*, dar acesta nu înseamnă nici el „extras din lapte". Adevărul este că s-a greșit

sufixul; ar fi trebuit scris pe firmă „Produse *din lapte*“, dar se va fi părut că sună prea simplu.

> * DEX$_2$: **LACTÁT**[2], *lactați*, *-te*, adj. Făcut din lapte, care conține lapte, bazat pe lapte (și pe derivatele lui). ♦ (Substantivat, f. pl.) Produse fabricate pe bază de lapte. – Din fr. **lacté**.

170. O situație complicată procură sufixele latinești *-arius* și *-alis*, destul de apropiate ca înțeles. *Funerarius* însemna „care privește înmormântarea“, iar *funeralis*, „de înmormântare“, dar ca neutru plural, *funeralia*, a ajuns în limbile romanice (rom. *funeralii*) să fie folosit cu înțelesul de „înmormântare“. Foarte adesea auzim și citim *funerarii*, în loc de *funeralii*, iar uneori piatră *funerală* în loc de piatră *funerară*.

Numerar „bani gheață“ devine în gura unora *numeral*. Mai des se confundă *familial* cu *familiar*: primul înseamnă „privitor la familie“, al doilea „cu care ești deprins“, de exemplu *relații familiale*, dar *vorbire familiară* (în opoziție cu *literară*, academică). Desigur, cei care au pus firme cu *local familial* au înțeles prin aceasta „local în care poți veni cu familia“, ceea ce n-ar fi greșit. Uneori se confundă *original* cu *originar*; ambele sunt derivate în latinește de la *origo* „origine“ (la rândul lui acesta provine de la verbul *orior* „a se naște“), dar *originar* este cel „care își are originea într-un anumit loc“ (eventual „care se păstrează în forma în care a fost la început“), pe când *original* este „neimitat“, „necopiat“, „personal“ etc.).

171. În loc de *vehicul*, se răspândește în ultimul timp scrierea și pronunțarea *vehicol*. Bănuiesc că la mijloc este o confuzie: avem cuvinte ca *agricol*, *apicol*, *viticol*, compuse în latinește cu verbul *colo* „a cultiva“, deci pronunțarea

noastră cu *o* e justificată; după acestea se vor fi luat cei care pronunță *vehicol*, împotriva formei etimologice (lat. *uehiculum*, fr. *véhicule*). Ce e drept, există cuvinte formate la fel în latinește, cu sufixul *-culo-* și acceptate la noi cu *-col*: *articol*, *spectacol*, *tabernacol* și altele. Explicații se pot găsi mai multe (vezi despre aceasta „Cronica limbii", în *România literară* din 27 mai 1971). În orice caz, dacă s-au produs în trecut abateri de la norme, nu e necesar să se mai producă și astăzi și va trebui să menținem în continuare pe *vehicul*.

172. Mari ravagii face actualmente sufixul de origine latină *-iv*, adăugat la teme participiale. Unora li se pare că e foarte distins să folosești cuvinte formate cu acest sufix, chiar dacă nu cunoști valoarea reală a rădăcinii la care îl atașezi. Astfel apare *lucrativ* cu sensul de „unde se lucrează" (încă la Budai-Deleanu găsim cuvântul cu sensul de „muncitor"), când de fapt vrea să zică „aducător de mari câștiguri bănești": *lucrum* în latinește nu însemna „muncă", așa cum a ajuns la noi, ci „câștig" (vezi § **16**); este deci corect să spunem *profesiune lucrativă*, dar nu e bine zis *atelier lucrativ* (pe care clienții ar trebui să-l evite, ca să nu fie despuiați).

173. Se întâlnește formula *medicamente vindicative*, ceea ce, în mintea celor care o întrebuințează, ar trebui să însemne „leacuri". Dar, deși originea lui *vindeca* este latinul *uindico*, înțelesul s-a schimbat mult: în latinește verbul însemna „a reclama" (de aici neologismul nostru *a revendica*, pe care unii îl transformă în *a revindeca*), „a răscumpăra", „a răzbuna" (vezi francezul *venger*), deci nimic de-a face cu „a lecui" (la noi acest înțeles se explică din „a răscumpăra", „a elibera").

174. Unii zic *speculativ* în legătură cu atitudinea *speculanților*. Și aici punctul de plecare este comun: lat. *speculor* „a pândi" (din aceeași familie avem numeroase cuvinte:

aspect, *respect*, *specie* etc., înțelesul primitiv fiind acela de „a privi"). Dar *speculativ* s-a legat de cercetarea științifică, de teorie, pe când *specula*, de unde și *speculant*, pornind de la ideea de „a pândi pentru a obține câștiguri ilicite", desemnează pe cineva certat cu legea.

Tot așa unii cred că *discursiv* înseamnă „prin discursuri", când de fapt sensul lui este „care trece de la o idee la alta, de la o etapă la alta a raționamentului". *Discursus* înseamnă, ce e drept, „discurs" în latinește, dar verbul de la care e format, *discurro*, are sensul de „a parcurge alergând".

175. Se greșește încă și mai mult când se adaugă sufixul *-iv* la o temă care nu e de origine latină. Am auzit astfel folosit *primitiv* în loc de *primitor*: „îmi place să merg la ei, pentru că sunt oameni foarte *primitivi*"; *a primi* e de origine slavă, iar *primitiv*, în accepțiunea lui originară, de „necivilizat", provine din latinește și e legat de *primus* „cel dintâi", deci se referă la începuturile omenirii.

176. De notat că în unele cazuri adjectivul în *-iv* e folosit pleonastic: se înțelege de la sine că într-un atelier se lucrează deci nu ar mai fi nevoie să se adauge *lucrativ*, chiar dacă acesta ar însemna „de lucru"; medicamentele sunt făcute pentru a vindeca, deci e inutil să adăugăm *vindicative*, chiar dacă acesta ar însemna într-adevăr „care vindecă".

177. Iată și un cuvânt a cărui formație este foarte clară pentru noi și care totuși este adesea greșit analizat, ceea ce are ca urmare falsificarea sufixului: *cunoștință* e derivat de la *a cunoaște* cu sufixul *-ință* (după cum *credință* e de la *a crede*); unii îl scriu cu doi *i*, *cunoștiință*, orientându-se după *știință*, care e format din rădăcina *ști-* și sufixul *-ință*, deci pronunțarea și scrierea cu doi *i* [în acest din urmă caz] este justificată. De notat că *cunoaște* și *ști*, deși sunt foarte apropiate ca înțeles, nu au nici o legătură în ce privește originea.

178. Alteori, prin socoteli greșite, este deteriorată tema. Mai spun unii și astăzi *detaila* în loc de *detalia*, pentru că pornesc de la francezul *détail*. Dar de vreme ce acestuia îi corespunde în românește *detaliu*, nu e nici un motiv să nu se pornească de la această din urmă formă pentru organizarea derivatului verbal. Mai rău stăm cu *delincvent*, care din ce în ce mai mult e alterat în forma *delicvent*, nu atât pentru că grupul de consoane *ncv* constituie o greutate la pronunțare, cât, cum rezultă din numeroase scrisori pe care le primesc, pentru că se pornește de la *delict*. În cazul acesta, însă, ar trebui să zicem *delictent*. Adevărul este că nu *delict* este baza, ci latinescul *delinquo* „a părăsi (drumul bun)", la care se pune sufixul participiului prezent, *-ent*. *Delict* e format de la supin, fără *n*, conform cu regulile morfologice ale limbii latine (așa cum, de exemplu, *tact*, la origine „pipăire", e de la *tango* „a atinge").

179. Voi aduce acum în discuție două tipuri de formații verbale care nu sunt propriu-zis greșite; ele atrag atenția numai pentru că dau naștere astăzi la numeroase derivate, dintre care unele poate nici nu sunt necesare, căci iau locul unor forme mai simple. Dar fără nici o îndoială că nu toate vor fi până la urmă eliminate. Primul tip este al verbelor formate cu sufixul *-iona*, paralele cu substantive în *-i(un)e*. Ele au fost temeinic studiate de Laura Vasiliu în volumul colectiv *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, II, 1960, pp. 170–184 (de atunci însă au mai apărut exemple). Exemple ca *achiziționa*, *funcționa* etc. sunt ferm introduse în limbă și nu cred că cineva le găsește cusur. Altele, ca *confuziona*, *direcționa*, *obiecționa*, *spaționa*, *suspensiona*, *suspiciona* par mai puțin necesare, de vreme ce avem pe *confunda*, *dirija*, *obiecta*, *spația*, *suspenda*, *suspecta*. Ce e drept, în unele cazuri sunt diferențe de felul celei

văzute în paragraful precedent şi acestea pot crea unele greutăţi celor mai puţin informaţi în materie de limba latină.

180. Al doilea tip priveşte unele verbe formate de la substantive prin suprimarea unui sufix (derivate regresive). Acum câţiva ani s-a vorbit mult de zonele *calamitate*, ceea ce presupune existenţa unui verb *a calamita*; în realitate s-a pornit de la substantivul, împrumutat din latineşte, *calamitate*, care nu avea un verb pe lângă el.

De la *capacitate* s-a format acum un verb *a capacita* „a face capabil". De fapt sufixul cu care sunt formate substantivele nu este *-ate*, ci *-itate*, deci verbul ar fi trebuit să fie *a calama*, *a capaca*, după modelul pe care ni-l dă, să zicem, *utila*, *utilitate*. Dar este evident că nimeni nu se va gândi să recurgă la astfel de formaţii.

181. La sfârşit un caz ceva mai complicat: *ascendent* şi *ascendenţă* sunt din aceeaşi rădăcină latină şi, mai mult, cel de-al doilea e derivat de la cel dintâi. *Ascendent* înseamnă propriu-zis „urcător", apoi persoană aşezată mai sus pe linia genealogică, deci „strămoş", iar *ascendenţă* este „linia strămoşilor", deci raportul ar fi cam acelaşi ca între *dependent* şi *dependenţă*. Dar *ascendent* a mai căpătat un sens, „autoritate morală", se zice deci că un cunoscut, care nu mi-e rudă şi nu e mai în vârstă decât mine, „are *ascendent* asupra mea". Unii dau acest înţeles şi lui *ascendenţă*, mai exact îl folosesc greşit pe acesta în locul lui *ascendent*.

XVII. MORFOLOGIE

182. În acest capitol nu vom avea mult de discutat: se ştie că morfologia este cel mai stabil compartiment al limbii, ceea ce înseamnă că nu se produc aici nici greşeli multe.

De fapt, şi ceea ce vom aduce în discuţie va fi, măcar în oarecare măsură, din domeniul foneticii. În primul rând ne vom ocupa de alternanţele vocalice care în trecut au avut foarte mare importanţă pentru diferenţierea formală a categoriilor morfologice. Astfel sunt tradiţionale modificările de vocale în temă, ca *masă/mese*, *ţară/ţări*, *văd/vede*, *veni/vine*, *treaptă/trepte*, *tânăr/tineri*, *pot/putem*, *noapte/nopţi*. Chiar dacă existau şi alte semne diferenţiatoare ale formelor gramaticale, alternanţele vocalice atrăgeau categoric atenţia vorbitorilor. Nu mai puţin erau folosite alternanţele consonantice, acestea însă numai la urmă, deci se confundau cu desinenţele: *cos/coşi*, *tot/toţi*, *văd/vezi*, *merg/mergi*, *fac/faci* etc.

183. Odată cu accentuarea influenţei romanice şi latine asupra limbii române, alternanţele vocalice au fost treptat părăsite, nu în sensul că nu s-ar fi păstrat în cuvintele tradiţionale, ci în acela că împrumuturile recente nu mai modifică în cursul flexiunii vocalele din temă. Astfel se zice corect *serată/serate*, *diseca/disecă*, *abroga/abrogă* etc. În multe cazuri, menţinerea alternanţelor vocalice e semn de lipsă de cultură, de exemplu în *obsearvă*, *adreasă*, *pedagoagă*, *stăţii* etc. Ele sunt de altfel întâlnite din ce în ce mai puţin. Dicţionarele noastre nu merită elogii pentru faptul că inserează forme ca *pene de cauciuc* în loc de *pane* şi mai ales *simptoame**. Adevărul este că desinenţele sunt suficiente ca să recunoaştem că e vorba de plurale.

* DOOM$_2$: **simpt<u>o</u>m** (*simp-tom*) s. n., pl. *simpt<u>o</u>me*

184. Alternanţele consonantice sunt mult mai stabile, tocmai din cauză că joacă rol de desinenţe. Totuşi unele dintre ele sunt pe cale de a fi părăsite. Dacă un cuvânt mai

vechi, ca *viteaz* păstrează pluralul cu *j'*, *viteji*, în cuvintele recente ne mulțumim cu *z'*, de exemplu de la *burghez*, pluralul e *burghezi*, în timp ce *burgheji* este o variantă regională și incultă.

185. Adaptarea substantivelor terminate în vocală accentuată creează unele complicații. La multe cuvinte spaniole sau amerindiene (venite prin spaniolă) s-a adăugat un *-s* care era de fapt semnul pluralului: *aino*, *inca*, *maia*, *pampa*, *papua* au devenit *ainos*, *incas*, *maias*, *pampas*, *papuas*; pe altă cale ne-a venit *eschimos* din *eschimo*, *indus* din *indu*; luate drept singulare, li s-a refăcut un plural românesc: *ainoși*, *incași*, *maiași*, *pampasuri*, *papuași* și, de asemenea, *eschimoși*, *induși**. Să mai adăugăm spaniolul *cortes* „curți“, care, în românește, a devenit *cortesuri*. Problema a fost în întregime studiată de Mioara Avram în *Studii și cercetări lingvistice*, 4/1975, pp. 319–324. Am impresia că procesul este încheiat și că nu mai putem decât să luăm act de el.

> * DOOM$_2$: **hindus** adj. m., s. m., pl. *hinduși*; adj. f., s. f. *hindusă*, pl. *hinduse*

186. Alt fel de probleme au pus cuvintele germane terminate în *-er*: prăjitura numită *Indianer*, adică „indian“ a fost înțeleasă în românește ca *indiană*, trecută deci la feminin. În fond, adjectivul poate fi considerat ca acordat cu *prăjitură*, subînțeles.

Mai rău stau lucrurile cu *krakauer**, varietate de salam, derivat de la *Krakau*, numele german al Cracoviei; unii au înțeles că se zice *cracaua* deci feminin, i-au alipit articolul și au ajuns la forma *cracaua*, apoi, după modele ca *mantaua/manta*, au refăcut o formă nearticulată *craca*.

În sfârșit, nu mă pot împăca (dar probabil că rămân izolat) cu forma *nuga***, feminină, cu pluralul *nugale*: origi-

nalul francez, *nougat* trebuia, după normele adoptate, să devină *nugat*, neutru (în franțuzește, *nougat* provine din provensală, unde e derivat de la cuvântul care înseamnă „nucă"). În cel mai rău caz, trebuia să fie în românește *un nuga*, dar acesta ar fi creat complicații în ce privește formarea pluralului.

* DOOM$_2$: **crac<u>a</u>uer** (*-ca-uer*) s. n.
** DOOM$_2$: **nug<u>a</u>** s. f., art. *nug<u>a</u>ua*, g.-d. art. *nug<u>a</u>lei*; (sorturi) pl. *nug<u>a</u>le*, art. *nug<u>a</u>lele*

XVIII. ÎNTRE VOCABULAR ȘI SINTAXĂ

187. Denaturarea sensului unor cuvinte duce la transformări în construcțiile sintactice. Cel mai des se întâmplă aceasta la verbe. *A adjudeca* (după francezul *adjuger*) se folosește cu dativul și înseamnă „a atribui" (în special la vânzările la mezat: se *adjudecă* un obiect celui care dă mai mult). În publicațiile sportive franceze se folosește expresia *a-și adjudeca meciul* (*s'adjuger la partie*), copiată de presa noastră de specialitate acum câteva decenii; repede apoi s-a ajuns la „cutare echipă *adjudecă* meciul", ca și cum *a adjudeca* ar însemna „a câștiga".

188. *A incumba* însemna în latinește „a se lăsa cu toată greutatea corpului" (propriu-zis „a se culca pe"). Se folosea în special când era vorba de vâslași care trăgeau din greu. De aici s-a ajuns la expresii ca „mie îmi *incumbă* o sarcină", aproximativ cu același sens ca „asupra mea apasă, pe umerii mei cade". Se aude și se citește uneori, cu complement direct, „sentința tribunalului *incumbă* pârâtului restituirea sumei", și de asemenea fără complement indirect: „a redacta o carte *incumbă* multă muncă". Vezi și un exemplu mai

curios, *această sarcină mă incumbă*, citat de Henri Jacquier, în „Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică“, București, [II], 1971, p. 949.

189. *A necesita*, verb destul de rar folosit, și numai la persoana a treia (subiectul fiind totdeauna neînsuflețit), înseamnă „a face să se simtă nevoia“, de exemplu, „situația aceasta *necesită* o soluție rapidă“. Înțelegându-se ca egal cu „a cere“, dar mai „distins“, unii îl folosesc acum și la persoana întâi sau a doua și zic, de exemplu, „eu *necesit* bani“.

A prejudicia înseamnă „a dăuna“ și deci trebuie spus neapărat cui. Se spune totuși uneori *această activitate prejudiciază*, fraza rămânând în aer.

190. *A tergiversa*, neologism de origine latină, însemna la origine „a întoarce spatele“ (era format din *tergum* „spate“ și *uerso* „a întoarce“, apoi a trecut la înțelesul de „a se lăsa greu, a se codi, a se eschiva, a căuta pretexte pentru a nu acționa“. Acum, fiind considerat sinonim cu *a tărăgăni*, a început să fie întrebuințat tranzitiv, astfel că auzim și citim că cineva „*a tergiversat* problema“, sau că „*tergiversează* organizarea unei instituții“, „*tergiversează* tratativele“ (vezi *Scânteia*, 31 ianuarie 1957, p. 4, col. 5; *România literară*, 16 ianuarie 1957, p. 4, col. 4). Alte exemple am citat în *România liberă* nr. 40/1970. De aici folosirea verbului la participiu: „În vederea accelerării procesului de reformă agrară, *tergiversat* de organul de resort“ (în *Scânteia*, 22 mai 1975, p. 4, col. 6). Mai de curând am întâlnit, cu aceeași valoare, exemple cu verbul la activ: „problema *tergiversează*“, ceea ce strict etimologic ar însemna că „problema întoarce spatele“.

191. *A trișa*, luat din franțuzește, înseamnă „a juca necinstit“, mai ales „a proceda necorect la jocurile de cărți“. Prin urmare se spune că cineva *trișează*. Fiind socotit ca

egal cu *a înșela*, a ajuns să fie folosit cu complement direct, de exemplu: *l-am trișat* (John O'Hara, *Interesele familiei Lockwood*, traducere [în limba] română [de Sima Zamfir, Editura pentru Literatură Universală], București, 1969, p. 71); „cei care își trăiesc cu adevărat viața... și cei care încearcă să o *trișeze*" (*Scânteia*, 12 iulie 1972, p. 2, titlu peste pagină). Construcția a pătruns în *Dicționarul explicativ*.

192. Între activ și reflexiv se produc adesea ciocniri (vezi exemplul *m-am exprimat că*, § **150**). *A servi* a devenit banal cu sensul de „a mânca", în locul lui *a se servi*: gazda poate spune musafirului *serviți-vă*, adică „luați-vă singur în farfurie"; mai puțin respectuos, *servește-te*. Cele două silabe identice (*-te-te*, sau, la infinitiv, *se-se*) au fost reduse la una singură, cam așa cum din *uită-te* s-a făcut *uite*. Până aici nu e nimic grav, dar s-a înțeles că verbul înseamnă „a mânca", astfel că se zice „mersi, nu servesc". Am întrebat odată la un restaurant dacă nu vine nimeni să ia comanda și mi s-a răspuns „ospătarul *servește*"; am crezut că e tocmai ce voiam eu, dar, de fapt, mi se spusese că ospătarul nu e prezent pentru că mănâncă. Henri Jacquier discută exemplul *serviți zahăr* în „Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică [și filologie romanică", București], II, 1971, p. 949.

193. Iată și un exemplu ceva mai complicat. Când cineva pune o întrebare indiscretă, i se poate răspunde *nu te privește*; ceva mai politicos este *mă privește*, adică „e treaba mea". Vrând să vorbească mai distins, mulți au înlocuit pe *nu te privește* cu *nu te interesează*, apoi, trecând și aici verbul la persoana întâi, zic *mă interesează*. Toate ar fi bune, dacă aceasta ar însemna numai „nu te privește", dar aceeași formulă se folosește pentru „subiectul mi se pare interesant", deci ar fi normal ca interlocutorul să înțeleagă că e rugat să ia parte la discuție, nu să se abțină.

194. *A confrunta* este „a pune față în față“ (după etimologie, ar fi trebuit să zic „frunte la frunte“); cuvântul se folosește mult în justiție, când pârâtul și reclamantul sunt interogați în același timp. De la o vreme s-a răspândit în presă formula *a fi confruntat* „a avea de făcut față“ unor greutăți, de exemplu „agricultura este *confruntată* cu lipsa de soare“. La televiziune am auzit de „problemele care *confruntă* omenirea“ și aici se pare că verbul a devenit tranzitiv, sensul fiind aproximativ „a da de furcă“. Observ însă că formula nu e chiar atât de nouă cum mi se păruse, deoarece o găsesc citată încă din 1959: „multe dificultăți ne vor *confrunta*“; o semnalează Henri Jacquier (în *Cercetări de lingvistică*, IV, p. 86), care precizează că punctul de plecare este în engleză.

195. O neînțelegere a construcției sintactice face să se scrie astăzi fraze ca „misiunea lui X *a eșuat*“. *A eșua* înseamnă „a nu reuși să duci la bun sfârșit o întreprindere“, deci se poate zice că cineva „*a eșuat* în misiunea pe care a primit-o“, dar misiunea nu are cum să *eșueze*, pentru că nu s-a angajat la nimic.

196. Oarecum în aceeași ordine de idei notez că verbele intranzitive nu au participiu perfect. Dacă de la un verb tranzitiv ca *a construi* avem participiul *construit* și putem spune *casa construită*, nu putem proceda la fel cu un verb ca *a eșua* și să zicem, de exemplu, „lovitura de stat *eșuată* în Bolivia“ (*Scânteia*, 6 octombrie 1970, p. 1, col. 8), după cum nu e corect nici să zicem „lista celor *reușiți* la examen“ (*Programul de radio*... nr. 40 din 1970, p. 16).

197. Iată și un caz unde modificarea sintactică se datorează unei greșeli de traducere. În cronicile sportive franceze se folosește expresia *ouvrir sur* „a deschide (drumul) către“, adică „a trimite mingea la cutare jucător“. Deoarece *sur*

înseamnă şi „pe“ (adică „deasupra“), iar *pe* în româneşte se foloseşte pentru a marca acuzativul la numele de persoană, cronicarii noştri au înţeles că obiectul direct al verbului *deschide** este jucătorul către care se trimite mingea, şi astfel zic „deschide pe Lucescu“, ca şi cum acesta ar fi fost închis.

* DEX_2: **DESCHÍDE**, *deschíd*, vb. III. [...] 6. [...] ♦ A trece mingea unui coechipier pentru ca acesta să întreprindă o acţiune ofensivă [...] – Lat. **discludere**.

XIX. ECONOMIE ŞI RISIPĂ

198. Printre cei mai importanţi factori de evoluţie a limbilor sunt economia şi risipa, cum a arătat convingător André Martinet. Dacă ascultătorul a înţeles ce vreau să-i spun fără să mai fie nevoie să audă sfârşitul frazei sau chiar al unui cuvânt, mă pot dispensa de a-l mai rosti, făcând prin aceasta economie de energie şi pentru mine şi pentru convorbitorul meu. Se poate suprima începutul frazei, sau chiar şi începutul şi sfârşitul: ar trebui să zicem complet „doresc ca dimineaţa să fie bună pentru tine“, dar în loc de aceasta ne mulţumim cu „bună dimineaţa“, sau chiar cu *'mneaţa* (evident, nu vom folosi această ultimă formă adresându-ne cuiva căruia vrem să-i arătăm respect). În scris, economia e şi mai importantă, deoarece priveşte nu numai efortul personal, ci şi hârtia şi cerneala sau zaţul.

199. Un exemplu de amănunt, printre multe altele. Articolul nostru, la masculin singular, era *-lu* adăugat la vocala *u* cu care se termina nominativul singular nearticulat, deci

forma nearticulată era *omu*, iar cea articulată *omulu*. După un timp, *u* final a încetat de a fi pronunțat, căci *om* spunea mai pe scurt același lucru ca și *omu*. Acum, opoziția devenise *om/omul*. Dar de vreme ce *u* nu mai apărea decât la forma articulată, era destul ca ascultătorul să-l audă ca să înțeleagă că substantivul e articulat, deci *l* final nu-i mai aducea nici o informație: opoziția era acum între *om* și *omu*, prin urmare *l*, devenit inutil, a fost părăsit în pronunțare încă de acum câteva sute de ani. Prin tradiție, continuăm să-l scriem; totuși la numele proprii a fost suprimat: scriem de multă vreme *Ionescu*, nu *Ionescul*, iar mai de curând geografii au admis inovația și la numele de locuri, căci scriu *Viziru*, nu *Vizirul*. S-ar părea că e vorba de o economie infimă, dar să ne gândim că într-o carte articolul masculin revine de multe sute de ori (dacă nu de mii) și că, dacă l-am suprima, s-ar economisi câteva pagini, fără nici o pagubă pentru comunicare.

200. În franțuzește se practică foarte mult scurtarea cuvintelor lungi, în special a celor compuse, din care în general rămâne numai unul din termenii compunerii, de obicei primul: *métro* pentru *métropolitain*; adesea chiar și primul termen e trunchiat, de exemplu se zice *vélo* pentru *vélocipède*, și chiar *bac* pentru *baccalauréat*. Multe dintre prescurtările franțuzești sunt folosite și la noi: *metrou*, *auto* (pentru *automobil*), *cinema* pentru *cinematograf* (francezii zic și *ciné*). Devin tot mai numeroase compusele din fragmente, de felul lui *aprozar* din *aprovizionarea cu zarzavat* (la înmulțirea exemplelor de acest tip a contribuit modelul compuselor sovietice). Nu mai vorbesc de compusele din inițiale, ca PTT sau CFR. De asemenea trec peste prescurtările făcute numai în scris: *d.*, „domnul“, *tov.*, „tovarășul“, *pt.*, „pentru“, *f.f.*, „foarte, foarte“ etc. (adresate unui superior sunt socotite nepoliticoase).

201. Mă voi ocupa în continuare numai de economia obţinută prin suprimarea unui cuvânt întreg sau chiar a mai multora. Unele întorsături s-au încetăţenit şi nu mai sunt remarcate. Se spune în mod curent *marfă de calitate*, fără să se mai adauge epitetul *bună* (mai mult decât atât: se consideră că *n-are calităţi bune* constituie un pleonasm, deşi la origine *calitate* însemna simplu „fel de a fi", bun sau rău; vezi şi *aprecia*, la § **115**). În acelaşi fel se spune că o femeie *a născut*, fără să fie nevoie să adăugăm „un copil", că un om *a băut*, şi se înţelege că e vorba de alcool.

202. Suntem ceva mai puţin deprinşi cu expresia, întâlnită în cronicile sportive, *medaliat cu aur, cu argint* sau *cu bronz.* Formula completă ar fi *medaliat cu medalia de aur* etc. Dar nu va înţelege nimeni că sportivului i s-au dat lingouri de aur, sau monede, iar *medaliat cu medalia de* conţine o repetiţie supărătoare (vom vedea la § **214** exemple care stârnesc critici vehemente, deşi repetiţia e mai puţin aparentă decât aici).

203. Sunt totuşi cazuri unde economia mi se pare supărătoare, cel puţin în stadiul actual al limbii. *A deservi* are neapărată nevoie de complement direct, căci nu se fac servicii în general, ci numai unui colectiv, eventual unei persoane. De aceea nu mă împac cu firmele pe care se scrie numai *Deservirea*, ceea ce pentru mine nu înseamnă nimic. Şi mai nepotrivit este titlul *Prestarea*, deoarece *a presta* singur are aproape tot atât de puţin înţeles ca *a fi*: se *prestează* servicii, jurământ etc., dar dacă cineva ar zice *eu prestez* nu s-ar înţelege nimic. Este adevărat că încă din trecut s-a folosit singur alt derivat: *prestaţie*, dar aceasta dovedeşte numai că şi pe atunci se făceau greşeli.

204. Un ultim exemplu, cu atât mai curios cu cât ceea ce se elimină este un instrument gramatical şi, de fapt, adesea

economia este nulă. Vedem astăzi pe cărţi, pe reviste, formule ca *sub redacţia Maria Popescu*. Este vorba de o persoană care s-a angajat să execute redactarea şi nominativul e potrivit dacă verbul e la un mod predicativ, activ: *Maria Popescu a redactat lucrarea*. Dar formula pe care am citit-o cuprinde un atribut care, în loc să fie pus la genitiv, e la nominativ.

XX. REDUNDANŢĂ

205. O formă specială de risipă este redundanţa (vezi § 64). Din dorinţa de a se exprima pompos, unii adaugă cuvinte care nu aduc nimic nou la conţinutul frazei, de exemplu înlocuiesc verbele de valoare precisă prin substantive însoţite de verbul *a face*. Auzim astfel zicându-se „*recoltarea* porumbului *se face* toamna", în loc de „porumbul se recoltează toamna". De aici se ajunge şi la formule ca *recoltarea este a se face*. Se obţin în felul acesta expresii mai lungi, deci mai incomode, dar cu nimic mai clare.

206. Numerele sunt elemente foarte precise şi, urmate de cuvinte care exprimă obiectele numărate, nu mai au nevoie de nimic în plus pentru a ne lămuri despre ce e vorba. Cu toate acestea astăzi foarte rar se mai pronunţă în rapoarte, reportaje, interviuri, un numeral fără să nu se adauge că el constituie o cantitate, o valoare etc., sau chiar un număr. Se spune astfel: „am economisit *o sumă de 1000 de lei*" (sau „am făcut *o economie în valoare de 1000 de lei*"), „am produs *o valoare de un milion*", „am transportat *o cantitate de 10 tone*", „am însămânţat *o suprafaţă de o sută de hectare*" şi mai ales „au fost reparate *un număr de zece* maşini" ca şi cum ascultătorul ar putea să nu ştie că „zece" este un nu-

măr. De curând am văzut scris „rugăm a ne trimite contra ramburs *un număr de o* bucată". Suprimarea acestor cuvinte inutile ar aduce o mare economie.

207. În reportaje nu se spune aproape niciodată că cineva a spus ceva, fără să se pună înainte *luând cuvântul*, deși este evident că nu putea să spună nimic fără să ia cuvântul. În loc de *ieri*, se scrie *în cursul zilei de ieri*. Într-o vreme se spunea la radio: „Mâine, 12 decembrie 1963", deși e greu de crezut că ascultătorii nu știau în ce an erau. În ultimul timp, programele în românește se încep cu „Aici Radio București, România". Putem crede că există cineva care știe românește (ca să înțeleagă ce i se spune) și nu știe că București e în România?

208. Pe străzile capitalei se văd tăblițe pe care scrie: „Respectați *semnificația* semnalelor de circulație" Desigur cel care le-a redactat s-a temut că dacă va scrie, mai simplu, *respectați semnalele*, ne vom închipui că trebuie să ne închinăm în fața tablei pe care sunt puse semnalele. Iată un caz aproximativ similar: „Nimănui nu-i este îngăduit să sfideze *autoritatea* hotărârii judecătorești" (*Scânteia*, 23 decembrie 1970, p. 5, col. pp. 1–4); *a sfida hotărârea* ar fi fost de ajuns.

209. Citim adesea că diverse persoane „au fost alese *în componența* unui comitet sau a unui birou", când *componența* nu este nimic altceva decât elementele care compun, deci, în fapt, biroul sau comitetul. În loc de „într-un meci de tenis", „într-o gală de box", se zice *în cadrul unui meci*, *în cadrul unei gale*, deși *cadrul* nu este nimic altceva decât meciul sau gala. Ce să mai zic de formula, care nu a fost încă eliminată complet, *în cadrul ciclului*? Se știe că ciclul e rotund, iar cadrul e pătrat.

210. *Destinderea* este contrariul *încordării*, astfel că ori avem de-a face cu una, ori cu cealaltă şi nu e nevoie, mai bine zis e greşit să le punem pe amândouă împreună. Totuşi se citeşte adesea în presă despre *destinderea încordării* (vezi, de exemplu, *România liberă*, 12 septembrie 1969, p. 6, col. 7–8). În fapt ceea ce se destinde nu este încordarea, ci obiectul care fusese încordat.

XXI. PLEONASME

211. O formă de risipă mai caracteristică este pleonasmul, care constă din exprimarea de două (sau chiar de mai multe) ori a aceleiaşi idei. Nu e chiar acelaşi lucru cu faptele pe care le-am tratat în paragrafele precedente sub titlul de redundanţă şi care sunt ceva mai puţin observate de marele public. În schimb pleonasmului i se dă mai multă atenţie decât merită. În primul rând se critică unele formule care în realitate nu sunt pleonastice şi numai din lipsa unei analize atente sunt clasificate ca atare. Iată câteva exemple.

212. Încă din tinereţe mi s-a reproşat că zic *exact la fel*, deoarece *exact* şi *la fel* ar fi acelaşi lucru. Este totuşi uşor de văzut că nu e aşa: *la fel* înseamnă „de acelaşi tip", iar *exact*, „întru totul"; dar două lucruri pot fi *la fel*, fără să fie identice (vezi totuşi § **221**): *ţuica e la fel* cu votca, dar ele nu se confundă, pe când băutura pe care mi-o dai astăzi este *exact la fel* cu cea de ieri.

213. În mai multe rânduri mi s-a făcut observaţie pentru că zic *felul cum*, deşi *cum* e acelaşi lucru cu *felul*. Într-adevăr, în loc de „nu-mi place *felul cum* lucrezi", putem spune mai scurt „nu-mi place *cum* lucrezi", fără să se piardă nimic din conţinutul comunicării. Ce ne facem însă când *felul* nu e

complement direct, ci subiect? În loc de „*felul cum* lucrezi îmi produce admirație", n-am putea spune „*cum* lucrezi îmi produce admirație". Aici ni se oferă altă soluție: să zicem *felul în care*. Singurul cusur pe care îl are această formulă este că e mai lungă. Având în vedere că prin *cum* se introduc, corect, propoziții atributive („o casă *cum* n-am mai văzut"), nu văd nici un motiv să nu-l folosim și pe lângă *felul*.

214. De multe ori suntem siliți să adăugăm un cuvânt care ca noțiune e inutil, dar e indispensabil din punctul de vedere sintactic. Iată cazul așa-numitului acuzativ intern: pe lângă un verb suntem obligați să adăugăm un substantiv, complement direct, din aceeași rădăcină, fără să aducem nici o idee nouă față de celelalte cuvinte rostite, căci fără acest complement nu putem construi fraza: *am mâncat o mâncare gustoasă*. Este clar că nu am putea zice *am mâncat o gustoasă*, iar dacă zicem numai *o mâncare gustoasă*, nu arătăm ce s-a întâmplat cu ea. În aceeași situație sunt formulele ca *am visat un vis frumos*, *am cântat un cântec modern*. Complementul poate fi și din altă rădăcină decât predicatul: *doarme somnul drepților*. În sfârșit, complementul poate să nu fie însoțit de un atribut: *am cântat un cântec* (nu două).

215. Toate aceste expresii sunt de mult folosite și au devenit tradiționale, astfel că în general trec fără obiecții. Foarte des însă este criticată o formulă mai nouă și, la drept vorbind, mult mai puțin defectuoasă: *a aduce un aport*. Zic că e mai puțin defectuoasă nu numai pentru că *aport* nu e din aceeași temă cu *a aduce*, ci mai ales pentru că numai cine știe franțuzește recunoaște că *aport* este de fapt sinonim cu *aducere*[1].

[1] Și *prinos* la origine, în slavă, înseamnă „aducere", totuși nimeni nu critică expresia *a aduce un prinos*.

Totuşi se încearcă evitarea acestui cuvânt: în loc de „România şi-a *adus aportul* în problema dezarmării", se zice „şi-a *adus contribuţia*". În fond, nu s-a reparat nimic, pentru că *contribuţia* e sinonim cu *aport*, iar avantajul de a nu fi din aceeaşi familie cu *a aduce* îl are şi *aport*.

216. În unele cazuri se pune şi o problemă de ordine a cuvintelor. Se zice *plouă afară*, deşi în mod normal nu plouă decât afară, deci avem un pleonasm. Dar dacă începem cu adverbul şi zicem *afară plouă*, situaţia se îmbunătăţeşte, căci nu ne punem problema unde plouă, ci ce se petrece afară. La fel în formula de imprecaţie *să te arză focul*, putem să ne întrebăm cine altcineva ar putea să o facă, dacă nu focul (deşi n-ar fi posibil să spunem numai *să te arză*), dar nu se ridică cu aceeaşi intensitate problema când ordinea e inversată: *focul să te arză*. În sfârşit, pleonasmul mai e justificat când serveşte pentru a marca o opoziţie: *Afară ninge liniştit, În casă arde focul* (Coşbuc).

Sunt cazuri unde ordinea cuvintelor este şi mai hotărâtoare. Am auzit proteste contra expresiei *tinerii utecişti*, fără îndoială nemotivate. Dacă *uteciştii tineri* este, indiscutabil, pleonastic, căci nu există utecişti bătrâni (să nu uităm, de altfel, că *t* din UTC este *tineret*), formula inversă *tinerii utecişti* trebuie privită diferenţiat: în cazul când *tinerii* este adjectiv, avem un pleonasm, dar dacă e substantiv, nu e nimic de prisos, căci nu toţi tinerii sunt utecişti.

217. Ar putea părea pleonastică formula bine cunoscută *ani de zile*, de vreme ce nu e un mister pentru nimeni că anii sunt formaţi din zile. În fapt, chiar dacă intonaţia principală cade asupra lui *ani*, nu acesta este elementul principal al expresiei, ci *zile*: sunt atât de multe zile, încât formează ani, ceea ce înseamnă că, în fapt, *ani* are oarecum rolul de numeral, prin urmare, la o analiză atentă, nu avem de-a face cu un pleonasm.

218. Destul de des se critică formulele cu *aş vrea*: *aş vrea să vă rog*, *aş vrea să spun* (aceasta din urmă mult folosită în dialoguri la televiziune). Întreabă unii: „De ce ne mai spune că *ar vrea*, când constatăm singuri că o face? Doar nu spune fără să vrea." De fapt, optativul *aş vrea* exprimă o rezervă, o sfială, e mai politicos decât *vreau să vă spun* (care poate însemna oarecum „sunteţi obligaţi să mă ascultaţi") şi de asemenea e mai cuviincios decât *am să vă spun*. La fel se zice *v-aş ruga* în loc de *vă rog* (se subînţelege ceva ca „dacă îmi daţi voie").

219. Sunt şi cazuri unde nu încape nici o îndoială că se spune de două ori acelaşi lucru, dar în formule cu care suntem atât de obişnuiţi încât nu ne deranjează. Este oarecare justificare în faptul că, deşi vorbitorul îşi dă seama exact de organizarea frazei pe care o pronunţă, doreşte să insiste asupra unei idei, de aceea o exprimă în două feluri diferite, de exemplu când zice o *babă bătrână*. E clar că o babă nu poate fi tânără, dar există mai multe grade de bătrâneţe şi, repetând noţiunea, apăsăm asupra ei, în acelaşi fel în care putem pronunţa de două ori acelaşi adjectiv: *bătrână, bătrână!* (vezi la O. Goga, *lacrimi multe, multe*).

220. Ajungem acum la pleonasmele supărătoare. Graţie faptului că au fost ridiculizate, în special de umorişti, unele dintre ele se folosesc tot mai rar şi există perspectiva să scăpăm definitiv de ele. Astfel este *aprob pozitiv* (subliniat de Caragiale). Nu se poate aproba negativ.

În anii dintre cele două războaie, rareori călătoreai cu tramvaiul în Bucureşti fără să auzi pe taxator strigând *avansaţi înainte!* Era clar că nu ştia că *a avansa* înseamnă „a înainta". Astăzi, după cât mi se spune, formula se mai aude uneori, în orice caz nu des (eu n-am mai auzit-o).

221. *Perfect* a însemnat întâi „dus până la capăt, terminat", apoi a ajuns la înţelesul de „fără nici un cusur", deci

nu se poate spune că ceva e *perfect de rău*. De ce totuşi s-a spus adesea *perfect de bine*? Pentru că vorbitorii credeau că *perfect* este echivalent cu „foarte". Am mai întâlnit construcţia *perfect de bine* în revista *Lumea* din 11 octombrie 1969, p. 24, col. 3.

La fel se zicea că „cineva *nu are calităţi bune*", deşi calităţile nu pot fi rele (vezi § **201**), *identic la fel*, pe care nu l-aş scuza ca pe *exact la fel* (vezi § **212**), deoarece *identic* singur înseamnă „exact la fel".

222. În tinereţea mea se întâlnea la tot pasul *costum de haine*, deşi *costum* înseamnă „rând de haine".

Probabil n-a dispărut cu totul *a continua mai departe*, greşit, deoarece *a continua* este „a duce mai departe".

De obicei magazinele în care se făcuseră reparaţii purtau o inscripţie *renovat din nou*: dar *renovat* înseamnă „înnoit".

Abuz înseamnă „utilizare exagerată, folosire nejustificată", deci în orice caz e ceva rău; se mai aud totuşi unii zicând „a făcut *prea mult abuz* de stupefiante", ca şi cum dacă ar fi făcut „mai puţin abuz" ar fi fost bine.

În afară de *muşchi ţigănesc* (după cât mi s-a explicat, acesta ar fi rezultatul unei încrucişări între *muşchi afumat* şi *şuncă ţigănească*), în magazinele noastre alimentare se mai vinde un produs numit *muşchi file*: cuvântul al doilea nu este decât francezul *filet*, care înseamnă „muşchi". Expresia pleonastică are acum girul *Dicţionarului explicativ*.

223. Cam în acelaşi fel este greşită formula *exclusiv numai*, pentru că *exclusiv* este mai limitativ decât *numai* (înseamnă „cu excluderea oricărei alte posibilităţi"), deci dacă se adaugă *numai*, aceasta nu poate decât să slăbească expresia, ceea ce nu era în intenţia vorbitorului. Toate aceste exemple ne arată că ridicarea generală a nivelului cultural a eliminat sau e pe cale de a elimina numeroase exemple

de pleonasme, pentru că oamenii ajung să înțeleagă exact înțelesul cuvintelor noi.

224. Iată însă, în continuare, pleonasme care continuă să fie folosite sau care chiar câștigă teren în vremea noastră, pentru că nici acum nu se cunoaște exact înțelesul unor cuvinte. Formula greșită *prefer mai bine să...* are la bază ideea că *a prefera* înseamnă „a dori" (vezi § **154**).

Unii *refuză să aprobe* sau chiar *refuză să accepte*, deși *a refuza* înseamnă „a nu accepta" și deci nu mai are nevoie de verbul următor; vezi de exemplu „Banca Mondială *refuză să acorde* un împrumut Republicii Perù (*România liberă*, 6 iulie 1969, p. 5, col. 7; „Autoritățile... *au refuzat să acorde viza*" (*România liberă*, 30 ianuarie 1970, p. 5, col. 5).

225. *Imposibilitate* e un sinonim neologic al lui *neputință*, lucru bine știut; totuși întâlnim adesea construcția *imposibilitatea de a putea*. Trebuie să recunosc că am auzit pe un francez care a spus așa în franțuzește.

Pasibil, *susceptibil* de pedeapsă este cineva care „ar putea fi pedepsit"; intră aici în joc înțelesul sufixului *-bil*: *lăudabil* e cel „care ar putea fi lăudat", *adorabil*, cel „care poate fi adorat", *credibil*, „care poate fi crezut" și așa mai departe. Acum citim mereu că cineva „*poate fi pasibil* de pedeapsă", *poate fi susceptibil*.

226. *Panaceu* este un „leac care vindecă orice boală", prima parte a cuvântului fiind grecescul *pan-*, care înseamnă „tot". Acum a devenit curentă expresia *panaceu universal*, care este evident pleonastică.

Procent este „proporția la sută" (*centum* e „o sută" în latinește, iar *procentum* înseamnă exact „la sută"). Deci formula „*un procent de zece la sută*", foarte mult folosită, este pleonastică. Desigur, dacă am zice *un procent de zece* s-ar putea părea că ne-am oprit în mijlocul frazei, dar e mult mai simplu și mai clar să zicem zece *la sută* fără *procent*.

227. Este foarte răspândită, chiar în revistele Academiei (vezi de exemplu *Studii și cercetări juridice*, 1/1971, p. 23), expresia „*aspecte privind* cutare problemă“, deși *aspect* înseamnă „înfățișare“ (la început avea înțelesul de „privire“) și, în orice caz, *aspecte ale problemei* ar fi suficient pentru a exprima ideea dorită.

Tot așa *a considera* este „a privi“, deci când se spune „*considerente privind* capacitatea căminului cultural de a dinamiza viața spirituală a satului“ (*Scânteia*, 20 iulie 1968, p. 4, col. 3) se comite un pleonasm. Ce e drept, aici e mai greu de găsit corectarea. Ar trebui spus *considerente asupra capacității*, dar nu suntem deprinși cu această formulă.

228. *Inculparea* este „punerea sub acuzare“, ceea ce nu împiedică să se scrie „*au fost inculpați sub acuzația* de tentativă de ucidere“ (*Scânteia*, 13 februarie 1970, p. 6, col. 6).

Progres înseamnă „mers înainte“, iar *promotor* este „cel care împinge înainte“ (vezi § 98). Când se spune că cineva este un *promotor al progresului* (și se spune foarte des), trebuie deci să înțelegem că „împingem înainte mersul înainte“. Aceeași este situația la *promovarea progresului* și la *propulsor al progresului* (*România liberă*, 3 decembrie 1970, p. 3, col. 6–8), căci *propulsor* este tot „cel care împinge înainte“. Într-o cuvântare recentă am auzit de *stimularea promovării progresului*, ceea ce dublează pleonasmul.

229. Într-adevăr, încep să apară și fraze în care aceeași idee este exprimată de trei ori la rând. Reclama unor magazine de alimente gata preparate cuprinde formula *o gamă variată de sortimente*, deși *sortimentul* este o colecție de obiecte de mai multe feluri, și *gama* este formată din note obligator diferite; la acestea s-a simțit totuși nevoia să se adauge și adjectivul *variată*. Cam la fel se prezintă și exemplele următoare.

230. *A lua proporții* este „a fi în curs de dezvoltare", deci cuprinde și ideea de „continuare a creșterii". Iată totuși într-un ziar un titlu redactat astfel: „Greva factorilor poștali *continuă să ia proporții*" (*Scânteia*, 23 martie 1970, p. 4, col. 5–6).

Mergem însă mai departe în această direcție în exemplele care urmează. *A tinde* este „a fi pe cale de a", „a se îndrepta spre o nouă situație"; *a deveni* înseamnă „a se transforma în", deci aproximativ același lucru; totuși se spune astăzi curent *tinde să devină*. Am auzit însă adesea și ceva mai complicat: *începe să tindă a deveni* și chiar *începe să tindă a deveni din ce în ce mai dezvoltat* (ar fi fost suficient *se dezvoltă*, eventual *se dezvoltă rapid*).

231. Iată încă un exemplu. Se zice corect că „temperatura *începe să crească*" și, de asemenea, că „temperatura *crește din ce în ce*", fără ca cele două formulări să exprime exact aceeași idee. Dar astăzi mulți zic *începe să crească din ce în ce mai mult*. Adevărul este că dacă „crește din ce în ce mai mult", nu mai putem spune că de-abia acuma „începe să crească".

232. Găsim și instrumente gramaticale folosite pleonastic, ceea ce în principiu ar trebui să denatureze înțelesul comunicării. Iată cazul adjectivului pronominal *alt*. Se spune corect că un student, de exemplu, a făcut o acțiune „împreună cu alți doi studenți", sau „cu doi colegi ai săi". Din combinarea celor două formulări iese expresia, din ce în ce mai des întâlnită, *el și alți doi colegi ai săi*. Interpretând-o strict logic, ar trebui să credem că studentul de care e vorba este propriul său coleg. Greșeala este totuși destul de veche, deoarece apare și la Vlahuță: „Un birou de avocatură deschis în asociație cu *alți trei colegi* de profesie" (în DLR s.[v.] *profesie*).

233. Iată un exemplu care privește locuțiunile adverbiale. Se poate spune corect „*spre deosebire* de ceilalți, eu nu fac cutare lucru“, sau, tot așa de corect, „eu fac *altfel* decât ceilalți“. Cele două formule sunt însă lipite una de alta și astfel auzim tot mai des „*spre deosebire* de ceilalți, eu fac *cu totul altfel*“. Ar fi oare cu putință ca, spre deosebire de ceilalți, să fac la fel cu ei?

234. Am vorbit mai sus (§ 223) de formula *exclusiv numai*, care nu e foarte răspândită. În schimb întâlnim peste tot una similară: *a nu se limita numai*, de exemplu „*nu s-a limitat numai* la punerea întrebării, ci…“ (tot așa, cu un termen tradițional, *nu s-a mărginit numai*). Ar fi normal să punem întrebarea: dar la ce s-a mai limitat? Este însă evident că nu s-a limitat la mai multe acțiuni, ci a depășit limitele uneia singure. Corect ar fi sau „*nu s-a limitat* la punerea întrebării“, sau „nu a pus *numai* întrebarea“. Deci din formula citată trebuie suprimat sau *numai*, sau *a se limita*.

235. Prepoziții și conjuncții folosite pleonastic: „*repulsiunii* ce avea *împotriva* încurcăturilor sentimentale …“ (D. Zamfirescu, *În război*, 1902, p. 181). Substantivul *repulsie* cuprinde în sine ideea de „împotrivire“, deci e suficient să spunem *repulsie față de* sau chiar *repulsie pentru*. Tot așa *fără* echivalează cu o negație: *pește fără os* înseamnă „pește care nu are oase“. Se simte însă mai puțin decât se dorește sensul negativ, de aceea, în propozițiile secundare introduse prin *fără să*, unii mai adaugă și pe *nu*, de exemplu „nu vine la București *fără să nu* treacă pe la mine“. Ținând seamă că două negații formează o afirmație (puternică), ar trebui să înțelegem că nu trece pe la mine (căci negația dominantă e cuprinsă în *fără*). Modelul ar putea veni de la construcția *mi-e teamă să nu vină*, unde negația e adăugată (putem spune *mi-e teamă că o să vină*), dar aici e la bază o formulă optativă: „Să nu vină! Dar mi-e teamă de contrariul.“

XXII. PREPOZIȚII

236. Prepozițiile noastre sunt actualmente într-o fază de totală prefacere și exemple de inovații se întâlnesc la tot pasul. Probabil punctul de plecare al acestei răscoliri este faptul că unele prepoziții au numeroase valori și uneori pot da naștere la confuzii. Când auzeai propoziția *s-a spus de Ion*, puteai înțelege fie că *Ion* este subiectul verbului pasiv (deci „Ion a spus ...“), fie că *Ion* este complementul care arată cu privire la cine a fost dusă discuția (deci „s-a spus că Ion ...“). S-a mai alipit apoi la fiecare formulă câte un element, în primul caz *către*, în al doilea caz *spre*, și acum confuzia nu mai e posibilă: *s-a spus de către Ion* este clar altceva decât *s-a spus despre Ion*.

237. În continuare, voi lua în discuție numai câteva schimbări care mi se par greșite. Dacă în locul unui verb tranzitiv, cu complement direct în acuzativ, folosim un substantiv din aceeași rădăcină, complementul devine atribut, introdus prin prepoziția *de*: *îmi bat capul*, deci *am bătaie de cap*. La fel se petrec lucrurile când substantivul este infinitiv lung: *țin minte*, deci *sunt om cu ținere de minte*. Verbul *a cere* nu face excepție de la această regulă: s-a zis până nu demult *cerere de concediu, cerere de locuință*. Cei care vor să mai elibereze de sarcini prepoziția *de*, observând că cererea se face în interesul autorului ei, înlocuiesc acum pe *de* cu *pentru* și zic *cerere pentru concediu, cerere pentru locuință*. S-ar putea zice, într-adevăr, *cerere pentru a obține o locuință*, și primul cusur al acestei formule ar fi că e prea lungă. Să mai observăm însă că *pentru* ne trimite la interesul subiectului numai când urmează un verb care are același subiect: *fac (eu) cerere ca să obțin (eu) locuință*. Altminteri *pentru* poate introduce un complement care arată pe cel interesat, altul decât subiectul: *cer (locuință) pentru*

fiul meu. Astfel cei care caută nod în papură construcțiilor sintactice vor înțelege că *cerere pentru locuință* înseamnă „cerere pentru ca locuința să obțină ceva". În orice caz, verbul *a cere* are nevoie de un complement direct, altfel înseamnă „a cerși".

238. Cam în același fel *de* începe să fie înlocuit cu *pentru* în expresii ca *vinovat pentru fapte grave.* Aici *pentru* nu mai introduce complementul de scop, ci pe cel de cauză: dar ce garanție avem că toată lumea va înțelege așa? Nu mi se pare potrivit să reducem sarcinile tradiționale ale unei prepoziții pentru a încărca excesiv pe alta, nedeprinsă cu ele.

239. Până acum se intra *pe ușă*: printre multiplele sale valori, prepoziția *pe* are și rolul de a introduce locul prin care se pătrunde undeva (încă din latinește era folosită așa). Acum se pretinde că *pe* înseamnă numai „deasupra", de aceea se răspândește formula *a intra prin ușă* (poate la bază e imitația limbii ruse, unde în cazul acesta se folosește prepoziția *cerez* „prin"). Pentru mine aceasta înseamnă că ușa nu se deschide, ci o spargem ca să intrăm. Mai adaug că multă vreme s-a putut citi la magazine (poate se mai întâlnește și azi) inscripția *Intrarea prin ușa a doua*, evident tradusă greșit din rusește, unde *vtoroi* înseamnă și „al doilea", și „celălalt". Cine nu știe rusește se poate întreba de unde rezultă care e ușa întâi și care e a doua.

240. Deși *pe* e socotit că ar avea numai înțelesul „deasupra", totuși cel puțin într-un caz e înlocuit și în această funcție. *În teren* ia peste tot locul lui *pe teren*. Mi s-a explicat la un moment dat că trebuie să spunem *inspectorul este în teren*, nu *pe teren*, deoarece el este *în București*, nu *pe București*. Cu asemenea argumente am putea spune și *am trecut în stradă* în loc de *am trecut pe stradă*. În reportajele sportive nu se mai spune niciodată altfel decât *jucătorii sunt*

în teren, arbitrul e în teren, pentru că desigur se crede că teren înseamnă „spaţiul sportiv". De fapt, este „o porţiune de pământ", şi astfel *a fi în teren* ar însemna corect „a fi înmormântat".

241. *Din* este acum încărcat cu multe din sarcinile pe care le avea mai înainte *de*: se zice *oţet din vin* (pentru că oţetul se face *din* vin), *covor din lână* (ce e drept încă nu am auzit de *ciorapi din mătase*). Dar *din* este la rândul său eliminat de *prin*, când introduce un complement al verbului *a proveni*: oţetul *provine prin* alterarea vinului. Desigur vorbitorul uită că *a proveni* este un derivat al lui *veni* şi că nu s-ar putea spune (cel puţin deocamdată) *oţetul provine prin vin*.

242. Iată în sfârşit un caz unde înlocuirea prepoziţiei se datorează unei traduceri neîndemânatice. În franţuzeşte se spune *rater de peu* atunci când, într-o partidă sportivă, un jucător a fost la un pas de a marca, dar în cele din urmă a eşuat. În româneşte s-a copiat formula şi s-a zis *a rata de puţin* (ar fi fost mai bine *cu puţin*, căci se zice, de exemplu, „mingea a trecut *cu puţin* pe lângă poartă"; (contrariul e *cu mult*, nu *de mult*, deşi în franţuzeşte se zice *de beaucoup*). De aici s-a mers şi mai departe şi se zice că un jucător „a şutat *de puţin* pe lângă poartă", ceea ce un francez n-ar zice niciodată.

243. Pentru că prepoziţiile servesc la marcarea cazurilor, adaug aici un amănunt care priveşte tot flexiunea nominală, dar e legat de întrebuinţarea articolului genitival *a*. Se zice normal *o fată a vecinului* şi, graţie lui *a*, se poate cunoaşte că *vecinului* e în genitiv, nu în dativ; dar dacă substantivul în nominativ e articulat, cu articolul enclitic, atunci articolul genitival se contopeşte cu cel de la sfârşitul nominativului şi diferenţa se şterge, *fata vecinului*. De aici posibilitatea unor confuzii între genitiv şi dativ. Când după un substantiv

articulat cu articolul hotărât sunt două genitive, numai cel de al doilea primeşte articolul genitival: „legea cererii şi *a* ofertei". După acest model, când sunt două dative, unii adaugă articolul la începutul celui de-al doilea, pe care îl transformă astfel în genitiv: *datorită* muncii şi *a* grijii ...". La fel se procedează după *mulţumită*, *graţie* etc.

XXIII. ORDINEA CUVINTELOR

244. Va fi vorba aici în primul rând de locul pe care îl ocupă adjectivul în raport cu substantivul pe lângă care e pus. În limba noastră mai veche, cu excepţia unor rare cazuri afective, adjectivul era pus în urma substantivului: se zicea, de exemplu, numai *o casă mare*, nu *o mare casă*. După modelul francez, s-a început să se pună adjectivul şi înaintea substantivului, de obicei cu o diferenţiere de înţeles: „cineva are *o nouă maşină*", pentru că şi-a procurat încă una, eventual uzată, pe lângă cea pe care o avusese mai înainte, iar „*o maşină nouă*" este una care încă n-a fost folosită, indiferent dacă proprietarul ei mai are alta sau nu. Pe lângă aceasta, se poate constata că adjectivul pus înaintea substantivului îl califică pe acesta, pe când cel pus în urmă serveşte la determinare. De exemplu surprizele nu sunt clasificate în mari şi mici, de aceea putem zice „am avut *o mare* surpriză" sau „*o mică* surpriză"; ceştile de cafea, în localurile de consumaţie, sunt de două tipuri opuse, mari şi mici, astfel că nu se zice, la comandă, „*o mare* cafea", „o *mică* cafea", ci numai „o cafea *mare*", „o cafea *mică*".

245. Iată şi situaţia contrarie. Când citesc un titlu de articol ca „Declaraţiile *importante* ale cutărui personaj", îmi pun întotdeauna întrebarea: ce s-a făcut cu cele neimportante. Intenţia redactorului a fost să zică „importantele

declarații", adjectivul servind numai pentru calificare, nu pentru clasare și deci diferențiere a declarațiilor.

246. Astăzi mulți, luați de curent, au impresia că prepunerea adjectivului dă distincție stilului și o folosesc și unde nu trebuie. De exemplu citim despre „*populara* colecție de cărți"; într-un cântec la modă se vorbește de „o *romantică* fată". În 1960, într-un articol din revista *Limba română* (nr. 3, p. 29), mă arătam mirat de formula „*moderna* fabrică", devenită de atunci încoace banală. Nu numai în scris întâlnim la tot pasul „*moderna* clădire", „*modernul* aparataj" etc., ceea ce în franțuzește nu se poate spune. Se vede aici încă o dată că un procedeu împrumutat este dus adesea mai departe decât în limba de unde provine.

247. Adaug aici o problemă privitoare la un pronume: *acesta*. Deoarece în limba vorbită nu se mai folosea această formă (fusese înlocuită în unele graiuri cu *ăsta*, în altele cu *aista*), și se întâlnea numai în scris, ea a căpătat prestigiu și a început să fie folosită de amatorii de exprimare pompoasă. Acum ia adesea locul lui *el*, socotit banal, se zice deci „am vorbit cu *acesta*" în loc de „am vorbit cu *el*". Nenorocirea este că *acesta* se opune lui *acela*: primul desemnează ceva apropiat, al doilea ceva depărtat, iar când sunt pomenite mai multe substantive, *acesta* se referă obligator la cel din urmă (dacă nu cumva diferențele de gen sau de număr nu pot trimite la un substantiv exprimat mai înainte). Iată un singur citat: „Surse oficiale libaneze au anunțat că hotărârea de a-l interna pe Belon într-un spital al penitenciarului din Beirut a fost adoptată pentru a permite restabilirea sănătății *acestuia*" (*România liberă*, 11 ianuarie 1970, p. 6, col. 4). Pentru mine, *acestuia*, în contextul citat, înseamnă, dacă nu „a Beirutului", în orice caz „a penitenciarului". Dacă s-ar fi spus „sănătății *lui*", trebuia poate să căutăm puțin până găseam că se referă la numele de persoană de mai sus, dar

nu era nici o supărare că se găsesc alte substantive masculine la singular, mai aproape de sfârşitul frazei.

248. În sfârşit, o problemă legată de formarea cuvintelor: locul unde trebuie plasat prefixul negativ *ne-*. Când se referă la un grup format din substantiv plus adjectiv, negaţia se referă mai adesea la adjectiv, de exemplu se zice *purtare necuviincioasă*. Dar vorbitorul cuprinde în ideea de negare întregul grup şi astfel ajunge uneori să lege prefixul negativ de substantiv, deşi în fapt e negat adjectivul. Am întâlnit expresii ca „datorită nepregătirii corespunzătoare“ sau „*nerealizarea* integrală a planului“. Aşa cum au fost formulate, aceste expresii spun contrariul ideii pe care voia să o comunice vorbitorul; într-adevăr, nu nepregătirea e corespunzătoare, ci pregătirea e necorespunzătoare; nerealizarea integrală ar însemna că nu s-a realizat absolut nimic, când de fapt ideea este că nu s-a făcut chiar tot ce trebuia, dar în parte planul a fost realizat, prin urmare trebuia spus *realizarea neintegrală* (mai bine: *parţială*) a planului. Am auzit pe cineva zicând *nepriceperea completă* când voia să spună *priceperea necompletă*. Vom spune corect „*nesocotirea completă* a regulamentului“ atunci când nu s-a ţinut seamă deloc de prescripţiile lui.

XXIV. ÎNCHEIERE

249. După cum s-a putut vedea din cele arătate, ocazii de a greşi se ivesc la tot pasul; adevărul este că nimeni nu e în întregime ferit de ele. Pentru a nu stâlci limba, prima măsură de luat este să ne cultivăm în general; desigur, din acest punct de vedere s-au făcut mulţi paşi înainte în ultima vreme. A doua treaptă este studierea gramaticii, a ortografiei şi, în general, acordarea unei atenţii susţinute la ceea ce

spunem şi mai ales la ceea ce scriem: vorbele pronunţate zboară în vânt, pe când cele scrise (cu atât mai mult cele tipărite) se păstrează şi ne pot atrage critici şi mai târziu. Ar fi normal ca în fiecare casă să se găsească un dicţionar normativ şi să ne deprindem a-l consulta de câte ori se simte nevoia.

250. Mai mult decât toate însă ne poate feri de greşeli deprinderea de a vorbi şi de a scrie nepretenţios, aşa cum se exprimă în general oamenii culţi, care nu socotesc că au nevoie să caute expresii bombastice (care sunt de multe ori greşite) pentru a speria lumea cu ştiinţa lor.

Indice de cuvinte
(cifrele trimit la paragrafe)

CUPRINS

„Capcanele" limbii române, *Dicționarul greșelilor de limbă* și *Mic tratat de ortografie*, publicate împreună de Editura Humanitas, își păstrează neatins dinamismul axiologic al mesajului inițial. Aceste exemplare meditații despre aspecte importante ale limbii române se oferă cititorului de azi cu aceeași proaspătă și înțeleaptă deschidere spre dialog, specifică academicianului Al. Graur.

Nici una dintre aceste lucrări nu-și propune să aibă, cum afirmă autorul, caracter explicit normativ – dar, prin fascinația pe care o exercită orice asemenea incursiune savant-filologică în lumea cuvântului, toate trei sporesc în rândurile cititorilor reflexivitatea și respectul vigilent pentru limbă.

Greșeală și corectitudine • Greșeli făcute de oameni culți • Greșeli împrumutate • Greșeli făcute de specialiști • Greșeli de accentuare • Schimbări de sunete • Neologisme stâlcite • Etimologii populare • Cuvinte înțelese greșit din context • Termeni pretențioși • Cuvinte compuse • Economie și risipă • Redundanță • Pleonasme

ISBN 978-973-50-2566-3
